

زمانه وانی

به رگی هه شته م

نه ریمان عه بدوئلا خوشناو

سه لام ناو خوش

* ناوی کتیب: زمانه‌وانی

* به‌رگ: هه‌شته‌م

* نووسینی: سه‌لام ناو‌خۆش و نه‌ریمان عه‌بدو‌ل‌لا‌ خۆشناو

* تایپ‌یست و نه‌خشه‌سازی: کۆچەر نه‌نهر

* چاپ: یه‌که‌م ۲۰۱۱

* چاپخانه: چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات / هه‌ولیر

* تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

* نرخ: ۳۰۰۰

* له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتیب‌خانه گشتیه‌کان ژماره‌ی سپاردنی(ی سالی

۲۰۰۹ ی پیدراوه.

جوړه‌کانی زمان

زمان جیاکارییه که له جیاکارییه‌کانی مرؤف، که له دروستکراوانی دی جیای ده‌کاته‌وه، جگه له‌وه‌ش زمان به‌خششیکه له‌لایه‌ن خودای گه‌وره‌وه به مرؤف به‌خشاوه، مرؤف به‌هوی زمانه‌وه زور شتی له‌ده‌ست دیت، چونکه گه‌ر زمان نه‌بوایه نه‌زانست و نه‌فیربوون و نه‌قوتابخانه‌و نه‌زانکو له‌ئارادا ده‌بوو، گه‌ر زمان نه‌بوایه نه‌په‌خشان و نه‌شیعرو نه‌چیروک نه‌ده‌بوون، گه‌ر زمان نه‌بوایه نه‌رادیو و نه‌ته‌له‌فزیون و نه‌هیچ به‌رنامه‌یه‌ک نه‌ده‌بوو، گه‌ر زمان نه‌بوایه، نه‌په‌رتووک و نه‌رؤژنامه‌و نه‌گؤڅار له‌ئارادا نه‌ده‌بوون. گه‌ر زمان نه‌بوایه هیچ که‌لتورو میژوویه‌ک تو‌مار نه‌ده‌کران، به‌لام زمان چه‌نده‌ها جوړو چه‌نده‌ها ته‌رزو چه‌نده‌ها شیوه‌ی هه‌یه، ئایا ئه‌م شیوانه‌ چین که له‌زماندا به‌دی ده‌کریږ.

زمانی سه‌رچاوه:

زمانی سه‌رچاوه ئه‌و زمانه‌یه که چه‌نده‌ها زمانی دی لیکه‌وتوته‌وه، بؤ نمونه، زمانی ساسانی سه‌رچاوه‌ی هه‌ردوو زمانی فارسی و ئه‌فغانییه، زمانی لاتینیش زمانه‌کانی پورتوگالی و ئه‌سپانی و فه‌ره‌نسی و ئیتالی و سو‌مالی به‌دی هیناوه، زمانی سه‌نسکریتیش هه‌ردوو زمانی ئوردی و هیندی دروست کردوه.

لقه‌ زمان:

لقه‌ زمان ئه‌و زمانه‌یه که له‌زمانی سه‌رچاوه په‌یدابووه، زمانی فه‌ره‌نسی که لقه‌ زمانی لاتینییه، زمانی ئه‌لمانی له‌ ئه‌لمانی رؤژئاواییه‌وه ده‌رکه‌وتووه، زمانی سویدیش لقه‌ زمانی جه‌رمانی باکوورو زمانی روسیش لقه‌ زمانی سلاقی رؤژه‌لاتییه.

زمانه برا:

زمانه برا ئه‌و زمانه‌یه که له‌په‌چه‌له‌کدا له‌گه‌ل زمانه‌کی دی یه‌کده‌گریتته‌وه، بۆ‌نمونه زمانه‌ی دانیمارکی له‌گه‌ل زمانه‌ی نهرویجیدا برای یه‌کدین، چونکه هه‌ردووکیان سه‌ر به‌ئه‌لمانی باکورن. زمانه‌ی ئیتالیش برای زمانه‌ی فه‌رهنسییه، چونکه هه‌ردووکیان له‌لاتینییه‌وه په‌یدابوونه، هه‌روه‌ها زمانه‌ی پۆله‌ندی برای بوهمیه، چونکه هه‌ردووکیان ده‌چنه‌وه سه‌ر سلافی رۆژئاوا.

زمانه‌ی سروشتی:

زمانه‌ی سروشتی ئه‌و زمانه‌یه که به‌بێ ده‌ستی‌وه‌ردانی مه‌رامدار له‌لایه‌ن مۆرفه‌وه‌ دروست بووه، ئه‌م وه‌سفەش له‌سه‌ر سه‌رجه‌م زمانه‌کانی جیهان پراکتیزه‌ ده‌بیت، چ ئه‌و زمانانه‌ی که له‌پیشوودا سه‌ریان هه‌لداوه و چ ئه‌و زمانانه‌ی که ئیستا بلا‌بوونه‌ته‌وه.

زمانه‌ی ده‌ستکرد:

زمانه‌ی ده‌ستکرد ئه‌و زمانه‌ی ناسروشتیه‌یه به‌مه‌به‌ستی ئاسانکردنی فێرکردنی زمانیک له‌پێگای هه‌لبژاردنی چه‌ند وشه‌و چه‌ند پیکهاته‌یه‌کی گرنگه‌وه، له‌وانه‌شه‌ دروست کردنی ئه‌و زمانه‌ له‌پێگای هه‌لبژاردنی وشه‌کانی چه‌ند زمانیک به‌مه‌به‌ستی داھێنانی زمانیکی دی به‌ره‌مه‌بھێنریت، ئه‌ویش به‌مه‌به‌ستی دروستکردنی زمانیک بپیته‌ زمانیکی جیهانی ئاسان، وه‌کو زمانه‌ی (ئیسپرانتۆ).

زمانه‌ی ده‌نگی:

زمانه‌ی ده‌نگی ئه‌و زمانه‌یه که ماناکان له‌پێگای ده‌نگه‌کانی ئاخافتنه‌وه په‌یدا ده‌بن، پاشان وشه‌و پرسته‌کانمان دروست ده‌بن و به‌شی‌وه‌ی شه‌پۆلی

دهنگى بۇ گوييه كانمان دهگوازښنه وه و گويگر گويى لى دهبيت و لىي تيددهگات
گهر بيهوي، وهك ئه و زمانه ي كه له كاسيت و راديو و تهلهفونه وه بهرگويمان
دهكه ويټ.

زمانى نوسراو:

زمانى نوسراو ئه و زمانه يه كه ماناكان له ريگاي ئه و پيتانه وه
دهگوازيته وه، كه ئه و وشه و پرسته دروست دهكات كه دهياننوسين، پاشان
له سر شيوه ي شه پوډى روناكى بۇ چاوه كان حواله ده بن، ئيتر خوينهر
دهبيينيت و گهر بيهوي لىي تى دهگات، وهكو ئه و زمانه ي كه له په رتووكه كان
و روژنامه كاندا دهيانخويينه وه.

زمانى ئاماژه يى:

هه نديك زمان هه ن كه نه گويمان لى دهبيت و نه وهكو پيتيش له سر كاغه ز
دهيانبنين، چونكه وهكو هيما به هو ي په نجه يان هه ر ئامرازيكى تره وه بيټ
دهبيينين، وهكو ئه و ئاماژانه ي كه كه رولاله كان ئه نجامى ده دن، هه روه ها
هيماكانى ريگاو بان كه هيچ دركاويكيان نيه، ته نها هه ر ئاماژه ن، به لام له گه ل
ئه وه شدا مانايه كى تايبه ت ده به خشن كه شوفيرو پيواره كان لىي تى ده گه ن.

زمانى جهسته يى:

زمانى جهسته يى ئه و زمانه يه كه له گه ل زمانه دهنگيه كه دايه، كاتيك قسه
دهكه ين، چاو و په نجه و ده ست و سه رو گه ردنمان دهجولينه وه، بى گومان
هه موو پيكه وه ناجولينه وه، به لام جارنا جاريك دهستيک يان چاويك يان
په نجه يه ك يان سه ريک يان باسكيك دهجوليتته وه و هه ر جوله يه ك مانايه ك

ده‌به‌خشێ یان قسه‌یه‌ك هه‌لده‌وشیئیتته‌وه یان ره‌تی ده‌كات‌وه یان جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌كات.

زمانی مندالان:

زمانی مندالان ئه‌و زمانه‌یه‌ كه مندالان پێش ته‌مه‌نی (١٥) سالی قسه‌ی پێ ده‌كهن، كه زمانێكه ژماره‌ی وشه‌كانی و فریژه‌كانی كه‌من و پرسته‌كانی نۆر كورتن، هه‌روه‌ها زمانێكه فۆنه‌تیکیکی تایبه‌تی هه‌یه له ئاخافتندا، نۆرجار مندال ده‌نگه‌كان هه‌لاوه‌گیڤ ده‌كات، و پیتی (س) به (ش) و (ر) به (ل) و (ج) (ز) ده‌درکیئیت، هه‌روه‌ها زمانی مندال پێوانه‌ی به‌سه‌ر زاله وه‌ك له‌نۆر حاله‌تدا ده‌رده‌كه‌ویت.

زمانی هه‌رزه‌كاران:

زمانی هه‌رزه‌كاران ئه‌و زمانه‌یه‌ كه گه‌وره‌كان قسه‌ی پێ ده‌كهن و له‌گه‌ڵ زمانی مندالاندا جیاوازی هه‌یه، چونكه زمانی هه‌رزه‌كارن وشه‌كانی چپرترو پرسته‌كانی درێژترو پیکهاته‌كانی فراوانترن و راستترن له‌درکاندنیدا.

زمانی شیوه‌زار:

زمانی شیوه‌زار ئه‌و زمانه‌یه‌ كه شیوه‌زاریکی تایبه‌ت به قسه‌كه‌ره‌كه‌ی تیا‌دا ده‌رده‌كه‌ویت، جاری واش هه‌یه زمانه‌وانیک ده‌توانی‌ت له‌شیوه‌زاری كه‌سیكه‌وه ناو‌نیشانی و ولاته‌كه‌ی و بگه‌شه‌قام و باله‌خانه‌كه‌ی كه تیا‌شیدا ده‌ژی بدۆزیته‌وه، ئه‌مه‌ش ته‌رحیكه له‌گالته‌جاری، به‌لام ئیتر مه‌به‌ست له‌م

قسه یه ئه وه یه که زمانی که سیڤک ده لالهت ده کاته سه ر شیوه زاره جوگرافیه که ی و ئاسته رو شنبریه که ی.

زمانی ناشیوه زار:

زمانی ناشیوه زار ئه و زمانه یه که مرؤف به شیوه یه ک قسه ی پی ده کات که ده لالهت ناکاته سه ر شیوه زاریکی تاییهت، به به کاره یانی ئه م زمانه شوینی جوگرافی ئه و که سه نازانریت، زورجاریش ئه م شیوازه له به رکاره یانی زمانی په تیدا به رجه سته ده بیئت.

زمانی په تی:

زمانی په تی زمانی ئه ده ب و زانسته، که زیاتر بو فیکرکردن به کارده هیئریت، و له وتنه وه ی وانه کانی زانکو و قوتابخانه کاندای قسه ی پی ده کریت، زمانیکه ئه م زمانه که وشه ی ساده و بازاری و نه شیواوی تیا دا نییه، جگه له مانه ش ئه م زمانه سیسته میکی تاییهتی خو ی هیه له درکاندن و په چا وکردنی بنه ما ریزمانیه کان ده کات و خو ی له گوزارشته کانی په مه کی و درکاندنه بازارییه کان ده پاریزیت.

زمانی په مه کی:

زمانی په مه کی ئه و زمانه ساده یه له مامه له نافه رمیه کاندای به کارده هیئریت، ئه م زمانه له نیوان دوست و براده ران و له نیوان ئه ندامانی خیزاندا به کارده هیئریت، جگه له وه ی ئه م زمانه زمانی رسته ی کورت و وشه کارتیکراوه کانه، هه روه ها زمانی پیکهاته ساده و ساکاره کانه و ده لالهت ده کاته سه ر شیوه زاری جوگرافی قسه که ره که، له یه ک زمانیشدا چه ند شیوه زاریکی په مه کی به کارده هیئریت.

زمانی زیندوو:

زمانی زیندوو ئەو زمانه‌یه که رۆژانه له قسه‌ی ناو خه‌لکیدا به‌کارده‌هینریت، ئەو زمانه‌یه که خه‌لکانیک تاکو ئیستا قسه‌ی پێ ده‌که‌ن، جا زمانیک بو ئەوه‌ی که زیندوو بی‌ت به‌س نییه‌ ته‌نیا له‌ بۆنه ئایینی و زانستییه‌کاندا به‌کاربه‌هینریت، به‌لکو پێویسته له‌ژیانی رۆژانه‌شدا خه‌لکی به‌کاری به‌هین.

زمانی له‌ناوچوو:

زمانی له‌ناوچوو ئەو زمانه‌یه که پێشتر به‌کارده‌هینرا، به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌مانی ئەوانه‌ی که قسه‌ی پێ ده‌که‌ن، ئەویش نه‌ماوه و له‌ناوچووه، یان له‌پرووی تیۆرییه‌وه له‌وانه‌یه ئەو زمانه هه‌رمابێ، به‌بێ ئەوه‌ی له‌ نووسین و خویندندا به‌کاربه‌هینرێ، وه‌کو زمانی ساسانی و زمانی قونی، زانایانیش ئەم زمانانه‌یان له‌ریگه‌ی نه‌خش و نووسینه می‌ژوویه‌کان و شوینه‌وارو په‌رتووکه دیرینه‌کانه‌وه زانیوه.

زمانی نیمچه زیندوو:

زمانی نیمچه زیندوو ئەو زمانه‌یه که له‌ژیانی رۆژانه‌ی خه‌لکیدا به‌کارناهینریت، به‌لکو ته‌نها له‌بۆنه ئایینی و زانستییه‌کاندا به‌کارده‌هینریت، وه‌کو زمانی (لاتینی)، زمانی نیمچه زیندوو له‌گه‌ڵ زمانی زیندووی ته‌واودا جیاوازی هه‌یه، چونکه له‌ ئاخافتنی رۆژانه‌دا به‌کارناهینریت، له‌گه‌ڵ زمانی له‌ناوچووشدا له‌و پروه جیاوازی هه‌یه، که ئەم زمانه تاکو ئیستا هه‌ر ماوه، واته ئاستیکی ناوه‌ندی وه‌رگرتوه، له‌به‌ر ئەو هۆیه ناوم ناوه‌ زمانی نیمچه زیندوو، ده‌شتوانی ناوی بنی نیمچه مردوو، ئەگه‌ر ویستت.

زمانی ناوه‌کی:

زمانی ناوهکی ئەو زمانهیه که بهبئ درکاندن و بهبئ شهپۆلی دهنگی بهکاری دههینیت، واته له ناو دهروونی خۆی و له کاتی بیرکردنه وه دا مامه له به وشهکانی دهکات، ئەو زمانه زمانیکه که س ناتوانیت گوئی لی بگریت و به هیچ پیوهریکی دهنگی بیویت، و به زمانی (گوئی لی نه بو)ش ناوزه ده کریت.

زمانی یه که م:

زمانی یه که م ئەو زمانهیه که مروڤه یه که مجار فییری ده بییت، ئەو زمانه یه که مجار منداڵ له دایک و باوکیه وه وه ری ده گریت، پیش ئەوه ی بچیته قوتابخانه، ئەو زمانهیه که منداڵ بهبئ رکابه ری له لایهن زمانیکی دییه وه فییری ده بییت.

زمانی دووه م:

زمانی دووه م ئەو زمانهیه که منداڵ پاش فییریوونی زمانی یه که م فییری ده بییت، سه رچاوه ی فییریوونی ئەم زمانه ش یا مال یا خود قوتابخانه یا خود کومه لگایه، ئەم زمانه منداڵ فییری ده بییت، پاشان بۆی ده رده که ویت که له ده ره وه شدا به کار ده هینریت، بۆ نمونه مروڤیکی چینی، زمانه که ی له سه ره تا وه هر چینییه، به لام گه ر کوچ بکات بۆ ئەمه ریکاو فییری زمانی ئینگلیزی بییت، ئەوه زمانی دووه می بۆ پهیدا ده بییت که ئینگلیزیه که یه، چونکه ئەم زمانی دووه مه له ژیا نی روژانه یدا به کار ده هینریت.

زمانی بیگانه:

ئەو زمانهیه که مروڤه جگه له زمانه که ی خۆی، ئەویش فییر ده بییت، بهبئ ئەوه ی که له ژیا نی روژانه دا و له ده ره وه ی قوتابخانه به کار هینراو بییت، به مشیوه یه زمانی بیگانه له گه ل زمانی دووه م دا جیاوازی هه یه، بۆ نمونه منداڵی کورد که له ولاته که ی خۆی زمانی ئینگلیزی فییر ده بییت وه کو زمانیکی

بیگانه فییری ده‌بیټ، نه‌ک وه‌ک زمانیکی دووهم، به‌لام گهر له ئه‌مه‌ریکا فییری بیټ، ئه‌وا ده‌بیټه زمانی دووهم.

زمانی بیرکردنه‌وه:

له‌وانه‌یه زمانی که‌سیک کوردی بیټ، به‌لام کاتیک که بیر ده‌کاته‌وه یان ده‌نووسیټ یان شرۆفه ده‌کات، ئه‌وا به ئینگلیزی ئه‌م شتانه ده‌کات، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌یه که زمانی یه‌که‌می کوردییه، به‌لام زمانی بیرکردنه‌وه‌ی ئینگلیزییه، ئه‌مه‌ش له حاله‌تیکدا رووده‌دات که ئه‌و که‌سه به رۆشنییری، و که‌لتوری کۆمه‌لگایه‌کی دی کاریگهر بووبیټ، به‌تایبه‌تی گهر ماوه‌یه‌کی زۆر له‌و کۆمه‌لگایه ژینای بردبیټه‌سه‌ر، یان له‌و حاله‌ته‌دا دروست ده‌بیټ که زاراوه و گوزارشی پیویست به زمانه‌که‌ی یه‌که‌می بۆ ده‌سته‌به‌ر نه‌بیټ.

زمانی فییربوون:

ئه‌مه‌ش له‌حاله‌تیکدا رووده‌دات که له‌ولاتیکیدا زمانی فییربوون له‌گه‌ل زمانی یه‌که‌می خه‌لکه‌که جیاوازیی. ئه‌مه‌ش زۆرجار له‌ژیر کاریگه‌ریی داگیرکردندا دروست ده‌بیټ، هه‌روه‌ک له‌جه‌زائیر له‌سه‌رده‌می ئیستیعماری فهره‌نسی روویدا. ئه‌وکاته زمانی فییربوون زمانی فهره‌نسی بوو، که‌چی جه‌زائیر ولاتیکه زمانی یه‌که‌می خه‌لکه‌که‌ی عه‌ره‌بی بوو، له‌وانه‌شه ئه‌م حاله‌ته له‌لای میلیه‌تیک روویدات که فهره زمان بیټ، ئه‌و کاته ده‌ولت په‌نا ده‌باته به‌ر یه‌که‌خستنی زمانی فییرکردن، بۆ ئه‌وه‌ی زمانیک بکاته زمانی بالا ده‌ست له‌ولاتدا، هه‌روه‌ک زمانی رووسی له (یه‌کیټی سوڤیه‌ت) وابوو.

زمانی هاوبه‌ش:

زمانی هاوبه‌ش ئەو زمانه‌یه که هه‌موو یان زۆربه‌ی زۆری ولاتیک ده‌یزانن، که فره‌گه‌ل و فره‌زمان بن، ئەم زمانه‌ش بۆ له‌یه‌ک‌گه‌یشتنی نیوان گه‌لانی یه‌ک ولات به‌کارده‌هینریت، بۆ نمونه له‌ولاته‌یه‌ک‌گرتوووه‌کانی ئەمه‌ریکا چه‌نده‌ها که‌مینه‌هه‌ن که زمانی تایبه‌تی خویمان هه‌یه، به‌لام زمانه‌هاوبه‌شه‌که‌ی زمانی ئینگلیزییه، له‌یه‌ک‌یتی سوڤیه‌تیشدا چه‌نده‌ها زمان و چه‌نده‌ها که‌مینه‌هه‌ن، به‌لام زمانی پووسی زمانی هاوبه‌شیانه، له‌ولاته‌هه‌ره‌بیه‌کانیشدا چه‌نده‌ها زمان و چه‌نده‌ها که‌مینه‌هه‌ن، به‌لام زمانه‌هاوبه‌شه‌که‌یان زمانی عه‌ره‌بیه‌.

زمانی فه‌رمی:

زمانی فه‌رمی ئەو زمانه‌یه که حکومه‌ت له‌نامه‌ناردن و تو‌ماره‌کان و به‌لگه‌نامه‌و تو‌مار نامه‌کانیدا مامه‌له‌ی پێ ده‌کات، ئەم زمانه‌ش له‌گه‌ل زمانی باوی ولاته‌که له‌وانه‌یه‌یه‌کاو‌یه‌ک بکاته‌وه، به‌لام له‌وانه‌یه‌ ئەو زمانه‌ زمانی که‌مینه‌یه‌که بی‌ت که‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاته‌، یان له‌وانه‌یه‌ ئەو زمانه‌ زۆر گرنگ بی‌ت یان له‌وانه‌یه‌ زمانه‌که‌ ته‌نیا تایبه‌ت بی‌ به‌ مامه‌له‌ فه‌رمیه‌کان، و په‌یوه‌ندی به‌زمانی به‌کاره‌ینراوی گه‌له‌وه‌ نه‌بی‌ت.

زمانی پاک (بی‌گه‌رد):

ئەم زمانه‌ زمانی‌که که نه‌که‌وتۆته ژێر کاریگه‌ری هه‌یچ زمانیکی دی، و زۆربه‌ی زۆری وشه‌کانی به‌ره‌چه‌له‌ک ده‌گه‌رپینه‌وه سه‌ر خودی زمانه‌که، ئەم حااله‌ته‌ش له‌سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی جیبه‌جی ده‌بی‌ت.

زمانی به‌ره‌مه‌هاتوو:

ئەو زمانەیه که له دوو زمان یان زیاتر پێک دێت، هه‌ندی‌ک پێی ده‌لێن زمانی (دوو په‌گ). ده‌کری ئیستا زمانی ئینگلیزی تازه به‌زمانیکی به‌ره‌مهاتوو هه‌ژمار بکه‌ین، چونکه زمانیکه له ئینگلیزی ناوه‌ندو له‌زمانی فه‌ره‌نسییه‌وه به‌ره‌مهاتوو. هه‌روه‌ها زمانی ئوردی له‌وانه‌یه به‌ره‌مهاتوو بێت، ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌و ریژه زۆره‌ی وشه‌ هیندی و فارسی و عه‌ره‌بیانه‌ی که له‌ناویدا هه‌ن.

زمانی ناو‌خۆیی:

زمانی ناو‌خۆیی ئه‌و زمانه‌یه که تاییه‌ته به‌یه‌ک میلیه‌ت، ئه‌و زمانه‌ زمانیکی نه‌ناسراوه له‌ده‌ره‌وه‌ی ولات، وه‌کو زمانی ئه‌لبانی و زمانی رۆمانی.

زمانی جیهانی:

زمانی جیهانی ئه‌و زمانه‌یه که له‌جیهاندا زۆر به‌ربلاوه، ئه‌م زمانه‌ زۆر به‌کارده‌هێنرێت و له‌چه‌ند ولاتی‌کدا وه‌کو زمانی یه‌که‌م یان زمانی دووهم یان زمانی بێگانه به‌کارده‌هێنرێت، زمانیکه له‌بواره‌ زانستییه‌کان و هه‌ردوو بواری بازرگانی و سیاسه‌تدا زۆربه‌کارده‌هێنرێت ئه‌م شته‌ش له‌سه‌ر چه‌ند زمانیک پراکتیزه‌ ده‌بێت، هه‌رچه‌نده له‌ ئاسته‌کانیادا جوړیک له‌ جیاوازی هه‌یه، وه‌کو زمانی ئینگلیزی و فه‌ره‌نسی و ئه‌لمانی و روسی و عه‌ره‌بی.

زمانی جیگه‌روه:

زمانی جیگه‌روه ئه‌و زمانه‌یه که جیگای زمانیکی دی ده‌گرێت و ورده‌ ورده له‌بازنه‌ی به‌کارهێنانی ئه‌و ولاته‌ ده‌ری ده‌کات، ئه‌م وه‌سفه‌ش له‌سه‌ر زمانی ئینگلیزیدا پراکتیزه‌ ده‌بێت، چونکه زمانی ئینگلیزی جیی زمانی هیندییه‌ سوور پێسته‌کانی گرت‌ه‌وه له‌ ئه‌مه‌ریکای باکوور، هه‌روه‌ها زمانی ئیسپانی

شویني چندها زمانى گرتوه له ئەمهريکاي باشوور، چندها زمانى عه ره بيش له کاتي هاتنى سوپاي ئيسلامى له سهردهمى خهليفه کانى راشيدىن شویني چندها زمانى گرتوه له شام و باکوورى ئەفريقا.

زمانى لابرآو:

زمانى لابرآو ئەو زمانه يه که به رامبهه به زمانى له جيگروه هه رهسى هيناوه، که زمانى ئەو ميلله ته يه که به رامبهه ميلله تىکى دى به هيز له پرووه کانى ژياري يا سه ربازى يا تابوورى يا روشنبيري هه رهسى هيناوه، ئەم وه سفهش له سهه زمانه کانى هينديه سووره کانى ئەمهريکا پراکتيزه ده بيئت، چونکه ئەم زمانه لآچوو و زمانى ئينگليزى هاته جيى.

زمانى باو و بالا دهست:

زمانى بالا دهست ئەو زمانه يه که له زمانه کانى دى بهه بلآوتره له ولآتيدکا که فره زمانه، ئەم زمانه له گه ل زمانى جيگروه جياوازه له و رووه وه که زمانى جيگروه زمانه کانى دى لا ده بات و جيى زمانه لابرآوه که ده گريته وه، به لام زمانى بالا دهست له ولآتدا بالا دهست ده بيئت به سهه ئەوانى ترده سه ده که ويئت، به لام زمانه کانى دى هه ده ميئن، بۆ نمونه زمانى فارسى له ئيران له هه موويان بالا دهستتره، هه چهنده له ئيراندا زمانى تریش هه ن که زمانى که مينه کانن.

زمانى گشتى:

زمانى گشتى له گه ل زمانى ره مه کيدا جياوازي هه يه، زمانى ره مه کى به رامبهه ره که ي زمانى په تيبه، به لام زمانى گشتى به رامبهه ره که ي زمانى (تاييهت) ه، مه به ست له زمانى گشتى ئەو زمانه يه که هه موو خه لک له ولآتدا

به‌کاری ده‌هینن، ئەم زمانه تایبەت نییە بە خاوەن پیشە‌یه‌کی دیاری کراو یان بواریک له‌بواره‌کانی مه‌عریفه‌وه.

زمانی تایبەت:

زمانی تایبەت ئەو زمانه‌یه که بۆ بواریکی زانستی تایبەت به‌کارده‌هینریت، بۆ نمونه وشه‌کانی زمانه‌وانی له‌گه‌ڵ وشه‌کانی ئەندازیاری جیاوازه، وشه‌کانی زانستی پزیشکی له‌گه‌ڵ وشه‌کانی تایبەت به‌ زانستی په‌روه‌ده جیاوازن، هه‌روه‌ها وشه‌کانی ده‌روونزانی له‌گه‌ڵ وشه‌کانی زانستی فقه جیاوازی هه‌یه، وشه‌کانی زانستی کشتوکال جیاوازه له‌گه‌ڵ زانسته‌کانی بازرگانیدا، وشه‌کانی زانستی کیمیا له‌گه‌ڵ وشه‌کانی (رووه‌کزان) جودایه، ئیتر به‌م شیوه‌یه هه‌ر زانستیک وشه‌گه‌لی تایبەت به‌خۆی هه‌یه، که که‌م و زۆر له‌گه‌ڵ وشه‌کانی دیدا جیاوازی هه‌یه، ئەم وشانه‌ش به‌زمانیکی تایبەت هه‌ژمار ده‌کری، که که‌سێک شاره‌زایی له‌و بواره یاخود ئەو زانسته‌دا نه‌بیت، ئەوا لێی تیناگات، بۆ نمونه گه‌ر پزیشکێک په‌رتوکیکی له‌زانستی ئەندازیاریدا به‌چاوه‌که‌وت، ئەوه له‌زاراوه‌کانی ئەو زانسته تی ناگات، هه‌روه‌ها گه‌ر ئەندازیاریک په‌رتوکیک له‌بواره‌کانی زمانه‌وانی یاخود ده‌نگسازی بخوینیت، ئەوا تووشی سه‌ختیه‌ک ده‌بی.

زمانی نمونه‌یی:

زمانی نمونه‌یی ئەو زمانه‌یه که هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ی که ده‌خویندریت، واش ده‌نووسریت و هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ش ده‌نووسریت‌وه که ده‌خویندریت، زمانه‌کان له‌م بواره‌دا و له‌گه‌یشتن به‌ تروپکی نمونه‌یی جۆراوجۆرن، بۆ نمونه زمانی

ئینگلیزی زمانیکی نمونہ یی نییہ، چونکہ زورجار به پیچہ وانہ ی نووسینی دهیخوینیتہ وه، له بهر ئه وه ی هیچ جورہ ته باییه که له نئیوان دهنگ و پیتہ کانیدا نییہ، بۆ نمونہ پیتی (S) دهنووسین، به لام وه کو پیتی (Z) دهیخوینیتہ وه، له وانہ شه پیتہ که (C) به (S) یان (k) بخویندریتہ وه، جاری واش هیه که پیتہ که دهنوسریت، به لام ناخویندریتہ وه، به رامبه ر به مهش زمانی کوردی و زمانی عهره بی دهنوانین بلین زمانی کی نمونہ یین چونکه یه ک پیت نامازه بۆ دهنگیک دهکات و ههروه کو خووشی دهنوسریتہ وه و هه ر دهنگیک به پیتیک نامازه ی بۆ ده کریت.

زمانی وهسفی:

زمانی وهسفی ئه و زمانه یه که له وهسفر دنی زمانیکی دیدا به کاری دههینین، بۆ نمونہ زمانی عهره بی بۆ وهسفر کردنی زمانی ئینگلیزی به کار دیت، که کاتیک دهمانه وی ئینگلیزی فیبرین، له م حاله ته دا زمانی عهره بی ده بیته زمانیکی وهسفرکار و زمانی ئینگلیزیش ده بیته زمانی خوینراو، زانایانی زمان به گشتی په نا ده به نه بهر ئه م حاله ته، ئه ویش له کاتیکدا که ده یانه وی زمانی په رتوکه که دوو زمان بیت، ئه وان زمانی خوینه ر بۆ وهسفر کردنی زمانیکی دی به کار دهینن، گه ر زانایه کی ئه مهریکی خوینه ریکی ئه مهریکی فیبر بکات، ئه و زمانی ئینگلیزی به کار دهینیت بۆ وهسفر کردنی هه ر زمانیک، بۆ نمونہ زمانی عهره بی.

زمانی خوینراو:

زمانی خوینراو ئه و زمانه یه که بۆ خویندنه وه و لیکنانه وه به کار دهینیت، له وان شه دهره نجامی خویندنی زمانه که به زمانیکی دی بدرکیندریت، له وان هیه

زمانه‌که زمانی عه‌ره‌بی بیټ، به‌لام به‌زمانی ئه‌لمانی یان فه‌په‌نسی وه‌سلف بکریټ، له‌وانه‌شه ئه‌م حاله‌ته به‌په‌چه‌وانه‌وه بیټ.

به‌کورتی:

به‌مجوره ده‌بینین زمان چهنده‌ها جوړه، له‌وانه‌یه زمانی سه‌رچاوه بی یان لقه زمان بی یان برا یان سروشتی یان ده‌ستکرد یان ده‌نگی یان خویندراو یان ئامازه‌یی یان جه‌سته‌یی بیټ، زمان یا زمانی مندالان یان گه‌وران، یان شیوه‌زاریه یان ناشیوه‌زاریه، یان په‌تییه یان زمانی په‌مه‌کییه یان زیندووه یان نیمچه زیندووه، زمان ده‌ره‌کییه یان ناوه‌کییه، زمانی یه‌که‌مه یان دووه‌مه یان زمانی بیگانه‌یه یان زمانی بیرکردنه‌وه یان بو فیربوونه، یان زمانی هاوبه‌شه یان فه‌رمیه، هه‌روه‌ها زمان یا پاک و پاکزه یان له‌دایک بووه یان ناوخوییه یان جیهانییه، هه‌روه‌ها زمان یا جیگروه‌یه یان لابراره یان بالآ ده‌سته یان تایبه‌ته یان گشتییه یان نمونه‌یییه یان نمونه‌یی نییه یان وه‌سفکاره یان خویندراوه.

* ئه‌م وتاره له‌ گوټاری (زمانناسی)، ژمار() له لاپه‌ره () بلاوکراوه‌ته‌وه.

ژێده‌ر:

محمد علی الخولي، دراسات لغوية، دار الفلاح للنشر والتوزيع، ۱۹۹۸، ص

۲۵ - ۳۴.

نامرازه‌کانی گوزارشت کردن له بیروبوچوونه جوړاوجۆره‌کانماندا

مروڤ به قسه‌کردن له ئازهل جودابیتته‌وه، نه‌ته‌وه‌کانیش به هه‌مان شیوه، هه‌ر به‌و‌توانایه‌ی قسه‌کردن پۆلین ده‌کرین، هه‌ر مروڤیک ئه‌گه‌ر قسه‌نه‌کات، ئه‌وه نازانریت خه‌لکی کوپیه، چونکه پپووستی و به‌کارهینان زمانی ولاته‌که‌ی خوت فیرده‌کات، به‌لام چ هیژیک واده‌کات زمانیک بپیتته‌ زمانی باوی ولاته‌که‌مان؟ بو وه‌لامدانه‌وه‌ی ئه‌م پرسیاره، پپووسته‌ بگه‌رپینه‌وه‌ سه‌ر ئه‌و هۆکارانه‌ی که له پووی خودی و سروشته‌وه‌ پپشوه‌ختن، قسه‌کردن له پووی ئه‌وه‌ی که یه‌که‌م

دەزگای کۆمەڵایەتی، ناچیتە سەر شیۆه و شیۆازە راستەقینەکی خۆی، مەگەر لەبەر چەند ھۆکاریکی سروشتی نەبێت.

ھەرکاتێک کە مەوۆفیک شارەزای مەوۆفیک دی دەبێت و بە مەوۆفایەتی ئەو ئاشنا دەبێت، ئەو ئەو ساتە ھەست و بیرکردنەو و شیۆه ی ئەو دەرک پێ دەکات، ھەر لەبەر ئەو ھۆکارە دەست دەداتە گەیانندی ھزر و بیرو بۆچوونەکانی خۆی بۆ کەسی دووھەم و لەم پێناوھەدا بە دوای ئامرازگەلیکدا دەگەرێت، تاکو ئەم پڕۆسەییە پێ ئەنجام بدات، بەلام ناتوانیت ئەم ئامرازانە بە دەست بێنیت، مەگەر لە توانا ھەستیەکانی خۆیوە نەبێت، کە تاکە ئامرازێکن بۆ کارتیکردنی لە تاکەکانی دی کۆمەڵگا، لێرەو بەبۆمان دەردەکەوێت کە ئاماژە ھەست پیکراوەکان دروست دەبن و پیکدین، چونکە لە داھینانی زماندا (واتا خوازی) ئەنجام نەداو، بەلام غەریزە ی سروشتی ئەو دەرەنجامانە ی پێ بەخشیون.

ئەو ئامرازانە ی کە بە ھۆیەو دەتوانین کار لە ھەستی خەلکانی دی بکەین، تەنیا دوو ئامراز دەگریتەو، کە (جوولە) و (دەنگ)ن، چونکە کاریگەری جوولە راستەوخۆ و بە ھۆی دەست لیدانەو، جار ی واش ھەیە ناراستەوخۆیە و بە ھۆی جوولەکانەو، دەست لیدان ناتوانیت لە دوورەو کاری پێ بکریت، چونکە تەنیا بە درێژی باسک(قۆل) ئەنجام دەدریت و لەو دوورتر قۆل ناتوانیت بیگاتی و ئەو دەست لیدانە ئەنجام بدات، ھەرچی جوولەکانی دی بەگشتی سەرتاپا لە دووری و بە درێژی تیشکی چا و ئەنجام دەدرین، بەمشۆھە ی بینین و گوێگرتن دەبنە دوو ئامزای ئەندامی ھەمیشە، لەو گۆرانکارییە زمانەوانیانە ی کە لە نیوان خەلکیدا ئەنجام دەدرین.

هه‌رچه‌نده زمانی جوولّه‌کان و زمانی ده‌نگه‌کان هه‌ردووک زمانیکی سروشتین و له یه‌ک ئاستدان، که‌چی زمانی جوولّه‌کان ساناتره و به‌که‌متر له یه‌ک چرکه‌ په‌یوه‌سته به‌ زاراوه‌کان، ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و شتانه‌ی که‌ سه‌رنج پراکتیشن زیاترن له‌و شتانه‌ی که‌ به‌ر گوئ ده‌که‌ون، وینه‌کانیش هه‌مه‌جۆرتن وه‌ک له‌ ده‌نگه‌کان، بگره‌ پتر گوزارشت ده‌که‌ن و له‌ ماوه‌یه‌کی که‌متردا گوزارشت له‌ شتگه‌لیکی زۆرت‌ر ده‌که‌ن، بۆ نمونه‌ خو‌شه‌ویستی – هه‌روه‌ک هه‌ندی‌ک ده‌لین – هونه‌ری نیگارکی‌شی داهیناوه، هه‌روه‌ها قسه‌شی داهیناوه، به‌لام سه‌رکه‌وتنی له‌و بواره‌دا زۆر به‌ ده‌ست نه‌هیناوه. جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زۆر قسه‌ی له‌ لا په‌سند نییه‌ ئه‌وه‌ به‌ که‌می ده‌زانیت و چه‌نده‌ها ریگی جۆراوجۆری زیندووی هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی گوزارشتیان لی بکات. بۆ نمونه‌ ئه‌و ئافره‌ته‌ی که‌ زۆر به‌ په‌رۆشه‌وه‌ خه‌یالی خو‌شه‌ویسته‌که‌ی نیگار ده‌کات، گه‌ر بیه‌وی ته‌نیا به‌ وشه‌گه‌لیک گوزارشت له‌و خو‌شه‌ویستییه‌ی بکات چ ده‌نگیک هه‌لده‌بژیریت بۆ گوزارشت کردن له‌و جوولّه‌ ئه‌فسوناویه‌ی خو‌ی.

جوولّه‌کان هه‌یچ مانایه‌کی نه‌وتۆیان نییه‌ جگه‌ له‌ دلّه‌پاوکی و پارییه‌ کوشتییه‌کانمان، منیش لی‌ره‌دا نامه‌وی باس له‌و جوولانه‌ بکه‌م، ته‌نیا ئه‌وروپییه‌کان کاتی‌ک قسه‌ده‌که‌ن چه‌ند جوولّه‌یه‌ک ئه‌نجام ده‌ده‌ن، بۆیه‌ خه‌لکانیک به‌و حاله‌ته‌یان ده‌لین هه‌یزی زمانیان ها له‌سه‌ر بازویاندایه‌، له‌سه‌ر ئه‌وه‌شه‌وه‌ هه‌یزی نه‌فی‌سیشیان – هه‌ناسه‌یان له‌ کاتی قسه‌کردندا به‌کاردینن، له‌ کاتی‌کدا که‌ فه‌ره‌نسییه‌ک خو‌ی شین و سوور ده‌کاته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی قسه‌کانی ته‌واوبکات که‌چی تورکی‌ک چرکه‌ ساتیکی بچووک نی‌رگه‌له‌که‌ی له‌ ده‌م ده‌رده‌کات و دوو وشه‌ ده‌چیپینی و پرسته‌یه‌ک به‌و په‌ری هه‌یمنییه‌وه‌ ده‌درکینن.

هەر له‌و ساته‌وه‌ی که به هۆی جووله‌کانه‌وه گوزارشت فی‌ربووین ئیدی هونه‌ری (هێما) مان فه‌رامۆش کرد، هه‌روه‌ک ئی‌مه ناتوانین له هێما و نیشانه‌کانی می‌سیرییه‌کان تی‌بگه‌ین ئه‌ویش به‌هۆی رێسا کارپیکراوه‌کانه‌وه، جاران گه‌ر بیانویستایه شتێک به‌حه‌مسه‌ته‌وه بلێن ئه‌وا به هێما ئاماژه‌یان بۆ ده‌کرد نه‌ک به وشه. واته به‌ قسه و به وشه نه‌یان ده‌وت به‌لکو ئاماژه‌یان بۆ ده‌کرد.

به‌مشپۆه‌یه ئی‌مه له‌گه‌ڵ چاوه‌کاندا باشتر قسه‌ده‌که‌ین وه‌ک له‌گه‌ڵ گوێه‌کاندا، هه‌ر یه‌کی‌کیش له ئی‌مه هه‌ست به‌ راست و دروستی بۆچوونه‌که‌ی (هۆراس) ده‌کات، به‌هه‌مان شپۆه‌ش تی‌بینی ده‌که‌ین که ئه‌و گوتاران‌ه‌ی که زیاتر په‌وانبێژین و زیاتر گوزارشت ئامی‌زن، ئه‌و گوتاران‌ه‌ن که پێژه‌یه‌کی زیاتریان له وینه هه‌لگرتووه، کاریگه‌ری ده‌نگه‌کانیش په‌وانتر ده‌بی‌ت گه‌ر له‌گه‌ڵ کاریگه‌ری وینه‌کاندا هه‌ماهه‌نگ بن. به‌لام کاتێک که مه‌سه‌له‌که به‌ بزواندنێ نه‌ست و وروژاندنی کاردان‌ه‌وه په‌یوه‌ست بێ ئه‌وه مه‌سه‌له‌که په‌هه‌ندیکی تر وه‌رده‌گرێت. چونکه کاریگه‌ری قسه‌ی په‌یتا په‌یتا و به‌رده‌وام و خاوه‌ن ریتمیکی دووانه‌یی، هه‌ستی‌کمان له‌ لا دروست ده‌کات که جوودایه له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌سته‌ی که له‌ بینینی خودی شته‌که‌وه په‌یداده‌بی‌ت.

وا گریمانه بکه که باریکی نیگه‌ران بینینی وه‌کو پرسه و سه‌ره‌خۆشی کاتێک که که‌سه نیگه‌رانه‌که ده‌بینی ئه‌وا ئه‌وکاته پێی کاریگه‌ر ده‌بی‌ت، به‌لام ناگه‌یییه په‌لی گریان، به‌لام گه‌ر ده‌رفه‌تی خاوه‌ن پرسه‌که بده‌یت بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ست خۆیت به‌مشپۆه‌یه وینه تراژیدییه‌کان کار له‌ بینه‌ران ده‌که‌ن، چونکه هێما و نیشانه به‌بێ قسه کاریگه‌رییان نییه، به‌لام قسه و گوتار به‌بێ

به‌کاره‌ینانی هیما کاریگه‌رییان زۆره و له‌وانه‌شه تایبه‌تی خو‌یان هه‌یه و بگه‌ره نه‌بره‌ی تایبه‌تی خو‌شیان هه‌یه، ئەم نه‌بره‌یه‌ش وامان لێ ده‌کات که هه‌مبهر ئەو وروژاندنه‌ ب له‌رزێن و به‌شیوه‌یه‌کی بارگای نه‌بره‌کانی بچنه‌ دلمانه‌وه‌.

پوخته‌ی قسه‌که‌شمان ئەوه‌یه که هیما بینراوه‌کان لاسایی کردنه‌وه‌که وردتر ده‌کات، به‌لام گرنگیه‌که‌ی زیاتر به‌هۆی ده‌نگه‌کانه‌وه‌ ده‌وروزینری‌ت. ئەمه‌ش وامان لێ ده‌کات که بیر له‌وه‌ بکه‌ینه‌وه‌ که ئیمه‌ ته‌نیا باس له‌ شت گه‌لێک بکه‌ین گه‌ر پێویستی ماددیمان هه‌بێت، ته‌نیا جووله‌کان له‌ یه‌ک بگه‌ین، له‌م حاله‌ته‌شدا ده‌بوایه‌ کۆمه‌لگا‌کانمان کۆمه‌لگای جووری دی بوونایه‌ و به‌شیوه‌یه‌کی کاراتر کاریان بکردیا و مامه‌له‌یه‌کی ئەوتویان بکردیا به‌شیوه‌یه‌کی باشتر په‌لیان بو‌ ئاما‌نجه‌کانی خو‌یان بکیشایه‌. به‌لام ئیمه‌ ده‌توانین یاسا گه‌لێک داب‌پێژین و سه‌رۆکه‌کانی خو‌مان هه‌لب‌پێژین و داهینکاری له‌ ته‌رز هونه‌رییه‌کاندا بکه‌ین و مامه‌له‌ی بازرگانی بکه‌ین به‌ یارمه‌تی جووله‌ و بزواندن، واته‌ له‌ باتی قسه‌ و وشه‌ هه‌موو ئەو کارانه‌مان بکردیا، چونکه‌ زمانی ناشتی په‌یام ئاسا په‌یام ئامی‌ز به‌بی‌ به‌غیلی – حه‌سودی هه‌موو پاره‌کانی خو‌شه‌ویستی رۆژه‌لات له‌ پێی ئافره‌تانه‌وه‌ ده‌گوازێته‌وه‌ چونکه‌ پاسه‌وانیان له‌سه‌ر نییه‌، لاله‌کانیش به‌ هه‌مان شیوه‌ به‌هۆی هیما و نیشانه‌کانه‌وه‌ له‌ یه‌ک ده‌گه‌ن.

له‌م تیبینیا‌نه‌وه‌ بو‌مان ده‌رده‌که‌وی‌ت که داهینانی هونه‌ری گه‌یانندی هزر و بیره‌کانمان، به‌ توانا تایبه‌تییه‌کانی مرۆقه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌، زیاتر له‌وه‌ی که به‌ ئەندامه‌کانی له‌شی مرۆقه‌وه‌ په‌یوه‌ست بێت، ئەم توانایه‌ش خودی ئەو توانایه‌ که بو‌ ئەنجامدانی پرۆسه‌ی گه‌یاندن، ئەم ئەندامانه‌ به‌کارده‌هینێت.

جا ئه‌گه‌ر یه‌کیك له‌م ئه‌ندامانه‌ی له‌شی مرۆف که پرۆسه‌ی گه‌یاندن ئه‌نجام ده‌دات له‌ناوچوو، ئه‌وه ئه‌و توانایه‌ی که له‌لای مرۆف هه‌یه، وا ده‌کات که ئه‌ندامیکی دی له‌جیاتی ئه‌و به‌کاربه‌یئیت، ئه‌گه‌ر سیسته‌میکی دی به‌مرۆف ببه‌خشریت که تۆسقالیک په‌قوته‌ق بیئت، ئه‌وه پرۆزه‌یه‌کی که متری له‌و بیروپراکان بو ده‌سته‌به‌ر ده‌بیئت، به‌لام مه‌رجه له‌نیوان تاک و تاکیکی دی هه‌مان په‌گه‌ز ئامرازگه‌لیک هه‌بن، که به‌هۆیه‌وه مامه‌له و هه‌ست و نه‌سته‌کان بگه‌یه‌نرین، چونکه تاک له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتوو ده‌بیئت که بتوانی سه‌رجه‌م هزر و بیره‌کانی خۆی بگه‌یه‌نیت.

به‌هه‌مان شیوه‌ش ئاژه‌لان سیسته‌میکی گه‌یاندن هه‌یه، که پێداویستییه‌کانی پێ دابین ده‌که‌ن، بگه‌ر توانای زیاتریشیان هه‌یه، به‌لام هه‌موویان به‌کارنه‌هیناوه، — به‌پرای من ئه‌و ئاژه‌لانه‌ی که ژیانیکی هاوبه‌ش ده‌ژین وه‌کو میرووله و مییشه‌نگوین و (القندس) زمانی هاوبه‌شیان هه‌یه بو له‌یه‌ک گه‌یشتن، من هیچ گومانم له‌وه‌دا نییه، لێره‌شدا چه‌ند به‌لگه و ئاماژه‌یه‌ک هه‌ن که وامان لی ده‌که‌ن قه‌ناعه‌ت به‌وه بیئین که زمانی (القندس) و زمانی میرووله هه‌ردووک به‌جوله‌کردن و به‌هۆی چاوه‌وه ئه‌نجام ده‌درین. ئیتر هه‌رچی چۆنیک بیئت ئه‌م زمانانه که به‌سروشتی ده‌ناسرین، مانای سروشتیش ئه‌وه‌یه که به‌فیربوون — فیرکردن ئاژه‌لان فیری نابن، به‌لکو هه‌ر له‌دروست بوونییه‌وه ئه‌و زمانه‌یان له‌توانادا هه‌یه، به‌هه‌مان شیوه‌ش زمانه‌که‌یان گۆرانکاری به‌سه‌ردا نایه‌ت و هه‌روه‌ک خۆی ده‌میئنیه‌وه. هه‌رچی زمانی زاراوه‌شه‌ته‌نیا هه‌ر له‌لای مرۆفدا هه‌یه، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه ده‌بینی مرۆف یا له‌بواری خیریان شه‌ردا پێش ده‌که‌ویئت، که چی ئاژه‌لان هیچ پێش ناکه‌ون، ئه‌م

جياكارييه ش هه ر خودى خوئى به تهنيا به ره و مه ودايه كى دريژ ده مانبات،
هه نديك زاناش وا شروقه ي ده كهن كه به ئەندامه كانه وه په يوه سته، منيش بو
پوونكر دنه وه ي ئەم شروقه يه زور به په روشم.

* ئەم وتاره له گوڤارى (زمانناسى)، ژمار () له لاپه ره () بلاوكراوه ته وه .

ژيدير :

د. ميشال زكريا، الالسنية (علم اللغة الحديث)، المؤسسة الجامعية للدراسات و
التوزيع، بيروت، لبنان، ١٩٨٥، ص ٩-١٢.

داهینان له زماندا

زۆر له زانایان تیبینی ئه‌وه‌یان کردووه که زمانه سروشتیه‌کان له گوزارشت کردندا ده‌وله‌مه‌ندن، ئه‌م قه‌ناعه‌ت‌ه‌ش له‌سه‌ر تیبینی کردنی دیارده‌کانی پیکهاتنی له‌م جۆره بونیادنراوه:

پسته‌گه‌لی نه‌خشه‌ی (۱) که به‌هۆی ده‌ستنیشانکردنی توخمی‌کی گروپه‌کانی قسه بونیادنراوه که دوو که‌وانه‌ی چه‌ماوه سنوورداری ده‌که‌ن (ده‌ره‌کی پاشانیش ناوخوا‌یی بۆ بارودۆخه‌کان ((زۆر))....)) که له پووی ماناوه زۆر نزیکن، که نزیکه‌ی ۴۵۰۰ پسته‌ن، له وشه‌ی (به‌ ئاسان)یش توخمه‌گه‌لی‌کی تازه له تو‌یی ئه‌و که‌وانانه ده‌رده‌چن که زیاده‌بوونی‌کی به‌لگه‌یین (croissance exponentielle) له ژماره‌ی پسته به‌رانبه‌ره‌کان:

((ئه‌مه، هکه، ئه‌و، ئافره‌ته‌که))، (کچه‌که، جوانه‌که، نازداره‌که، دراوسیه‌که، قوتابیه‌که، براده‌ره‌که، ئافره‌ته‌که، خزمه‌که)، (بروام وایه، وا گومان ده‌به‌م، بی‌گومان، له پاستیدا، له‌و باوه‌په‌دام، به‌ باوه‌پی من، به‌ گومانی من، به‌ پای من، به‌ بۆچوونی من، به‌ بیرى من)، (جوانه‌که، ناسکه‌که، شاکاره، که‌مه‌ندکیشه، په‌ونه‌قداره، دره‌وشاوه‌یه، سه‌رنج پاکیشه)، (زۆر، جۆری‌کی تایبه‌ت، به‌شپۆه‌یه‌کی شاکار، زۆر له راده‌به‌ده‌ر، تا مه‌ودایه‌کی دوور)

چۆم‌سکی گریمانه‌یه‌کی وردی سه‌باره‌ت به‌ سه‌رچاوی داهینان دامه‌زراند، ئه‌و پیتی وابوو که زمانه سروشتیه‌کان چه‌ند کۆمه‌له‌یه‌کی بی‌ه‌ژمارن (که ده‌توانری به‌ پیتی چه‌مکی توخمی گه‌راوه هه‌ژمار بکری‌ن) هه‌روه‌ها تایبه‌تمه‌ندی

بئى ھەژمارن لە بوونى (ئەولەويات)ى پيکھاتەى فرەجۆرى پيکدین، که (لە سەر چەمكى توخمى گەراوھ بۆنيادنراوھ) و رستەکان لە نيوان خوياندا پيکدین، چۆمسكى داھيئانکاری لە زماندا بۆ تايبەتمەنديیە بئى ھەژماريیەکەى دەگەرپيئیتەوھ واتە بۆ ئەو (ئەولەويات)انەى دەگەرپيئیتەوھ که لەسەر چەمكى توخمى گەراوھ بونياندران. ئەم گريمانەيەش که بە گرنگ ھەژمار دەکريت بە ئەرکک دەزانريت که کاریگەرى بە سەر چەند تويزينهوھەيەکدا ھەبوو که پشتيان بە تيۆرى بەرھەمھيئییەوھ بەستبوو. ئەميش لە کوزەرگای ئاراستەبوونى بەرھەمھيئییەوھى پيکھاتەى رستە ئالۆزەکان، چونکە ژمارەى ئەو تويزينهوانەى که باس لە رستەى سادە دەکەن زۆر کەمن.

ئیمە وھدووی ئەم شروۆفەيەى چۆمسكى و فۆرمەلەکردنەکەى ناکەوين لە بواری چەمكى داھيئانکاری، بەئکو پاش ئەوھى که حيساب بۆ تواناکانى پيکھيئان دەکەين که لەسەر بنەماى ئاستى رستەى سادە دامەزراون وادادەنيين که دەشيئت چەمكى داھيئانکاری شوينگەيەک لە چوارچيۆھى رپچکە تەواوبووھکاندا داگريکات.

ئیمە دەتوانين پاساويک بەم ھەلۆيستە بەدين ئەويش لە کوزەرگای ئەم ھەلسەنگاندنەوھ که بۆ رستەگەليک ئەنجامى دەدەين که لە (۲۰) وشە پيکھاتوون، با تيبينى فەرھەنگيک بەکەين که لە (۲۰۰۰) وشە پيکھاتووھ (کە ئەم ژمارەيەش لە واقعەکە کە مترە)، ئەوھ ئەو کاتە ژمارەى يەک لە دوای يەکەکانى قسە کە لە (۲۰) وشە پيکھاتوون لە (۱۰۳۶) نزيک دەبنەوھ، ھەرچەندە ليرەدا جگە لە بەشيکی کەمى ئەم يەک لە دوای يەکانە نەبيت کە رستە دروست دەکەن ئەوھ ژمارەى ئەم رستانە بە بەرزى دەميئنەوھ لە

لایه‌کی تریشه‌وه ده‌توانین راده‌ی ئەم به‌شە‌ی رسته بخە‌ملئین بۆ ئە‌وه‌ی ته‌نیا ئە‌و رستانه‌ بژمیرین که شکلی له‌م جۆره‌ وه‌رده‌گرن.

ناو کار ناو

(بی‌هه‌ژمار) (مرۆف)

له‌م جۆره‌ (کار) ه و بگره‌ زیاتریش هه‌ن که ده‌توانری له‌ چوار زمانی ساده‌دا بگۆردرین، هه‌روه‌ها زیاتر له‌ (۱۰) ناو ده‌شیت که ببه‌ (بکه‌ری ئە‌م (کار)انه و زیاتر له‌ ۱۰ (ئاوه‌لئاو) یان (ناوی بکه‌ری) یان (به‌رکار) که ده‌شیتله‌ چه‌ند (ناو)یکی ئە‌م ناوانه‌وه‌ پیکبین.

هه‌روه‌ها ده‌توانین هه‌ر (ئاوه‌لئاو)یک یان (ناوی بکه‌ری) و (به‌رکار)یک له‌وانه‌ به‌ به‌کاره‌ینانی ۱۰ (ئاوه‌لکار) هه‌مواریکه‌ین. ژماره‌ی (پیناس)یش که‌مییه‌که‌ یان (۲۰)ه، زیاتر له‌ (۱۰۳) (ناوی مرۆف هه‌ن که ده‌توانن له‌گه‌ل ژماره‌یه‌کی (ئاوه‌لئاو) و (ئاوه‌لکار) پیکبین که ژماره‌یان ده‌گاته ئە‌و ژماره‌یه‌ی که ناماژمان بۆی کرد، به‌م شیوه‌یه‌ ۱۰X۱۶ رسته‌مان ده‌ست ده‌که‌ویت که ئە‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه‌ وه‌رده‌گریت:

پیناس	ناو	ئاوه‌لکا	ئاوه‌لئا	کار	پیناس	ناوی	ئاوه‌لکا	ئاوه‌لئا
ه	بی‌شوما ر	ر	و		ه	مرۆف -	ر	و
۲۰	۱۰	۱۰	۱۰	X۱۰ ۴	۲۰	۱۰	۱۰	۱۰

هر پسته‌یه‌ک له‌م پستانه له (۹) وشه پیکدیت، گهر بوار بو ټوه بره‌خسین که (کار) یکی په‌یوه‌ست به شیوازه‌کانی (کار) یان (مساعده) تیبخزینین ((واته کار له چاوگ یان ناوی بکه‌ریان به‌رکار بکات))، واته هر له بواړی ټوم پستانه‌دا جا گهر لیستی ۱۰ کار ه‌لیان بژیرین، واته که لیستیکی بی شومار بن، پسته ه‌مبه‌ره‌کان له ۱۰ وشه پیکدین و ژماره‌یان (۱۶ X ۱۰)ن، گهر ته‌ریکی تازه‌ی پسته‌کان به‌هوی ټوم دوو جوړه‌ی پسته ساده‌کانه‌وه و له ټامرازی په‌یوه‌ست بوون دروست بکه‌ین که له ژماره‌ی (۱۰) په‌یوه‌ست بوون وه‌رگیربیت، ټوه ټو پستانه‌ی که ده‌ستمان ده‌که‌ون ده‌گه‌نه (۲۰) وشه به‌م جوړه ژماره‌ی ټو پستانه‌ی که گرمانه‌ی پیکه‌ینانیا ن ه‌یه له (۲۰) وشه دروست ده‌بن. که‌واته ده‌توانین دان به‌وه دابن‌ین که ټوم نمرانه بی شومارن له پووی مامه‌له‌کردنی ماتماتیکه‌وه ټویش له‌گه‌ل ژماره‌یه‌کی زوری مه‌سه‌له فیزیکیه‌کان داهینانیکي سنوورداری (۱۰۵۰) حالت ده‌توانن که به شتیکی ټاسایی و بی شومار له قه‌له‌می بده‌ین، به‌بی گه‌رانه‌وه بو (ټوله‌ویات) یکی بی شومار بو شیته‌لکردنی چریپه‌که‌ی. سه‌رباری ه‌موو ټومانه‌ش ټوله‌ویاته پیکه‌اته‌یه‌کانی که له سه‌ر توخمی گه‌راوه بونیادنراون که پسته‌کان زیاتر دریزده‌که‌نه‌وه (په‌یوه‌ندییه دوانه‌ییه‌کان) له‌وانه‌یه به‌شداری له پروسه‌ی داهینانکاریه‌کاندا ناکه‌ن.

ټوم تیبنینیا نه وامن لی ده‌که‌ن که بلین ده‌شیت لایه‌نه زمانه‌وانیه‌کان ه‌مه‌جوړ و بنچینه‌ییه‌کان نه‌چنه ناو ټو ټوله‌ویاتانه‌ی که له سه‌ر چه‌مکی توخمی گه‌راوه دامه‌زراون، به‌لکو ده‌چنه توپی ټاستی پسته ساده‌کانه‌وه.

* ئەم وتاره له گوڤاری (زمانناسی)، ژمار () له لاپه‌ره () بلاوکراوه‌ته‌وه.

ژێده‌ر :

د. می‌شال زکریا، الالسنیة (علم اللغة الحديث)، المؤسسة الجامعية للدراسات و التوزیع، بیروت، لبنان، ۱۹۸۵، ص ۳۴-۳۷.

زمانی مرۆڤ و زمانی نازەهل

له وتاره‌که‌ی (سۆرب) W. H. Thorpe، که ناوی ده‌نگی (ده‌نگی نازەهلان و گه‌یاندن) ه، تویژینه‌وه‌یه‌کی ڕوونرتمان له بواری په‌یوه‌ندی زمانی مرۆڤ و سیسته‌مه‌کانی گه‌یاندن لای نازەهلان به‌رچاوده‌که‌وئیت.

(سۆرب) له‌م وتاره‌دا ئاماژه به‌وه ده‌کات که نازەهل شیره‌ره‌کان ئه‌و توانایه‌ی مرۆڤیان نییه له لاسایی کردنه‌وه‌ی ده‌نگه‌کان، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م بنه‌مایه‌یه زۆر که‌س پێیان وایه چۆله‌که (که هه‌ندیکیان تا پاده‌یه‌ک توانادارن) ئه‌و گروپه‌یه که زمانیان لێ ده‌رچوو، ئه‌ویش به‌ مانای پاسته‌قینه‌ی ئه‌م وشه‌یه، واته شیره‌ره‌کان نین، که زمانه‌که‌یان دورست کردوه، (سۆرب) نالیت که زمانی مرۆڤ له‌ چهند سیسته‌مه‌مکی ساده‌وه دروست بووه، که له سیسته‌می زمانه‌وانی سانا و ساده‌ترن، به‌لام (سۆرب) مکوڤه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که جیاکاره تایبه‌تییه‌کانی زمانی مرۆڤ ده‌توانریت له‌ چهند سیسته‌مه‌مکی گه‌یاندنی نازەهلانیس هاوشیوه‌که‌ی بدۆزریته‌وه، ده‌بیته ئه‌وه‌ش بزانی که ده‌شیته‌ بلێن که ئه‌م جیاکاریانه له‌ لای یه‌ک نازەهلدا ده‌ست ده‌که‌وئیت.

زمانی مرۆف و زمانی ئازهلانیش لهو پوهی که مه‌رام و پیکهاته و پوونکارن، لهو پوهوه هاوبه‌شن، زمان مه‌رام ئامیزه، چونکه قسه ئامانجاره، ئه‌ویش به به‌رده‌وامی و له هه‌موو حاله‌تیکدا، بۆ گه‌یاندی شتی که له که‌سیکه‌وه بۆ که‌سیکی دی، هه‌روه‌ها بۆ گۆرینی ره‌فتار و بیروبوچوونه‌کان و ده‌ست نیشانکردنی هه‌لوئسته‌کانی له بارودۆخه جۆراوجۆره‌کاندا. هه‌روه‌ها زمانی مرۆف زمانیکی پیکهاته‌یه، چونکه هه‌موو گوتاریک کرده‌یه‌کی قسه‌یه، که سیسته‌میکی ناوخۆ و بونیادیکی دیاریکراوی له‌خۆگرتوه، هه‌روه‌ها زمانی مرۆف زمانیکی پوونکار ئاسایه، چونکه زانیاری ده‌گه‌یه‌نیته، ئیتر به‌م مانایه زمانی مرۆف و سیسته‌می گه‌یاندن و لیک گه‌یشتن له لای ئازهل ئه‌م توخمانه‌یان تیدایه: مه‌رام و پیکهاته و پوونکار.

له‌وانه‌شه ئه‌م بۆچوونه راست و دروست بیته، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ته‌نها چه‌ند شتیکی بچووکمان بۆ ده‌سه‌لمینیته، ئه‌ویش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که ئیمه‌ باس له شتیکی پووت و په‌ها ده‌که‌ین که زمانی مرۆف و زمانی ئازهلانی تیا هاوبه‌شن، چونکه هه‌موو ئاکاره‌کانی دیکه‌ی تیدا کۆده‌بنه‌وه، جا با سه‌یری پرۆسه‌ی پچکه‌کردن بکه‌ین، پچکه‌کردن ئاکاریکی مه‌رامه‌ به‌ مانا گشتییه‌که‌ی، هه‌روه‌ها پچکه‌کردن پیکهاته‌یه به‌و مانایه‌ی پیشوو، هه‌روه‌ک (کارل لشلی) (karl lashley) زووتر له تووژینه‌وه‌ی گرنگی ریکخستنی زنجیره‌یی ئاکاردا ئامازه‌ی بۆ کرد، منیش له‌ وانه‌ی یه‌که‌می ئه‌م تووژینه‌وه‌یه‌مدا ئامازه‌م بۆ کرد.

له‌سه‌ر ئه‌مه‌شه‌وه کاری پچکه‌کردن بۆی هه‌یه چه‌ند زانیارییه‌ک به‌خشیت، بۆ نموونه من ده‌توانم ئامازه به‌ گرنگیدانی خۆم بکه‌م له‌و پوهوه‌ که ده‌مه‌وی بگه‌مه خالیکی دیاریکراو، ئه‌ویش به‌هۆی ئه‌و خیرایه‌ی که پچکه‌ی پی ده‌که‌م.

له‌م گۆشه نیگایه‌وه، نمونه‌کانی گه‌یاندنی نیوان ئاژه‌لان که (سۆرب) پیشکەشی کرد پوونکار ئامیژن، چونکه ئه‌و گۆرانی و ئاوازی ئه‌وروپی به‌ نمونه ده‌هینیتته‌وه، که له‌م حاله‌ته‌دا ریژه‌ی یه‌ک به‌ دوا‌ی یه‌کی به‌رزبوونه‌وه‌ی ده‌نگی چۆله‌که‌که ئاماژه به‌ مکو‌رپوونی له‌سه‌ر به‌رگریکردن ده‌کات. هه‌رچه‌نده‌ش ریژه‌ی ده‌نگ به‌رزبوونه‌وه‌که به‌رزبیتته‌وه، ئه‌و به‌رزبوونه‌وه‌یه ئاماژه به‌ سووربوونی چۆله‌که‌که ده‌کات له‌سه‌ر به‌رگری کردن. ئه‌م نمونه‌یه سه‌رنجمان پاده‌کیشیت و به‌ پای من نۆر به‌ ئاشکرایه ئه‌وه‌مان به‌و ده‌سه‌لمینیت که هه‌ول و کۆششه‌کانی له‌مه‌ر نزیك کردنه‌وه‌ی زمانی مروّف و سیسته‌می لیک گه‌یشتن لای ئاژه‌ل چ سوودیکی نییه. هه‌موو سیسته‌میکی گه‌یاندنی لای ئاژه‌لان که زانراو و ناسراو بیت (بی‌له‌و‌خه‌یال خویندنه‌وه زانستیانه‌ی ئاینده (science fiction) که به‌ ((دۆلفین)) هه‌وه په‌یوه‌ستن) هه‌موو دوو بنه‌مای سه‌ره‌کیان تیادا به‌کارده‌هینری که ئه‌مانه‌ن:

أ. له ژماره‌یه‌کی دیاریکراو و سنوورداری ئاماژه‌کان پیک دین، که هه‌ر یه‌کیان به‌ ئاکاریکی تایبه‌ت و به‌ حاله‌تیکی وروژینه‌ری تایبه‌ته‌وه په‌یوه‌ستن، هه‌روه‌ک ئه‌و لیکۆلینه‌وه گشتگیرانه‌ی که زانا ژاپۆنییه‌کان ئه‌نجامیان داو و ده‌ریان خستوه.

ب. ئه‌م سیسته‌مه ژماره‌یه‌کی دیاریکراو و سنووردار له‌ په‌هه‌نده زمانه‌وانیه‌کان به‌کارده‌هینیت که هه‌ریه‌که و به‌ په‌هه‌ندیکی نازمانه‌وانی تایبه‌ته‌وه په‌یوه‌سته، ئه‌میش به‌ ده‌ست نیشانکردنی پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنی خالیک له‌ دووری په‌هه‌نده زمانه‌وانیه‌که‌وه، که ئه‌م خاله‌ خالیکه‌ی دی ده‌ست نیشان بکات له‌ دووری په‌هه‌نده نازمانه‌وانیه‌که‌که په‌یوه‌ی نه‌لکاوه و به‌

هه مان شيوهش ئه م خاله هه ر له هه مان كاتدا ئاماژه ي بۆ بكات.

پره نسيپي دواه مين هه ر خوي هه ميشه ده رده كه ويته، كه بۆ نموونه گوراني چوله كه كه (سوڤب) به نمونه دهه يه يته وه. جا پيژه ي يه ك به دواي يه كي به رزبوونه وه ي دهنگ پره هه نديكي زمانه وانويه كه په يوه سته به پره هه ندي نازمانه وانويه وه كه ئه ويش سوڤبوونه له سه ر به رگري كردن له شوينگه كان، چوله كه ئاماژه به سوڤبووني خوي ده كات له سه ر به رگري كردن له زه وييه كه ي خوي، ئه ويش له گوزه رگاي هه لېژاردني ئه و خاله ي كه له دووري پره هه نده زمانه وانويه كه وه گونجاوه (ليڤه دا وشه ي هه لېژاردني به كار هيناوه كه زۆر ورد نيه).

پره هه ندي زمانه وانوي پره هه نديكي پووته، به لام له گه ل ئه وه شدا پره نسيپه كه پوون، چونكه سيسته ميكي گه ياندني له جوڤري دووه م به شيوه يه كي په ها و بي كوتايي خشته يه كي گه وره ي له ئاماژه ئه گه ره كان تيا دايه، هه روه ك هه ر زمانه يكي دي مروف، به لام له گه ل ئه وه شدا به رايي و پره نسيپه كان ي له گه ل به رايي و ئه و پره نسيپانه ي كه مروف به كار يان دهه يته جوودان، ئه ويش بۆ گوزارشت كردن به شيوه يه كي بي هه ژمار له ژماره يه كي زۆري پيروبووچوونه تازه كان و له نييه ت و هه ست و سوڤ و مه به سته كان... هتد.

ئه و بوچوونه ش راست نيه كه له كاتي قسه كردن له سه ر (خه وشه كان ي سيسته مي گه ياندني ئاژه لان گوزارشتي (خشته كان ي ئاماژه ئه گه ره كان) به كار بينن، به لكو پيچه وانه ي ئه م گوزارشته به كار بينن راستره، ئه ويش له به ر ئه وه ي كه سيسته مي گه ياندني ئاژه لان بوڤ پره نسيپي گورانكاري يه ك له دواي يه ك بۆ پره هه ندي زمانه وانوي ده ره خسيته (ئه ويش به پاده ي كه قسه كه

لیره‌دا په‌یوه‌سته به مانای له دواى یه‌که‌وه که چى زمانى مروّف زمانىكى سه‌به‌خۆ و جودا جودایه).

ئیمه ناتوانین بگه‌ینه ئه‌و دهره‌نجامه‌ی که وشه‌ی (زیاتر) یا (که‌متر) بۆ ئه‌م مه‌به‌سته به‌کاربێنین، به‌لکو ده‌بى بگه‌ینه ئه‌و دهرنجامه‌ی که چه‌ند پرهنسیپىكى سیسته‌م ئاسا و ریک و پیک به‌ شیوه‌ی ته‌واو له ئارادا هه‌ن. کاتیک که له‌سه‌ر چۆنیه‌تى شتیك له زمانىكى مروّفدا جه‌خت ده‌که‌ینه‌وه، وه‌کو: (ئه‌و داهینانه تازانه‌ی ته‌کنۆلۆژیا مه‌ترسییه‌ک و قه‌ید و به‌ندیك ده‌خاته سه‌ر ئازادى مروّف). له‌م حاله‌ته‌دا خالیكى گونجاو دانانین بۆ درىژى په‌هه‌ندیكى نازمانه‌وانى، هه‌روه‌ها ئاماژه‌یه‌ک له‌سه‌ر لیسته‌ى ئاکارى ده‌ست نیشانکراو هه‌لنا‌بژیرین، جا ئیدى ئه‌م لیسته‌ى سروشتى بی‌ت یان فی‌رى بو‌ویت.

سه‌ربارى هه‌موو ئه‌مانه‌ش زۆر هه‌له‌یه به‌رکه‌ینه‌وه له‌وه‌ی که به‌کاره‌ینانى زمانى مروّف به‌وه جیاکاره که توانای په‌لکیش کردنى زانیارى هه‌یه، به‌لئى ئیمه ده‌توانین زمانى مروّف بۆ به‌خشینی زانیارى، یان هه‌له‌تاندن و بۆ روونکردنه‌وه‌ی هزر و بیره‌کانمان بۆ دهرخستنى کارامه‌یى لیها‌تووه‌کانى خۆمان و بۆ گه‌مه و بازى به‌کاربه‌ینین، گه‌ر قسه‌ بکه‌م به‌بۆ ئه‌وه‌ی که مه‌به‌ستم هه‌موارکردنى ره‌فتار و بۆچوونه‌کانتان بی‌ت، ئه‌وه له‌و حاله‌ته‌دا من زمان به‌و شیوه‌یه به‌کارناهینم، واته به‌و پاده‌یه‌ی که مه‌به‌ستم وتنى شتیكى دیاریکراو بی‌ت، جا گه‌ر بمانه‌ویت زمانى مروّف و ئه‌و توانا سایکۆلۆژییانه تى بگه‌ین که له‌سه‌ر پایه‌کانى پاده‌وه‌ستن، یه‌که‌م جار پێویسته که له‌ خۆمان پیرسین ئایا زمان چیه‌؟ نه‌ک ئه‌و پیرساره له‌ خۆمان بکه‌ین ئایا چۆن زمان به‌کارده‌هینریت و بۆ چ ئامانجیک به‌کاردیت؟

گەر ئه و پرسیاره بکهین که ئایا زمان چییه ؟ ئه وه له و حاله ته دا هیچ ته بایی و هاوشیوه یه که له گه ل سیستمه مه کانی گه یاندی ئازهلان نابین، له و حاله ته دا شتیکی سوومه ندمان ده ست ناکه ویته بیلین، ئه ویش له بواری ئاکاری مرؤف و له بواری بیروپاکاندا، له ئاستی پوون و په هادا، چونکه له و حاله ته دا ده توانی زمانی مرؤف و سیستمی گه یاندنی نیوان ئازهلان وه که یه که ته ماشا بکری، ئه و نمونانه ی که بو گه یاندنی ئازهلان هیناومانه وه له واقیعه دا له گه ل پیکه ستنه جووله ییه کانی مرؤفدا له هه ندیک خالدا هاوبه شن، له وانه شه ئه و شته زور مه عقول بیت، که ئیمه له ئه گه ری بوونی په یوه هندییه کی راسته وخوی ئه م حاله ته دا رۆبچین، به لام زمانی مرؤف له سه ر بونیادگه لیک دامه زریناوه که زور جوودایه له گه ل سیستمی گه یاندنی ئازهلدا. ئه م مه سه له یه ش به رای من زور له و زانایانه ی که وه که دیارده یه کی بایؤلۆژی باسی زمانیان کردووه، فه رامۆشیان کردووه. وام بو درده که ویته که تیروانیی له پیشقه چوونی زمانی مرؤف له روانگه ی سیستمه مه ساده کانییه وه، که له خوی ساده ترن مه سه له یه کی ناپه سنده وه کو روانین له ئه تۆم، ئه ویش له روانگه ی چه ند پارچه یه کی زور ساده وه.

ئه وه ی که سه باره ت به م مه سه له یه زانیومانه، خاوه ندراریتی زمانی مرؤف له گه ل جوریکی تایبه ت به سیستمی عه قلییه وه هه ماهه نگه، ئه ویش نه که به پله یه کی زور به زری زیره کی، ئه و بیرۆکه ی که ده لیت زمانی مرؤف له وانه یه بو نمونه زور ئالۆتر بیت و له وانه یه له هه ر شوینیکی جیهانی ئازهلاندا به دی بکریته، ئه م بیرۆکه یه هیچ پایه یه کی نییه له سه ری رابوه ستیته.

* ئه م وتاره له گوژاری (زمانناسی)، ژمار () له لاپه ره () بلاوکراوه ته وه.

ژیدەر :

د. می‌شال زکریا، ال‌لسنیة (علم اللغة الحديث)، المؤسسة الجامعية للدراسات و التوزیع، بیروت، لبنان، ۱۹۸۵، ص ۲۹-۳۲.

ئاوه‌لکار

له دیوانه شیعرى (شه‌پى چل سألە) ی سه‌باح په‌نجده‌ردا

پیشه کی

دیوانه شیعرى (شه پى چل ساله)* ، په کیکه له دیوانه شیعریه کانی شاعیرى نوپخوآزى گه له که مان (سه باح په نجده). شاعیر له ده سته پیکى دیوانه که یدا نه زمونى شیعرى خوآ تیدا بلأو کردو ته وه ، دواتر چه ندین شیعرى جوان و نوپیاوی خستو ته پوو، که به هویه وه چه ندین وینه و دیمه نى فره په هند فره خویندنه وه ن، که هه همیشه خویندنه بؤ لای خوآ که مه ندکیش ده کات . نئمه له م لیکو لینه وه په ماندا هه ولمانداوه لایه نى زمانى شیعرى به تاییه ت به شه ناخواتنى ناوه لکار له پووی واتاوه له شیعره کانی ده ربخه ن، لیکو لینه وه که مان له پیشه کیه ک و دوو به ش پیکه اتوه ، له به شى په که مدا، که لایه نى تیوری باسه که مانه ، تیایدا چه مک و پیناسه ی ناوه لکار و جوړه کانی ناوه لکار له پووی واتاوه (کاتى، شوینى، چو نیه تى، چه ندیتى، هؤومه به ست، پیکه ست، نه رینى، جه خنکردن، دووباره کردنه وه) ده خه نینه پوو، به واتایه ی ناوه لکار له پووی پیکه اتن (ساده، داپژاو، لیکدراو) و له پووی ئه رک (نیهاد، گوزاره، ته واو که رى کارى ته واو، ته واو که رى کارى ناته واو....) ناخه نینه پوو . له به شى دووه مدا، که لایه نى پراکتیکى لیکو لینه وه که په ، به هویه وه ناوه لکار له دیوانه شیعرى (شه پى چل ساله) خراوه ته ژیر شیکردنه وه ی لایه نى زمانى شیعریه وه ، واته ناوه لکاره کان له نیو بو ته ی شیعره کانی شاعیر ده ره نیراون . له دوماهیشدا نه نجامى لیکو لینه وه که و لیستی سه رچاوه کان خراونه ته پوو .

به شى په که م: ناوه لکار و جوړه کانی

۱-۱: چه مک و پیناسه ی ناوه لکار

له زمانی کوردیدا جگه له زاراوه‌ی ئاوه‌لکار، چه‌ندین زاراوه‌ی تر به‌کارهاتوون، له‌وانه (ئاوه‌لکردار، ئاوه‌لفرمان، زه‌رف، هاو‌لکار، ئادقی‌رب، هتد). هه‌موو زاراوه‌کانیش هه‌مان مه‌به‌ست و واتا ده‌گه‌یه‌نن . چه‌مکی ئاوه‌لکاریش له زمانی کوردیدا ده‌که‌وێته‌ نیو چوارچی‌وه‌ی واتای پرسته‌وه، به‌ واتایه‌کی تر به‌شه‌ ئاخواتنی ئاوه‌لکار هیچ نیشانه‌یه‌کی مؤرفۆلۆژی نییه، تاکو به‌هۆیه‌وه له پ‌ووی پ‌ووخساره‌وه ده‌ست نیشان بکری‌ت .

نوسه‌ران و زمانه‌وانانی کورد چه‌ندین پ‌یناسه‌ی جۆراوجۆریان له‌باره‌ی ئاوه‌لکار خستۆته‌ پ‌وو، بۆیه‌ لێره‌دا ئی‌مه هه‌ندی‌کیان ده‌خه‌ینه‌ پ‌وو، دواتریش پ‌یناسه‌ی خۆشمان بۆ ئه‌م چه‌مکه‌ ده‌ست نیشان ده‌که‌ین :-

- توفیق وه‌ه‌بی له‌ کتیبی (ده‌ستوری زمانی کوردی)دا ده‌لێت: ((زه‌رف که‌لیمه‌یه‌که‌ که‌ بۆ ته‌واوکردنی مه‌عنا‌ی فیعلی یا سیفه‌تی یان زه‌رفی‌کی تر به‌که‌لک ئه‌ه‌ینری))⁽¹⁾.

- نووری عه‌لی ئه‌مین له‌ کتیبی (پ‌یزمانی کوردی)دا ده‌لێ: ((ئاوه‌لکار ئه‌و واژه‌یه‌ یا ئه‌و ده‌سته‌واژه‌یه‌ یا ئه‌و پارچه‌ شوین که‌ وتوو‌یه‌، که‌ وه‌سفی به‌شی له‌ به‌شه‌کانی ئاخواتن ئه‌کا، جگه‌ له‌ ناو و پ‌اناو))⁽²⁾.

- محه‌مه‌د ئه‌مین هه‌ورامانی له‌ کتیبی (سه‌ره‌تاییک له‌ فیلۆلۆژی زمانی کوردی)دا ده‌لێت ((ئاوه‌لکردار ئه‌و وشانه‌ن، که‌ تاریفی فرمان یاخود ئاوه‌لناو ده‌که‌ن))⁽³⁾.

- د. نه‌سرین فه‌خری و د. کوردستان موکریانی له‌ کتیبی (پ‌یزمانی کوردی)دا ده‌لێن: ((ئاوه‌لکار ئه‌و زه‌رفه‌یه‌ که‌ پ‌ووداوه‌که‌ی تیدا پ‌ووده‌ات، واته‌ ده‌بی‌ت به‌

زهرف بۆی، یان ئەو چوارچیۆه یه ی دەوری دەدات، جا شوین بیّت، یان کات بیّت یان حالّ و هه یئە تیککی تایبه تی بیّت))^(٤).

– کۆردۆیف له کتیبی (پێزمانی کوردی) دا ده لئیت: ((ئاوه لکار له پرسته دا چۆنیه تی و کاتی و شوینی پوودان ده ست نیشان ده کات، هه روا لایه نی چه نیه تی پوودانه ک پیشان ده دا))^(٥).

– سادق به هائە دین ئامیدی له کتیبی (پێزمانا کوردی) دا ده لئیت: ((هه قالکار دبیزنه وی پشکا ناخفتنی یا کو هاقلیه کا ئیکسه رب کرنی قه هه بیّت ژ لای چه وانیی یا دم و جه و جوړی پویدان و پوینه دانئ یان ژ هه باره کی دی بیت))^(٦).

– د. ئەوپره حمانی حاجی مارف له کتیبی (ئاوه لکار و ژماره) دا ده لئیت: ((ئاوه لکردار ئەو به شه ئاخاوتنه یه که بارودۆخ و شیۆه ی پوودان و جوړی چۆنیه تی نیشان ده دات. ئاوه لکردار له پووی پرسته سازیه وه خاوه نی ئەو تایبه تی یه یه، که له پرسته دا به کرداره وه، یان ئاوه لئاوه وه، یان ئاوه لکرداریکی دی یه وه به نده))^(٧).

– ئەحمەد کاکه مه می له کتیبی (گۆلبه هاره ٢_٢) دا ده لئیت ((ئاوه لکار به و وشانه ده گوتری، که چلۆنایه تی بوون یا کرانی کاریک دیاری ده که ن))^(٨).

– نیعمەت عەلی سایه له کتیبی (پێزمانی کوردی زاری که له پوری) دا ده لئیت ((ئاوه لکار وه ک ئاوه لئاو، وه سفی چۆنیه تی پوودانی کار ده کات، ئاوه لکار نه ک هه ره وه سفی کار ده کات، به لکو وه سفی ئاوه لکار و ئاوه لئاویش ده کات))^(٩).

– د. که مال میراوده لی له کتیبی (فه ره نگی پێزمانی کوردی) دا ده لی: ((ئەو پرسته و قسه و به شه پرسته یه که ئاوه لی کرداره، واته چۆنیه تی کردار دیاری ده کات))^(١٠).

— سه‌لام ناوخۆش و نه‌ریمان خۆشناو له کتیبی (زمانه‌وانی) دا ده‌لێن:
 ((ئاوه‌لکار به‌شیکه له به‌شه‌کانی ئاخاتن، به‌هۆیه‌وه په‌یوه‌ندی پته‌وی
 به‌کاره‌وه هه‌یه، جا کاره‌که ته‌واوبی یاخود کاره‌که ناته‌واوبی))^(۱۱).
 دواى خۆبندنه‌وه و تێپرامانی ئه‌و پێناسانه‌ی که بۆ ئاوه‌لکار کراون،
 ده‌گه‌ینه ئه‌و ئه‌نجامه‌ی که بلێن: ئاوه‌لکار به‌شیکه له به‌شه‌کانی ئاخوتن، که
 وه‌سفی کارێک ده‌کات و چۆنیه‌تی، چه‌ندی، نه‌رینی کاتی، شوینی،
 هۆمه‌به‌ست، پێکخستن، جه‌ختکردن و دووباره‌کردنه‌وه‌ی کارێک له نیو پرسته‌دا
 ده‌خاته پوو.

۲-۱ : جۆه‌کانی ئاوه‌لکار له پووی واتاوه

۱- ئاوه‌لکاری کاتی:

به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌وتریت که کاتی پوودانی کاره‌کان ده‌ست نیشان ده‌کات
 .ئاوه‌لکاره کاتییه‌کانیش له زمانی کوردیدا بریتین له (وا، ئیستا، به‌یانی،
 هه‌فته‌یه‌کی تر، سالیکی تر، دواى، دواتر، له‌پاشان، مانگیکی تر.... هتد)^(۱۲)،
 وه‌کو:

دواى ده‌چم بۆ ئاهه‌نگه‌که.

ئهمه‌د ئیستا رویشته بۆ زانکو.

۲- ئاوه‌لکاری شوینی:

به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌وتریت، که شوینی پوودانی کاره‌که ده‌ست نیشان ده‌که‌ن.
 ئاوه‌لکاره شوینییه‌کانیش له زمانی کوردی بریتین له (سه‌ر، ژیر، راست،
 چه‌پ، له‌سه‌ره‌وه، له‌خواره‌وه، له‌ژیره‌وه، لا، هتد)^(۱۳)، وه‌کو:

- شيلان له ژيّر داره كه خه وتوو .
- شيرزاد له سه ره وه دانيشتوو .

۳- ئاوه لكارى چۆنيه تى:

ئاوه لكارى چۆنيه تى واتاى چۆنيه تى پوودان يان ده لاله ت نيشان ده دا .
ئاوه لكاره چۆنيه تيه كانيش ئه مانه ن: (خيرا، هيدي، هيمن، جوان، باش، خراپ،
به گورجى، به خۆشى، به په له، به كول، له سه رخۆ، له سه ر پشت، شاخ وشاخ،
ئارام، بانه وبان، له سه رلا، به ژيرى، هتد) ^(۱۴) وه كو:

- نازاد به خيراى پويشت .

- به ناز جوان ده پوات .

ده بى ليره دا ئاماژ بو ئه وه بكه ين، كه ئاوه لكاره چۆنيه تيه كان له بنه چه دا
ئاوه لئاوى چۆنيه تين، له حاله تيكدا ده بنه ئاوه لكارى چۆنيه تى ئه گه ر له
رسته دا وه سفى كار بكه ن، هه روه ك له م نموونانه ي خواره وه درده كه ون:-

جوان كچيكي قه شه نغه (ناو)

پيزان جوانه (ئاوه لئاوى چۆنيه تى)

سوزان جوان ده پوات (ئاوه لكارى چۆنيه تى) ^(۱۵)

۴- ئاوه لكارى چه نديتتى:

به و ئاوه لكارانه ده وتريت، كه چه نديتتى پوودان، زده ي توندى پوودان،
ئه نده ي چه نديتتى ئاوه لئاو و ئاوه لكار ديارى ده كات . ئاوه لكاره
چه نديتتیه كانيش بریتين له (زور، كه م، كه ميك، تۆزيك، فره، گه ليك،
گه لي، هتد) ^(۱۶)، وه كو:

نانه كه م كه ميك خوارد .

کاروان زۆر خیرا رۆیشت.

5- ئاوه‌لکاری جه‌ختکردن (دانیایی):

به‌و ئاوه‌لکارانه ده‌وتریت که جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌نجامدان و جی به‌جی کردنی کاره‌که ده‌کات. ئه‌و ئاوه‌لکارانه‌ی، که بۆ مه‌به‌ستی جه‌ختکردن به‌کاردین، بریتین له (هه‌ر، هه‌لبه‌ت، بی‌گومان، بی‌شک، بی‌سی و دوو...⁽¹⁷⁾)، وه‌کو :

هه‌ر ده‌چم بۆ ئه‌و ماله‌.

هه‌لبه‌ت کاره‌که ناکه‌ین.

6- ئاوه‌لکاری دووباره‌کردنه‌وه:

ئه‌و ئاوه‌لکاره‌یه، که په‌نجه بۆ دوویات بوونه‌وه‌ی پوودانی کاره‌که پاده‌کیشی. ئاوه‌لکاره دووباره‌بوونه‌وه‌کانیش وه‌ک: (دووباره، دیسان، سه‌رله‌نوێ، جارێکی دی، هه‌رجاریک، هه‌رجای، هه‌رجاره، ئه‌مجاره‌ش، ... هتد)⁽¹⁸⁾، وه‌کو:

- دیسان وانه‌ک ده‌ستی پیکرده‌وه .

- دووباره ده‌چینه‌وه گه‌شته‌که‌وه .

7- ئاوه‌لکاری نه‌رینی (نه‌فی):

ئه‌و ئاوه‌لکاره‌یه، که نه‌رینی کاره‌که‌که ده‌ستنیشان ده‌کات. ئاوه‌لکاره نه‌رینییه‌کانیش وه‌ک: (هه‌رگیز، هه‌رگیزاوه‌ه‌رگیز، به‌هیچ جوړی، به‌هیچ چه‌شنی، به‌هیچ شیوه‌یه‌ک، به‌هیچ په‌نگی، ... هتد)⁽¹⁹⁾، وه‌کو :

هه‌رگیز ناچمه ئاوه‌نگه‌که.

هه‌رگیزاوه‌ه‌رگیز وانه‌که ناخوینم .

۸- ئاوه لکاری هۆومه بهست:

ئاوه لکاری هۆومه بهست په نجه بۆ پوودانه که راده کیشی و مه بهستی به جی
هینانی کاریک دهرده خا. ئەو ئاوه لکارانه ی بۆ ئەم مه بهسته به کاردین، وهک
(له بئ ئەقلیدا، له توورپه ییدا، له ترسا، له برسا، له خو شیدا به خو پایی،
له بهرئه وهی، چونکه، به دهم خه وه وه، له داخا، له قینا، به ئەنقه ست
هتد) ^(۲۰)، وه کو:

پیره میرده که له داخا مرد.

منداله که له برسا خه وت.

۹- ئاوه لکاری پیکهستن:

به و ئاوه لکارانه دهوتریت که شیوه یه که یان جووری جی به جی کردنی کاریک
نیشانده دا. ئەو وشانه ی که بۆ مه بهستی ئاوه لکاری پیکهستن به کاردین،
بریتین له (ژنانه، پیاوانه، مهردانه، مندالانه، گورگ ئاسا، تاقم تاقم، که م که م،
دهسته دهسته، هتد) ^(۲۱)، وه کو:

کارزان شیرانه راپه پی .

منداله کان پۆل پۆل دانیشتون.

به شی دووم : ئاوه لکار له دیوانه شیعی (شه پی چل ساله) ی سه باح

په نجه ردا

۱-۲ : ئاوه لکاری شوینی

(له سه ر)

له سه ر پیستی گایه کی دووره نگ پشکوتوه

که سپی زۆرتره له ره‌ش

ئه‌و بالنده‌یه‌ی

(شه‌پری چل ساله‌: ل ۲۸)

خوا په‌نجه‌کانی خۆی کردووه‌ته په‌پو کلاوی

(له‌ناوه‌پاست)

به‌دلنیا‌یی‌ه‌ک که‌جیه‌ان ده‌کات به‌دۆستی خۆی

هاواریک له‌ناوه‌پاستی ئاسمان پاده‌وه‌ستیت

ئاده‌م ئه‌ی نارکیش هه‌ر هه‌موومان

(شه‌پری چل ساله‌: ل ۲۸)

ئاسمان له‌چاوی پر هه‌ستت ساردتره

(له‌ژۆیر، له‌سه‌ر)

مردوو له‌ژۆیر خاکی داگیرکراودا

نه‌وه‌کانی به‌پۆشنی نایه‌نه‌ خه‌ونی

به‌به‌به‌رچاویه‌وه‌ ناوه‌کانی به‌دلته‌نگی ژاکان

وینه‌ی خزمه‌ نزیکه‌کانی له‌ژووری دانیشتن

حه‌زیان چووه‌ته‌ خواردنه‌وه‌کانی

(شه‌پری چل ساله‌: ل ۳۱)

له‌سه‌ر می‌زجی‌مان

(له‌ژۆیر)

له‌ئه‌فسوونی ئاوینه‌دا ده‌توانیت

پرچی ئه‌و کیزه‌ی له‌ژۆیر سابات

له جو لانه يه كدا خه وتووه

نقومی رهنگ بکات (شهري چل ساله: ل ۳۵)

(ناو)

يان بيزار و كه مدوو

چاويلكه كه ي خسته ناو جاننا دستيه كه ي

له سه رزه نشتكر دني بي دهنگ نقوم بوون

ئوري دهفتري ناو نيشانه كانم له كوئيه (شهري چل ساله: ل ۳۶)

(له ناو)

نووستني هه تاو له ناو سي بهر

حه زي زيندوو بوونه وه يه

بیر له چاوی خوئی ده کاته وه

چهند ده بيني و له بينيندا هه قاله كاني كيئن (شهري چل ساله: ل ۶۴)

(له ناو)

(له سهر، به سهر)

ميژيكي ئاسنيني كون

گولي بوخوش و گه شاوه ي له سهر ده فروشي

بهخت ياري كپيار و فروشياره

مندالیک سموره ي به سهر شان و مله ويه (شهري چل ساله: ل ۶۵)

(له ناو)

(له ناو)

چاودپیری ئاگری ده‌کرد

پیی چنار و شوپره‌بیی له‌ناو ئاو دۆزییه‌وه

به‌پیی خۆی به‌راوردی کردن

له‌گشت خاک خالییه پی

(شه‌ری چل ساله: ل ۶۷)

(له‌سه‌ر، له‌ناو)

من له‌سه‌ر زه‌مین نیشته‌جی نیم

له‌ناو ده‌روونی خۆم

که شوپین پیی خواجه

ژیان به‌پیره ده‌به‌م

(۶۷)

(شه‌ری چل ساله: ل)

(له‌ناو، له‌ناو)

له‌ناو سندوقییکی گه‌وره داردا

شاتۆکار هه‌نگی به‌خپوده‌کرد

هیزی پرۆقه شانۆییه‌کانی

له‌سه‌ماو هۆگرپوونی ئه‌وان وهرده‌گریت

له‌ناو ژووریکی شوشه‌یی ئاوینه‌داردا

په‌ندی و سه‌د په‌نگی ئاشقبوون

(شه‌ری چل ساله: ل ۷۴)

(لیره)

نيازمەندىك جانئاي

پېر بۆنى كەسوكارى لى نزيك دەكاتەوہ

كەس لېرە نىيە

(شەپرى چل سالە: ل ۹۹)

رۇشنايى و مۇسقىقا

(دەوروبەر، ئېرە، ئەوئى، لا)

زەنگۆلەش لەملى سمۆرە و كەروئيشكى مالى

چا وەك پاشايەكى لووتبەرز

دەوروبەر و ئېرە و ئەوئى بەلاوہ گرینگ نەبوو

ئەستېرەيەك كە نازانين لەكويوہ بوو

(شەپرى چل سالە: ل ۱۰۰)

بەخانەخۆى و چاوساغ

۲-۲: ئاوەلکاری کاتی

(سبەینان، نیوہرۆ)

خۆر سبەینان ناسكە

پازى يارانى لە دەستى پېر مېھرى ناوہ

ويدر دەخوينئى و بەنىگا سۆزدەكات

(شەپرى چل سالە: ل

نیوہرۆيان دەم وچاويكى

(۳۲

(دوايى)

هەموومانى خوئندەوہ

له چرکه‌یه کدا ئاماده‌ی کردین

به‌قادرمه‌ی فرۆکه‌که‌دا سه‌رکه‌وتین

(شه‌پری چل ساله‌: ل

کیژی ناو فیلمه‌که‌م تا دوایی نه‌بینی

(۳۶)

(زو)

گورگ به‌کراسی سووره‌وه

دیت و له‌سه‌ر کورسییه چۆله‌که‌ی ته‌نیشتمان

داده‌نیشیت

(شه‌پری چل ساله‌: ل

زووش کراسه‌که‌ی فرۆ ده‌دا

(۵۲)

(به‌یانی، ئیواره، سبه‌ینه‌یه‌ک)

پالتۆیه‌کی فه‌ردوش

سه‌ره‌تای به‌یانی و ئیواره راده‌گه‌یه‌نئ

سبه‌ینه‌یه‌ک که نه‌بووه کاتیکی خوش

(شه‌پری چل ساله‌: ل

کورسیی باخچه له‌خۆشهاتنمان

(۷۸)

(به‌یانی، شه‌و)

به‌یانی پۆژی به‌ختکردنه‌وه‌یه

(شه‌پي چل ساله: ل

شه‌و به‌زور په‌نگ گورا

(۱۰۰

۲-۳: ناوه‌لکاري چوښه‌تي:

(ناناسايي)

زه‌وي دلې به‌ناناسايي که‌وته ليدان

ته‌وژمي خوښي به‌رز بووه‌وه

ناسمان چه‌تره‌که‌ي داده‌خات

شتيک وهک دواخستني

(شه‌پي چل ساله: ل ۳۲)

(به‌تاو، به‌گور)

لوچي تورپه‌يي ناوچه‌واني منداډ

ياساي پر زه‌بر و زه‌نگي ولاټيکه

په‌ريشان به‌ده‌ستي دراوسئ

ده‌مانچه‌ي بي ده‌نگيش فه‌رمانپه‌وا

جواني دلّه به‌تاو و گور لئ ده‌دا

بیر له‌ئامانه‌ته‌کاني سه‌رچاوه ده‌کاته‌وه

(شه‌پي چل ساله: ل

(۳۴

(به‌نان)

کيژه سه‌رپه‌رشتياره‌که‌ي

دوکاني بچوکی ناوي

پاکه‌ت و شخاته و شیر و قاوه‌ی

(شه‌پری چل ساله: ل ۳۶)

به‌خنده‌یه‌کی به‌نازه‌وه ده‌فرۆشت

(به‌تینه‌وه، به‌تاسه‌وه)

باران به‌ ئاره‌زوویه‌کی به‌تینه‌وه ده‌باری‌ت

زه‌ویش داوای هیچی نه‌کردوه

ئه‌م چاکه‌ له‌خۆپاییه‌ چییه

گۆرانیم بۆ لیموی

به‌لکه‌وه شووراوه ته‌رخانه

بیر له‌پیش که‌وتنه خواره‌وه‌ی ده‌که‌مه‌وه

زه‌وی دلخۆشه به‌سه‌ری تیپه‌په‌ری

به‌رووبوومی خۆپسکی خۆی

(شه‌پری چل ساله: ل ۳۹)

به‌تاسه‌وه پیشکێشت ده‌کات

(به‌چاو)

به‌گویی نه‌رمه با داده‌ن

کوژداوی نوێژ

دوا دیری یاداشتی له‌سه‌ر په‌لکی گوێزی

(شه‌پری چل ساله: ل

به‌رده‌م سمۆره‌یه‌کی به‌هره‌مند به‌چاو ده‌نوسیت

(۳۷)

(به‌باشی)

ته‌مه‌نی گوومبه‌زی پوونه

ده‌نگ به‌باشی ده‌گه‌یه‌نی

شته‌کانیش چۆن هه‌ن ئاوها لی دهرده‌که‌ون

(شه‌پی چل ساله‌:

که‌هه‌قیقه‌ت ماسولکه‌ جه‌زبه‌دراوه‌کانی خوئی

ل ۹۵)

(به‌جوانی)

مه‌یدانی شه‌پی چل ساله‌ به‌جوانی دیارکه‌وت

(شه‌پی چل ساله‌:

خرخالی له‌پیی منداله‌کانمان له‌رانده‌وه

ل ۱۰۰)

۲-۴: ئاوه‌لکاری ریکخستن

(نهرم نهرم)

لاده‌داته‌ مالمان

چیشتی‌کمان له‌گه‌ل ده‌خوا

(شه‌پی چل ساله‌:

باران نهرم نهرم به‌سه‌ر مراویه‌کانمان داده‌باری

ل ۴۴)

(قوول قوول)

شه‌قام بوئیکی خووش ده‌به‌خشی

دره‌خته‌کانی گوپکه‌یان پیشکوتوون

ئاراسته‌ی چارپۆگه‌ی که شتیم وه‌رگرت

(شه‌پری چل ساله‌:

قوول قوول ده‌چمه‌ ناو کۆچیک

ل ٤٩)

(هیدی هیدی)

گومان ده‌بیته‌ نامه‌یه‌کی کراوه

ده‌نگی مؤسیقا

له‌گه‌لماندا دیت و ده‌چیت

(شه‌پری چل ساله‌: ل

هیدی هیدی به‌رزمان ده‌کاته‌وه

(٧٧-٧٨)

(گه‌ش گه‌ش)

مرۆف ترسیندراو مایه‌وه

شته‌کانیشی له‌بیر نه‌کردووه

گه‌ش گه‌ش به‌شه‌قامه‌کاندا دیت و ده‌چیت

(شه‌پری چل ساله‌: ل

هیلا‌نه‌ی مال پر هیلکه و پووش ده‌کات

(٩١)

(هیواش هیواش)

که باراناوی پیدایه‌ دیته‌خواری

هیواش هیواش په‌رده‌کانی هه‌لده‌داته‌وه

مرۆفه‌ نازدار و ساده‌کان

(شه‌ری چل ساله: ل ۹۷-)

بارانن زه‌مین ده‌خولیننه‌وه

(۹۸)

۲-۵: ئاوه‌لکاری نه‌رینی

(هیچ)

سه‌رسامییه‌کان پووه‌کی به‌پیت و فه‌ری منن

هه‌له‌یه‌کی زۆر کوشنده‌ی

که هیچی تیدا ناگوتی

(شه‌ری چل ساله: ل ۶۰)

بخه‌ورپژنه‌یه

(هیچ)

دوای به‌جۆش خستنی ئه‌و خواوه‌نده‌ی

سه‌رنجه‌کانی تۆمارکرد و هیشته‌وه

هیچ نابیندری

(شه‌ری چل ساله: ل ۷۵)

جگه‌له‌وه‌موو ساله‌ ئارامگرتنه‌ی

(هیچ)

منی گه‌وه‌هر و بووژاوه‌ی رنجه‌کانی تابلۆ

شادمانی دیدار و فریو به‌سه‌ر

دارستانی به‌پیت و زه‌ریای پر ختوکه

(شه‌ری چل ساله: ل ۷۶)

هیچ ئاره‌زوویه‌کی خواردنم نه‌بوو

(هیچ)

نه‌شدوین وه‌ک ئه‌وه‌ وایه

که‌له‌به‌رزترین به‌رزاییه‌وه

یان به‌دووراییی چوار په‌نجه

(شه‌پی چل ساله: ل ۹۶)

هیچ پووی نه‌دابیت

۶-۲: ئاوه‌لکاری دووباره‌بوونه‌وه

(دووباره)

کاژی مه‌تاوی تاڤگه بیۆشیت

خه‌زینه‌ی زه‌وی بکاته ئاوازیك

هه‌لیداته ناومان

(شه‌پی چل ساله: ل)

دووباره‌ی بکه‌ینه‌وه

(۳۴)

(وهك جاران)

قه‌ره‌بالغیی سروشتم خاو کرده‌وه

بۆ هه‌میشه‌ خوام له‌شوین چاوم دانا

گیاندارى ده‌ندووكدار هاتنه‌ ناوی

(شه‌پی چل ساله: ل)

ته‌مبه‌لیمان وهك جاران په‌روه‌رده‌ نه‌کرد

(۹۶)

(دووبارە)

ئىستا نەمىيە

دەچىتە ناوبىژى ئەسپ و دار سەنەوبەرە كانمانەو

دەشت لە ئەندامەكانى دىكە جىلوەداترە

ئاوازی خۆى دووبارە دەكاتەو (شەپرى چل سالە: ل

(۷۲)

۷-۲: ئاوەلگارى چەندىتى

(تاويك)

سالى تازە

لۆچىكى خستە ناوچەوانى بەختى خانووەكەمان

ئەمىش تەباى ئىمە

مانگ لەكزى و درەوشاوبى و ئاوابوون

سەرنجى رادەكيشىت

دواى تاويك لەناو دەچىت (شەپرى چل سالە: ل ۳۷)

(هيندە)

پوژنامە فرۆشىكى گەرۆكى

پەرىشانى دەستى نەخۆشى

پارەى هيندە هەبووايە

لەپشتى دەستى جىيى بېوايەو (شەپرى چل سالە: ل ۴۲)

ئه‌نجام

ئیمه لیڤه‌دا باسی لایه‌نی تیۆری ناکه‌ین، چونکه ده‌میکه ئه‌م لایه‌نه به‌شیوه‌یه‌کی زۆر زانستیانه ئه‌نجامه‌که‌یان خستۆته‌پوو. بۆیه‌ته‌نیا ئه‌نجامی لایه‌نی پراکتیکی باسه‌که‌مان ده‌خه‌ینه‌ پوو .

۱- هۆنیار به‌شیوه‌یه‌کی زۆر فراوان ئاوه‌لکاره‌کانی شوینی و کاتی و چۆنیه‌تی به‌کاره‌یناوه .

۲- هۆنیار هه‌ردوو جۆری ئاوه‌لکاری هۆومه‌به‌ست و جه‌ختکردنی له‌م دیوانه‌ شیعرییه‌ی خۆی به‌کارنه‌هیناوه .

۳- ده‌قه‌کانی دیوانه‌ شیعری (شه‌پی چل ساله) فره‌ خویندنه‌وه‌ن، هه‌ربۆیه‌ش تۆ ناتوانی برپاری په‌ها به‌ واتای ده‌قه‌کاندا به‌ینی .

۴- وشه‌ی (شه‌پ) له‌م دیوانه‌دا به‌واتای جه‌نگ ناییت، به‌لکو لیڤه‌دا ئه‌م وشه‌یه‌ به‌ واتای مملانی دیت، ته‌نانه‌ت بۆ پشت راستکردنه‌وه‌ی ئه‌م بۆچوونه‌مان په‌یوه‌ندیان به‌ هۆنیار کرد، ئه‌ویش جه‌ختی له‌سه‌ر ئه‌مه‌ کرده‌وه، هه‌ر بۆیه‌شه‌ له‌ کورته‌ی لیڤه‌لینه‌وه‌که‌دا به‌هه‌ردوو زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی، له‌ بری وشه‌ (شه‌پ)، وشه‌ی مملانیمان وه‌رگێڤاوه .

په‌راویزه‌کان

*سهباح په نجلدهر، شه پي چل ساله، ديوانه شيعر، كتيبي شين، ده زنگاي
ناراس، هه وليتر، ۲۰۰۵.

۱- توفيق وههبي، ده ستوري زماني كوردي، جيزمي يه كه م، (دار الطباعة
الحديثة). به غدا، ۱۹۲۹، ل. ۱۷.

۲- نوري علي ئه مين، پيژماني كوردي، چاپخانه ي كامه ران، سليماني، ۱۹۶۰،
ل. ۱۸۶.

۳- محمهد ئه مين هه وراماني، سه ره تايك له فيلولوژي كوردي، چاپخانه ي
مه عاريف، به غدا، ۱۹۷۴، ل. ۱۶۵.

۴- كوردستان موكرياني (د) و نه سرين فخرى (د)، ريژماني كوردي، چاپخانه ي
زانكوي سه لاهه دين، ۱۹۸۲، ل. ۱۶۷.

۵- كووردوييف: پيژماني كوردي- به كه ره سته ي ديالكتي كرمانجي و
سوړاني، وه رگيپراني له پووسيه وه د. كوردستان موكرياني، هه وليتر، ۱۹۸۲،
ل. ۳۰۴.

۶- صادق بهاء الدين ئاميدي: پيژمانا كوردي- كرمانجي يا ژوري و ژيري يا
هه قبه ركري، چاپا يه كي، چاپخانه ي (دار الشؤون الثقافية)، به غدا، ۱۹۹۰،
ل. ۴۱۶.

۷- ئه وپه حماني حاجي مارف (د)، پيژماني كوردي، به رگي يه كه م
(وشه سازي)، به شي چواره م، (ژماره و ئاوه لگردار)، چاپخانه ي (الحريه)،
به غدا، ۱۹۹۸، ل. ۱۳۳.

۸- ئه حمهد كاكه مه مي، گولبه هاره، كتيبي - ۲، چاپي دووهم، ده زنگاي چاپ
و بلاو كردنه وه ي موكرياني، هه وليتر، ۲۰۰۳، ل. ۲۴۳.

- ۹- نیعمه‌ت‌عه‌لی‌سایه، پێ‌زمانی‌کوردی‌زاری‌که‌له‌هری، له‌چاپ‌کراوه‌کانی‌به‌رپۆه‌به‌ریتی‌گشتی‌پۆشن‌بیری‌سلیمانی، سلیمانی، ۲۰۰۴، ل ۶۸.
- ۱۰- که‌مال‌میراوده‌لی‌(د):‌ فه‌ره‌نگی‌پێ‌زمانی‌کوردی، ب‌ئاوکراوه‌کانی‌مه‌له‌ندی‌کورد‌و‌لۆجی، چاپ‌خانه‌ی‌تیشک، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۱۱۶.
- ۱۱- سه‌لام‌ناوخۆش‌و‌نه‌ریمان‌خۆشناو، زمانه‌وانی، به‌رگه‌کانی‌(یه‌که‌م، دووهم، سێهه‌م)، چاپی‌یه‌که‌م، چاپ‌خانه‌ی‌مناره، هه‌ولێر، ۲۰۰۸، ل ۱۴۱.
- ۱۲- نه‌ریمان‌عه‌بدو‌ل‌لا‌خۆشناو، پێ‌زمانی‌کوردی‌(به‌شه‌کانی‌ئاخاوتن)، چاپی‌یه‌که‌م، چاپ‌خانه‌ی‌مناره، هه‌ولێر، ۲۰۰۹، ل ۷۹.
- ۱۳- هه‌مان‌سه‌رچاوه، ل ۸۰.
- ۱۴- ئه‌وره‌حمانی‌حاجی‌مارف‌(د)، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۱۴۰-۱۴۱.
- ۱۵- نه‌ریمان‌عه‌بدو‌ل‌لا‌خۆشناو، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۸۰.
- ۱۶- ئه‌وره‌حمانی‌حاجی‌مارف‌(د)، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۱۴۲.
- ۱۷- نه‌ریمان‌عه‌بدو‌ل‌لا‌خۆشناو، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۸۱.
- ۱۸- ئه‌وره‌حمانی‌حاجی‌مارف‌(د)، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۱۵۰.
- ۱۹- نه‌ریمان‌عه‌بدو‌ل‌لا‌خۆشناو، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۸۱.
- ۲۰- ئه‌وره‌حمانی‌حاجی‌مارف‌(د)، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۱۴۹.
- ۲۱- ئه‌وره‌حمانی‌حاجی‌مارف‌(د)، سه‌رچاوه‌ی‌پێ‌شوو، ل ۱۴۳.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- ئه‌حمه‌د‌کاکه‌مه‌می، گۆلبه‌هاره، کتییی ۲-، چاپی‌دووهم، ده‌زگای‌چاپ‌و‌ب‌ئاوکردنه‌وه‌ی‌موکریانی، هه‌ولێر، ۲۰۰۳.

- ۲- ئه‌ورپه‌حمانی حاجی مارف(د)، ریزمانی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م (وشه‌سازی)، به‌شی چواره‌م، (ژماره و ئاوه‌لکردار)، چاپخانه‌ی (الحرية)، به‌غدا، ۱۹۹۸.
- ۳- توفیق وه‌هبی، ده‌ستوری زمانی کوردی، جیزی می یه‌که‌م، (دار الطباعة الحديثة). به‌غدا، ۱۹۲۹.
- ۴- سه‌باح ره‌نجدهر، شه‌ری چل ساله، دیوانه‌شعیر، کتیبی شین، ده‌زگای ئاراس، هه‌ولیر، ۲۰۰۵.
- ۵- سه‌لام ناوڤووش و نه‌ریمان خووشناو، زمانه‌وانی، به‌رگه‌کانی (یه‌که‌م، دووه‌م، سییه‌م)، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی مناره، هه‌ولیر، ۲۰۰۸.
- ۶- صادق به‌او‌الدین ئامیدی: ریزمانا کوردی - کرمانجی یا ژوری و ژیری یا هه‌ق‌به‌رکی، چاپا یه‌کی، چاپخانه‌ی (دار الشؤون الثقافية)، به‌غدا، ۱۹۹۰.
- ۷- که‌مال میراوده‌لی(د)، فه‌ره‌نگی ریزمانی کوردی، بئاو‌کراوه‌کانی مه‌لبه‌ندی کوردو‌لۆجی، چاپخانه‌ی تیشک، سلیمانی، ۲۰۰۷.
- ۸- کوردستان موکریانی(د) و نه‌س‌رین فه‌خری(د)، ریزمانی کوردی، چاپخانه‌ی زانکۆی سه‌لاحه‌دین، ۱۹۸۲.
- ۹- کوردووییڤ: ریزمانی کوردی - به‌که‌ره‌سته‌ی دیالیکتی کرمانجی و سو‌رانی، وه‌رگێرانی له‌ پووسییه‌وه‌ د. کوردستان موکریانی، هه‌ولیر، ۱۹۸۲.
- ۱۰- محه‌مه‌د ئه‌مین هه‌ورامانی، سه‌ره‌تاییک له‌ فیلولۆژی کوردی، چاپخانه‌ی مه‌عاریف، به‌غدا، ۱۹۷۴.
- ۱۱- نه‌ریمان عه‌بدو‌للا خووشناو، ریزمانی کوردی (به‌شه‌کانی ئاخاوتن)، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی مناره، هه‌ولیر، ۲۰۰۹.
- ۱۲- نوری علی ئه‌مین، ریزمانی کوردی، چاپخانه‌ی کامه‌ران، سلیمانی، ۱۹۶۰.

۱۳- نیعمه‌ت‌عه‌لی‌سایه، پیزمانی‌کوردی‌زاری‌که‌له‌ه‌پ‌ی، له‌چاپ‌کراوه‌کانی
به‌پ‌یوه‌به‌ریتی‌گشتی‌پ‌وشنبیری‌سلیمانی، سلیمانی، ۲۰۰۴.

زمانی‌دایک

هه‌لگری‌زمانی‌نه‌ته‌وه‌ییه

ده‌روازه:

زمان _ Language هه‌تا‌له (مال _ Home) بی‌ته‌نها

ناریشه‌یه‌کی _ Dilmma کومه‌لایه‌تیه، به‌لام‌ه‌رکه‌له‌چوارچپ‌وه‌ی‌مال

دهرچوو ئاريشه‌ی ترو (واتا) و (مه‌دلول) تری له خو ده‌گريت . له ده‌روه‌ی مالّ زمان ده‌بيته ناسنامه‌یه‌کی سو‌سيو سياسي . ئەم دیاریده‌یه ئەو چوارچيۆه و ناسنامه‌یه ئەو کاته زیاتر هه‌بوونی ده‌بی ، که ئەو کۆمه‌لگا

زمانه‌وانییه ، کۆمه‌لگایه‌کی چه‌ند زمانی - multi-lingual بیته و سسته‌می ولات دکتاتۆری هه‌روه‌ها فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی ولات تا کره‌وی نه‌ته‌وه‌یی بی _ به واتیکی تر هه‌رکه شو‌قینیزی نه‌ته‌وه‌یی له ولات بالاده‌ست بی : ئەوا شو‌قینیزی زمانی به‌رقه‌دار ده‌بیته . له و نیوه زمانی دایکی نه‌ته‌وه‌ی ژیر ده‌سته دوچاری ئاسته‌نگیکی سایکۆلوژی ده‌بی . هه‌ر له دایه‌نگاوه ئەو جوړه مندالانه (عه‌قل) و (زمان) و (بیرکردنه‌وه‌ی) مندالانه‌یان داگیر ده‌کری ! ئەم کورته نوسینه هه‌ولده‌دات خویندنه‌وه‌یه‌ک بو چه‌مکی (زمانی دایک) تیۆره بیه‌ته‌یه‌کان بکات هه‌روه‌ها له ره‌وشی زمانی دایک له کۆمه‌لگای کوردی بدوی.

چه‌مکی زمانی دایک

چه‌مکی زمانی دایک چه‌مکی فره‌ره‌هه‌ند و فره‌مه‌دلوله . له زمانی ئینگلیزی چه‌ند ناویک که هه‌موو واتای وردی زمانی دایکیش نابه‌خشن وه‌ک هاو واتا بو‌زمانی دایک به‌کاردين: First language _ زمانی یه‌که‌م: native Language _ زمانی په‌سه‌ن: cradle Language _ زمانی ناو لانکه هه‌روه‌ها mother tongue _ زمانی دایک !

زمانی دایک ده‌سته‌واژه‌یه‌که ته‌واو ئاکام ناپیکی، چونکه وه‌رگر، خوینه‌ر که په‌یقی (دایک) ده‌بینی زه‌نی بو ئەوه ده‌چی که مه‌به‌ست له‌و (دایکه) دایکی په‌سه‌نی زمانه‌که بیته . یاخود مه‌به‌ست لیی مییه‌ی سه‌ره‌کی خانواده -)

دایک) به‌رام‌بهر (باوک) بیټ! له‌بنه‌په‌تدا ته‌نهما له‌یه‌ک‌حاله‌تدا، زمانى دایک واتای ئه‌و زمانه‌ده‌به‌خشى که دایکى په‌سه‌ن مندا له‌که‌ی له‌کۆمه‌لگایه‌کى تاکزمانیدا فیئى زمانى خوئى ده‌کات .

زمانى دایک و تیۆره‌سایکۆلۆژییه‌کان

له‌م‌به‌شه‌ئاماژه‌به‌شوناسى ئایین و زمانى زگماکى مندا له‌ده‌که‌ین. به‌رله‌وه‌ی قسه‌له‌سه‌ر دید و بۆچوونىکى ده‌ره‌وه‌ی بازنه‌ی دینى بکه‌ین، به‌پىویستی ده‌زانین گوتارى دینى ئاماژه‌پىبکه‌ین...

له‌قورئاندا، له‌ئایه‌تیکدا به‌پاشکاوى قسه‌له‌سه‌ر(باوه‌پى) مروڤه‌کراوه‌به‌ره‌وه‌ی بیته‌ناو جیهانى ده‌ره‌وه:خودا مروڤى له‌سه‌ر سروشتى دینى خوئى ئافرانده‌وه...پۆم:۳۰ هه‌روه‌ها له‌فه‌رموده‌یه‌ک‌هاتووه: "هه‌موو زارۆکىک به‌په‌مکى له‌سه‌ر سروشتى دینى خودا له‌دایک ده‌بى، ئه‌وه‌دایک و باوک و ده‌وربه‌ره‌له‌و سروشته‌دوورى ده‌که‌نه‌وه‌و به‌جوله‌که‌و گاورى و ئاگرپه‌رستى ده‌که‌ن." ئه‌م‌دوو ده‌قه‌ته‌واو ئه‌وه‌ده‌رده‌خه‌ن که‌مروڤه‌له‌ژیر کارىگه‌رى ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تى و ئایینى و سیاسى دایه...هه‌رچى مه‌سه‌له‌ی زمانه، ئه‌وه‌قورئان له‌(۲۵) ده‌قدا، به‌واتای جودا باسى له‌(زمان) کردووه. جگه‌له‌واتا کۆزمانه‌وانى و ئه‌تنیکیه‌کانى، ئه‌وه‌له‌چه‌ند ده‌قیک به‌پوون و ئاشکرا ئاماژه‌به‌(زمان-وه‌ک‌زبان:ئهندامى ئاخواتن و تامکردن و چيژوه‌رگرتن ده‌کا، به‌تایبه‌تى له‌مه‌سه‌له‌ی ئافراندى مروڤدا. به‌واتای مروڤه‌به‌زمانه‌وه‌له‌دایک ده‌بى:هه‌موو زارۆکىکى سروشتى خاوه‌ن سیسته‌مى

وه‌رگرتنی زمانه. ئه‌و سیسته‌مه له ته‌مه‌نی دوو سالییه‌وه ته‌واو ئاماده‌یه نه‌ک
هه‌ر ته‌نیا بۆ (وه‌رگرتنی) زمانی دایکی , به‌لکو هه‌تا (فی‌ربوونی) زمانی تر!!
زمان له قورئاندا ناسنامه‌ی ئاده‌میینی مرۆڤ ده‌گه‌یه‌نی!! هه‌بوونی سیسته‌می
وه‌رگرتنی زمان هه‌ر ته‌نها (جه‌سته‌یی) نییه , به‌لکو (مه‌عنه‌وی) یشه. له‌م
پروانگه‌وه ده‌کرێ بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بکه‌ین که (باوه‌پ) و (زمان و زیان) به‌شیک له
سروشتی ئافراندی منداڵ پیکدینن , به‌لام ئه‌وه‌ی یه‌که‌م ناسنامه‌یه‌کی هه‌یه له
هه‌ردوو دنیای کۆنکرتیدا , هه‌رچی زمانه له به‌رای پهمه‌کییه و له پاشان
کۆمه‌لگا ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی یان ئایینی به‌ مل داده‌بڕی!! هه‌رچی هه‌زی
مرۆڤه ئه‌وه ئیمه‌ قسه له‌سه‌ر دوو تیۆری دژ به‌یه‌ک ده‌که‌ین.

تیۆری یه‌که‌م

تیۆره‌که‌ی ستیڤن پینکه‌ر

پینکه‌ر له سی‌ کتیبدا له پێژانی زمان و ئه‌دگارکه‌انی ده‌دوی. سه‌ره‌تا , پینکه‌ر
به‌ پالېشتی تیۆره‌که‌انی نۆم چۆمسه‌کی و تیۆری په‌ره‌سه‌ندن , تیۆره‌که‌ی حۆی
فۆرمه‌له‌ ده‌کات: زمانی په‌مه‌کی منداڵ له ئاکامی پرۆسه‌ی هه‌لبه‌ژاردنی
سروشته‌وه په‌یداده‌بی. منداڵ که له دایک ده‌بی هه‌لگری جینیکی په‌مه‌کییه و
ئه‌و جینه‌ شیانی ئا‌خاوتن و فی‌ربوونی له خو‌گرتوه .

پینکه‌ر باوه‌ری به‌ مه‌سه‌له‌ی تابلۆی سه‌پی می‌شکی منداڵه‌وه نییه !! چونکه
ئه‌م تیۆره هه‌ر ته‌نها جه‌خت له سه‌ر پرۆسه‌ی فی‌ربوون ده‌کات و هه‌بوونی
سیسته‌می وه‌رگرتنی زمان له می‌شکی زاڤۆک په‌ته‌ده‌کاته‌وه .

له سییه‌م کتیب باس له زمانی هه‌ز ده‌کات و ده‌لی هه‌موو مرۆڤی هه‌لگری ئه‌و
جۆره زمانه‌یه‌که . ئه‌و جۆره زمانه په‌نجه‌ره‌یه‌که به‌ سه‌ر سروشتی مرۆڤه‌وه و

هەر به و هۆیه‌وه هه‌ول دده‌هین پامانیك به جیهانی ده‌وروبه‌رمان ببه‌خشین. پینکه‌ر دهنووسی: "ئه‌و وشانه‌ی به‌ کاریان ده‌هینین و کار و ناوه‌کان , میتافۆر و پیکهاته‌ پێزمانیه‌کان ده‌توانن زۆر شتمان پێبلین: له‌ باره‌ی ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌ی تێیان ده‌ژین هه‌روه‌ها له‌ باره‌ی عه‌قل و میشکمان و چۆنیه‌تی کارکردنیا.

تیۆری دووهم

گیۆفۆری سامپسۆن له‌ "په‌روه‌رده‌کردنی حه‌وا" به‌ شیوازیکیتر له‌ زمانى په‌مه‌کی ده‌دۆی. سامپسۆن له‌ سه‌ر بنه‌ما و شه‌نگسته‌کانی تیۆره‌کانی کارل پۆپه‌ر له‌ پرۆسه‌ی فیژیۆن ده‌دۆی: "که‌ له‌ دایک بووین هه‌چمان نه‌ده‌زانى ,به‌لام شیانى ئه‌وه‌مان هه‌یه‌ فیژی هه‌موو شتیك ببین" هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه له‌ حه‌وا ده‌دۆی: "حه‌وا که‌ دروست بوو هه‌چی نه‌ ده‌زانى , جاهیل بوو ,به‌لام فیرخواز و وه‌رگریکی باش بوو!" هه‌ردوو تیۆره‌که‌ کیماسیان زۆره‌ ,چونکه‌ هه‌ر یه‌که‌و لایه‌نیکی وه‌رگرتوو هه‌رچی قورئانه‌ جه‌خت له‌ هه‌ردوو لا ده‌کاته‌وه :مرۆڤه‌م پرۆگرام کراوه‌ به‌ سیسته‌می وه‌رگرتنى زمان هه‌م خۆی کائینیکه‌ توانای فیژیۆنی هه‌یه‌ .

زمانی په‌مه‌کی و زمانى دایک

زمانى په‌مه‌کی زمانىکى بایۆلۆژى و مه‌عه‌وییه‌ .زبان به‌شیک له‌ پیکهاته‌ی جه‌سته‌ی مرۆڤ پیکه‌هه‌ینى و هۆکارىکى جیاکه‌ره‌وه‌ی مرۆڤه‌ له‌ هه‌ر کائینیکی تر .هه‌رچی زمانى دایکه‌ , دیویکی تری زمانى په‌مه‌کی مرۆڤه‌ .زمانى دایک ناسنامه‌ی مرۆڤ پیکه‌دینى .ئه‌و زمانه‌ هه‌روه‌ک له‌ به‌رابری وتمان له‌ ناو کۆمه‌لگا

به ناوی تر و واتای تر به کاردی: واتایه‌کی تری زمانی دایک، زمانی مندالییه— به واتای ئه و زمانه‌ی مندال یه که مجار له ماله‌وه فییری ده‌بییت. ئه و جوړه زمانه‌ش کراوه‌ته چهنه قوئاغیک: زمانی لانکه: ئه و زمانه‌ی مندال له قوئاغی ساوایی، که هیشتا له ناو لانکه فییری ده‌بی. دووهم، زمانی دواي قوئاغی ناو لانکه، که هه‌ر ته‌نهما دایک پوئلی سه‌ره‌کی تییدا نابینی به‌لکو ده‌ورو به‌ریش به‌شدار ده‌بن له فییرکردنی. له و دوو قوئاغه مندال زمانیکی ریسیای Regular به عه‌قلی خوئی داده مه‌زینی هه‌رچی په‌رهنسییه ناریساییه‌کانی Principles of Irregularities زمانی دایکه مندال له و قوئاغه به ریسیایان ده‌کات!

ویزای ئه‌مه‌ش، زمانی دایک به زمانی په‌سه‌ن شووچه ده‌کری. ئه و جوړه زمانه له گه‌ل مندال له دایک ده‌بی. ئه‌مه زمانیکی بنه‌ره‌تییه مندال به په‌وانی له دایک و باوک و ده‌ورو به‌ری فییرده‌بییت. ئه و دیارده‌یه و ئه‌وه‌ی پی‌شووش له کوومه‌لگای تاکزمانیدا مندال به‌بی گرفت فییری ده‌بی! له کوومه‌لگای فره زمانییدا ناسنامه‌ی زمانی دایک، ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ون ده‌کات. له تاراوگه ئه و کوردانه‌ی به هه‌ر به‌هانه‌یه‌ک هاوسه‌رگیری له گه‌ل ئافره‌تی پوژئاوای پی‌کدینن، منداله‌کانیان له نیوان زمانی باوکیان و دایکیان سه‌رگه‌ردان ده‌بن. بو ئیمه‌ی کورد کام زمان، زمانی باوک، یان زمانی دایکه‌که ده‌بیته زمانی کوردی یاخود زمانی نه‌ته‌وه؟! بیگومان هه‌رده‌م زمانی دایک زمانی نه‌ته‌وه پی‌کدینی نه‌ک زمانی باوکیکی که خوئی زمان و دین و که‌لتوری نه‌ته‌وه‌ی پی‌دواکه‌وتوو بی. له م پوانگه‌وه به‌شیکی دایه‌سپوړای کوردی خوئی هه‌ره‌شه له ئاینده‌ی زمانی کوردی ده‌کات!! چونکه زمانی نه‌ته‌وه ون ده‌بی نه‌ک ته‌نهما وه‌ک بوونیکی پوژانه، به‌لکو وه‌ک بوونیکی مه‌عنه‌ویی و نه‌ته‌وه‌یی!!

له لایه‌کیتر، له و کۆمه‌لگایانه‌ی مندالی بیژی به ریژه‌یه‌کی یه‌کجار زۆر هه‌ن دایک و باوکی ئه‌و مندالانه‌ حاله‌تیکی ده‌رونی سامناک بو‌ئو مندالانه‌ دروست ده‌که‌ن، چونکه‌ ئه‌وانه‌ به‌ ناچاری به‌ ده‌ولت ده‌ستپێدرین له‌ سیۆی خانه‌ (هه‌تیو خانه‌) زمانیک‌ فی‌ده‌بن له‌ وانه‌یه‌ هه‌یچ پیه‌وه‌ندی به‌ زمانی نه‌ته‌وه‌یی خویانه‌وه‌ نه‌بی‌ت!

زمانی دایک، زمانیک‌ هه‌لگری کرۆمۆسۆمی نه‌ته‌وه‌ نییه‌، به‌لکو مندال له‌ ده‌وریه‌ر فی‌ری ده‌بی، بۆیه‌ زۆر گرنگه‌ مندال له‌ چواچیه‌وی ولات، له‌ نیو باوه‌شی گه‌رمی دایک و باوکیکی کورده‌وه‌ زمانی بیژی!!!

زمانی دایک و زمانی نه‌ته‌وه‌

زمانی دایک چه‌ندان واتای تر هه‌لده‌گری، به‌لام ئه‌وه‌ی ئه‌م نووسینه‌ کاری له‌ سه‌ر ده‌کات زمانی نه‌ته‌وه‌یه‌. له‌ دوا‌ی پودا‌وی خوینا‌وی (٢١) ی شوباتی ١٩٥٢ له‌ به‌نگلادیش زمانی دایک بو‌وه‌ زمانی نه‌ته‌وه‌، زمانی نیشتیمان! دوا‌ی جیابونه‌وه‌ی پاکستان (پاکستانی پوژئاواو پاکستانی پوژزه‌لات - به‌ نگلادیش) له‌ هه‌ند جیابو‌وه‌ سه‌رانی پاکستانی ویستیان زمانی (ئوردو) به‌ سه‌ر ته‌وا‌وی پاکستانی گه‌وره‌ سه‌پینن، به‌لام به‌شی پاکستانی پوژزه‌لات، که‌ ئیستا پی‌ی ده‌وتریت به‌نگلادیش به‌و پرۆسه‌ شو‌فینیه‌ رازی نه‌بوون، بۆیه‌ قوتابیان‌ی زانکو‌ و سیاسه‌تمه‌دار و چالاکوانانی به‌نگلادیش له‌ ٢١-ی شوباتی ١٩٥٢ به‌رانبه‌ر به‌ ده‌سه‌لاتی عه‌سکه‌رتاریه‌تی پاکستانی راپه‌رین و دا‌وا‌یانکرد که‌ زمانی (به‌نگالا)، که‌ زمانی له‌ ٩٨٪ به‌نگلادیشیه‌کانه‌ له‌و به‌ش‌ه‌ی ولات بکریته‌ زمانی

فهرمیی و ستاندهر“ دهسه لاتی پاکستان به (چهك) وه لآمی ئه و داوا سروشتی و یه زدانیهی به ننگه لادیشیه کانی دایه وه !!

چه نده ها قوتابی و چالاکوان بوونه شه هیدی زمانی دایک. له و نیوه ناوی ئه و چوار که سه زور له میدیکاندا دیت: سه لام، ره فیق، چه بار، به ره کات.

نزیکه ی نیو سه ده له دوا ی ئه و ئوپراسونیه شو قینی و فاشیه، یونسکو له (۱۷ ی (۱۱) ی ۱۹۹۹ بریاریکی جیهانییدا له مهر مافه زمانه وانیه کانی گه لانی خاوه ن ولات و بی-ولات !! روژی (۲۱) ی شوبات، وهك ریژیک له بزاقی زمانی به ننگه لادیشیه کان، کرایه روژی جیهانیی زمانی دایک.

زمانی نه ته وایه تی ناسنامه یه کی سیاسی زمانه هه روه ها ئه و زمانه سنوری (زاری) تیپه پاندوه و به هیچ جورئ ئه و زمانه له چوارچیوهی هوز و عه شیره ت نه ماوه تا کو به زار دابندرئ یان به زاریک به راورد بکری. له م پروانگه وه زمانی نه ته وایه تی زمانی هه موو تاکیکی نه ته وه یه (ئه گه ره هندی) له تا که کانی نه زانن به کاریشی بین یان نه یانه وی به کاریبین (!). پاسته زمانی نه ته وایه تی له پرووی سیاسیه وه ئه و زمانه یه که له سنوری جوگرافی ولاتیکی تاکنه ته وه دا به کاردئ، به لام زمانی نه ته وایه تی له دهره وه ی سنوری جوگرافی ولاتیش هه ر ناسنامه ی تاك ده پاریزئ! له ناو کوردان، زمانی دایک زیاتر به واتای زمانی نه ته وایه تی، زمانی زید، زمانی نیشتمان دیت، بویه زمانی دایک له لای تاکی کورد زیاتر مه دلولیکی سیاسی ده به خشی - به حوکمی ئه وه ی کورد له میژده هه رپه شه یه کی گه وره ی له سه ره هه تا به جورئ جگه له به شنی باشوری کوردستان، زمان له تا که کان زیاتر هه ره شه ی لیده کری. داگیرکارانی کوردستان هه ر کار له سه رناو بردنی زمانی کوردی ناکن، به لگو هه تا به مگوری کار له سه ر کوشتنی که سایه تی و میژوو و جوگرافیا هه تا جیهانینیدینی کوردی ده که ن!

پوخته

یه‌که‌م زمان له ژییانی مروڤدا به‌هایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هه‌تا له پاشان (سیاسی) شی ده‌بیّت، چونکه یه‌کی له بنه‌ما و شه‌نگسته‌کانی ناسنامه‌ی زمانه‌وانی کۆمه‌لایه‌تی، ناسنامه‌که‌ی که‌سه‌که پیکدیڤی. وی‌رای ئه‌و ناسنامه کۆمه‌لایه‌تییه، یه‌که‌م زمانی مروڤ (زمانی دایک نه‌ک زمانی رهمه‌کی) له ناو کۆمه‌لگا ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسیش هه‌لده‌گری، که له کۆمه‌لگایه‌کی چه‌ند زمانیدا به‌هایه‌که‌ی زۆر له به‌ها کۆمه‌لایه‌تییه که زیاتر ده‌بیّت. له‌م پیوه‌دانگه‌وه، به‌سود وه‌رگرتن له (۵۲) به‌نده‌که‌ی جارنامه‌ی جیهانی مافه‌ زمانیه‌کانی یۆنیسکو باهه‌ولبده‌ین زمانیه‌کی (ستانده‌ر) بو (خویندن) و زمانیه‌کی (فرمی) بو حکومه‌تی کوردستان فه‌راهه‌م بیڤین، چونکه یه‌ک زمانی ستانده‌ر و یه‌ک ئه‌لفی و یه‌ک پینووس بونیاتی دامه‌زاندنی یه‌ک نه‌ته‌وه و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی لیده‌که‌ویته‌وه ...

هیشتا ده‌رفه‌ت ماوه !! ئه‌گه‌ر له رووی دینی یان نه‌ته‌وه‌یی له مه‌سه‌له‌ی ئه‌و سینه‌ی لیکجیانه‌بووه ورد بینه‌وه هیچ بزاقیه‌کی نه‌ته‌وه‌ی له جیهان نییه ده‌ستبه‌رداری ئه‌و ئامانجان به‌ی !! بزاقیه‌کی ناسیۆنالیزمی نییه زمانی نه‌ته‌وایه‌تی و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی لا پیرۆز نه‌بی !!

ئه‌گه‌ر له عیراقی فره‌-نه‌ته‌وه و ئیستای پر ئاشوب ده‌سه‌لاتی کوردی خه‌می زمانی نه‌ته‌وایه‌تی نه‌بی و کاری بو نه‌کات و هه‌ر خه‌ریکی بچوو‌ککردنه‌وه‌ی زمانی نه‌ته‌وایه‌تی به‌ی و به‌یت و بالۆره‌ی (یه‌کسانی زاره‌کان!!) به

مومارهسه ی ديموکرايهت تيبگا ئه وه شيمانه ی ئه وه ده کرى ده سه لاتدارانى به غدا له ناسينى زمانى کوردى وه ک زمانى دووه مى عيراق په شيمان بينه وه !! جا، که ده وله تيبكى وه ک پاکستان نکولى له ناسنامه ی نه ته وه يى و نيشتمانى زمانى کى وه ک به نگالى بکات که زياتر له دووسه د مليون قسه پيکهرى هه بى، ئه وه چون شو قينيه سياسيه کانى به غدا، ئه گه رجاريكى تر ده سه لاتی ره هايان له به غدا په يداکرده وه نکولى له زمانى گه ليكى شه ش مليونى له کوردستانى باشور ناکه ن ؟ ئه گه ر (هه موو) ئه و دهر فه ته نه قوزينه وه: ئه وه ئيمه ش وه ک داگيرکاران به شدارده بين له چه وساندنه وه ی زمانه که مان !!

له په‌راویزی کۆنفرانسه‌که‌ی ئه‌مریکای باکوور له‌باره‌ی زمانی کوردییه‌وه

چه‌ند - ستانده‌ریی و گه‌رانه‌وه بۆ هه‌ژمونی عه‌قلیه‌تی میری مۆدیرن

* ده‌روازه:

هه‌ندی توێژه‌ری کورد، به‌تایبه‌تی د. ئه‌میری هه‌سه‌ن پوور، هه‌سه‌نی قازی... هتد، بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌که‌ن که سروشتی زمانی کوردی وارپیکه‌وتوه که جووتستانده‌ریی! ئه‌وه‌ی شاره‌زایه‌کی زمانه‌وانیی که‌می هه‌بی ده‌زانی مه‌سه‌له‌ی تاک ستانده‌ری و جووتستانده‌ری و چه‌ند ستانده‌ری په‌یوه‌ندی به‌سروشتی زمانه‌که‌وه نییه، چونکه خودی پرسى ستانده‌ر، مه‌سه‌له‌یه‌کی مرۆفکرده‌یه‌وه په‌یوه‌ندی به‌سروشتی زمانه‌که‌وه نییه! ئه‌وجۆره توێژه‌رانه، وه‌ک له‌قسه‌کانیان ده‌رده‌که‌وی هیشتا جیاوازی له‌نیوان چه‌مکی (زمان) و چه‌مکی (زار) ناکه‌ن، زار و زمان یه‌ک نیین و هه‌ریه‌که‌ی مه‌دلولى سیاسى و کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌تیکى خۆی هه‌یه! هه‌روه‌ها پرسى جووتستانده‌ری یان

فره‌ستانده‌رکردنی زمانیک یان چه‌ند زاریکی زمانیک پرۆژه‌ی گه‌لیکه‌هیشتا
قوناغه‌کانی نه‌ته‌وه‌بوونی نه‌بپی بی یان هه‌ولیکی داگیرکارانه بو پارچه
پارچه‌کردنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌رپگای زمانه‌که‌یه‌وه!

له‌م کورته‌نووسینه‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین، قسه‌له‌سه‌ر قسه‌کانی د. ئه‌میری
حه‌سه‌ن پوور و جه‌عه‌ری شیخ لئیس‌یلام و چه‌ند به‌شداربوویه‌کیدى یه‌که‌م
کۆنفرانسی ئه‌مریکا باکوور له‌باره‌ی زمانی کوردی - یه‌وه‌بکه‌ین.

* حیزب و نه‌ته‌وه

که‌باس له‌(زمان) ده‌کری، باس له‌نه‌ته‌وه‌و ناسیۆنالیزم و ستراتیژی‌ته‌ی
ناسیۆنالیزم ده‌کری، ستراتیژی‌ته‌ی هه‌ر بزاقیکی ناسیۆنالیستی بریتییه
له‌ده‌وله‌ته‌ی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی نه‌ته‌وه‌یی، یه‌که‌نه‌ته‌وه‌، یه‌که‌زمان، ئامانجی
ستراتیژی هه‌ر ناسیۆنالیزمیکی ناوقه‌واره‌ی یه‌که‌نه‌ته‌وه‌یه، ئه‌و جووره
ناسیۆنالیزمه، ناسیۆنالیزمیکی دروست و سروشتیه‌ی، چونکه‌نه‌ته‌وه‌و زمان
کۆله‌گه‌ی قه‌واره‌که‌ن هه‌روه‌ها ناسنامه‌ی قه‌واره‌که‌ش پیکدیئن.

یه‌کێ له‌کیشه‌بنه‌ره‌تییه‌کانی ناسیۆنالیزمی کوردی ئه‌وه‌یه‌هیشتا خۆی ته‌واو
به‌و روئیا و جیهانبینی و میتۆده‌وه‌فۆرمه‌له‌نه‌بووه، بۆیه‌مه‌سه‌له‌ی
(نه‌ته‌وه‌)ش له‌لای ئه‌وه‌، ئه‌و چوارچۆیه‌سیاسیه‌نییه‌که‌هه‌ر بزاقیکی
ناسیۆنالیزمی کاری له‌سه‌ر ده‌کات! وه‌بزانم فۆرمه‌له‌نه‌بوونی ئه‌و (روئیا) و
(په‌یامه‌) زیاتر په‌یوه‌سته‌به‌ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمی کوردیه‌وه‌، دروست
بوونی حیزبی کوردی له‌عیراق و باشوری کورستانه‌وه‌هه‌ر زوو به
ئایدیۆلۆژیایه‌کی (ئۆمه‌می)یه‌وه‌گریدرا، ئه‌و ئایدیۆلۆژی ئۆمه‌مییه‌، په‌تایه‌کی
سیاسی له‌هه‌ناوی کوردستانه‌وه‌چاند. هه‌میشه‌ئه‌لته‌رناتیقی پاشکۆبوون به
ده‌وله‌ته‌ی داگیرکاری کرده‌یه‌کێ له‌ئامانجه‌ستراتیژییه‌کانی خۆی!! نه‌ته‌وه

له‌ناو ئه‌و ستراتیژی‌یه‌ته‌وه نه‌ك هه‌ر كالأ بۆوه، به‌لكو له ئاكامی مملانیی سیاسی و ناوخواوه‌ته‌واو چه‌مکی خۆی له‌ده‌ست داو بووه مه‌سه‌له‌یه‌کی جوگرافی نه‌ك ئه‌تنیکی!!

ئو بزافه ئایدیۆلۆژییه، هه‌روه‌ك به‌دیلی پاشكۆبونی قه‌بول کرد و کاری بۆ کرد، جگه له پاشاگردانی نه‌ته‌وه‌یی هه‌چی تری بۆ نه‌ته‌وه نه‌کرد!!

ئو زموونی حوکمرانی کوردیی، حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، به‌ته‌مه‌نترین ئه‌زموونی ده‌سه‌لاتی حیزبی کوردییه! ئو حکومه‌ته، په‌رله‌مان و ده‌ستور و ئالای خۆی هه‌یه، به‌لام به‌ره‌سمی جورئه‌تی ئه‌وه‌ی نه‌کردوو (زمانی فه‌رمیی) و (زمانی ستانده‌ری) خۆی پابگه‌یه‌نی! ئه‌مه‌ش په‌نگدانه‌وه‌ی ستره‌کچه‌ری پیکهاته‌ی سیاسه‌تی حیزبی کوردییه - به‌واتایه‌کی تر، هه‌لاتنه له قو‌ناغی په‌رینه‌وه له (میرنشینی) بۆ (نه‌ته‌وه‌نشینی) به‌هه‌موو دام و ده‌زگا‌کانییه‌وه، ئه‌گه‌رنا، ئه‌گه‌ر حکومه‌ت و په‌رله‌مان، دیارده‌ی دامه‌زراوه‌یی و ده‌وله‌تی ده‌گه‌یه‌نن چ حکومه‌ت و په‌رله‌مانیک هه‌یه زمانی فه‌رمیی و زمانی ستانده‌ری خۆیندی نه‌بێ؟!!

له‌و لاوه‌ش به‌شی له بزافی سیکیولاریزمی کوردی بارگه‌کراو به ئایدیۆلۆژیای ئومه‌مییه‌وه کار بۆ هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی ئه‌و هه‌وله‌ نه‌ته‌وه‌یییه‌ش ده‌کات که ده‌یه‌وی له پێگای زمانه‌وه تاکه‌کانی نه‌ته‌وه به‌یه‌ك ئاشت بکاته‌وه، کاره‌ساته‌که‌ش له‌وه‌دایه‌ سه‌رانی ئه‌و بزافه‌ دژه - نه‌ته‌وه‌یییه زۆربه‌یان شه‌هاده‌داری زانکۆکانی رۆژئاوان!!

* تاکستانده‌ری... تاکنه‌ته‌وه‌یی:

هه‌ر بزاقیکی ناسیۆنالیستی ده‌بی کار بۆ دۆزینه‌وه‌ی فاکنه‌ره‌کانی کۆکه‌ره‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ بکات! ده‌سه‌لاتی ناسیۆنالیستی کوردی له‌ باشور به‌په‌رسی کار بۆ قه‌بولکردنی تاکستانده‌ریی ناکات، ئەمەش خۆی له‌خۆیدا هه‌لاتنه‌ له‌ژيانی دامه‌زراوه‌یی و ده‌وله‌تی مۆدیرندا، چونکه‌ له‌هه‌یج ده‌سه‌لاتیکی نه‌ته‌وه‌ییدا، مه‌سه‌له‌ی زمانی نه‌ته‌وه‌ ئه‌وه‌ها فه‌رامۆش ناکرێ... هه‌روه‌ها له‌په‌نا ئه‌و (بی ده‌نگییه‌ حکومییه‌) دا خه‌ریکه‌ به‌ره‌به‌ره‌ له‌ کۆله‌گه‌کانی نه‌ته‌وه‌ ده‌دری و تایفه‌ نا مۆسلمانه‌کانی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌ناوی خۆیان ئیژییدی، کاکه‌یی، شه‌به‌ک له‌جسته‌ی نه‌ته‌وه‌ جیا ده‌کرینه‌وه‌، له‌قۆناغی تر، پیناسه‌ی حکومه‌تی به‌غدا بۆ کورد ته‌نها عه‌شیره‌ته‌کانی باکووری عیراق ده‌بی!!

د. ئەمیری حه‌سه‌ن پوور، ئه‌و تاکستانده‌رییه‌ی زمانی کوردی پێ قه‌بول نییه‌و له‌ نا - کوردیک به‌گورتر کار له‌سه‌ر کوشتنی یه‌ک زمانی کورد ده‌کات! د. ئەمیر له‌زۆر شوین ئەمه‌ی درکاندوووه‌ و تاکستانده‌ری کوردی به‌ "شۆفینیزی سۆرانی" داناوه‌، ئه‌و بیرۆکه‌یه‌ هی سه‌رده‌می مملانی میرانی کورده‌ هه‌روه‌ها سه‌دام حسین زۆر پیش ئەمیری حه‌سه‌ن پوور به‌ به‌رنامه‌یه‌کی ستراتیژی کاری له‌ سه‌ر لاوازکردنی هه‌ژموونی زمانی کوردی له‌ باشوری کوردستان کردوووه‌ و هه‌ولێ داوه‌ ناسنامه‌ی "زمانی" لیبسینیته‌وه‌ و وه‌ک زاریک به‌رانبه‌ر بنزاری بادینی بیناسینی!! هه‌روه‌ها پژیی ئیرانی له‌ پێگای رادیۆ کوردیه‌که‌یه‌وه‌ هه‌ولێ تیرۆکردنی "زمانی کوردی" ده‌دا به‌وه‌ی به‌رنامه‌ی به‌ "زۆر زار و بنزار" پیشکەش ده‌کرد بۆ ئەوه‌ی زمانی کوردی له‌ ناو زاره‌کانی بزببی!!

سه‌یره‌که‌ له‌ وه‌دايه‌ ئه‌و توێژه‌ره‌ی کورد به‌زمانی ئینگلیزی ئه‌و بیرۆکه‌ جووتستانده‌رییه‌ی له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی ئەمه‌ریکای باکور له‌باره‌ی زمانی کوردییه‌وه‌ دوپاتکردۆته‌وه‌!!

له‌و کۆنفرانسه، د. ئەمیر ڕه‌خنه‌ له‌دامه‌زاندنی حکومه‌تی کوردی ده‌گرێ، چونکه‌ ئەو ده‌سه‌لاته‌ له‌په‌ڕوی زمانه‌وه‌ هه‌ندی ناکۆکی خولقاندووه‌، د. ئەمیر له‌بارهی سێ خاله‌وه‌ له‌و کۆنفرانسه‌وه‌ ڕه‌خنه‌ له‌ تاکستانده‌ری ده‌گرێ و په‌سه‌ندی جووتسانده‌ری ده‌کات:

۱- گه‌ر بزوتنه‌وه‌ی ناسیۆنالیستی کوردی ئیستا له‌کوردستانی عێراق ده‌سه‌لاتی به‌ده‌سته‌وه‌ گرتووه‌ بۆ چوونیکی نا دیموکراتیکی وه‌به‌رگرتووه‌ له‌مه‌ر کێشه‌ی زمانی په‌سمی، له‌هه‌جی ستاندارد و نکوولی ده‌کا له‌ ته‌بیعه‌تی جووتساندارد و فره‌ له‌هه‌جیه‌تی زمانی کوردی.

۲- سیاسه‌تیکی تیژی‌به‌ری په‌تیگه‌ری له‌گۆڕی دایه‌ که‌ کۆله‌ی زمانی کوردی کوتاوه‌. به‌دڵنیایه‌وه‌ ئەوه‌ سیاسه‌تیکی په‌سمی ده‌ولت نییه‌ ئەگه‌رچی له‌هه‌موو ئاسته‌ په‌سمیه‌کان دا به‌په‌ده‌چۆ و جیی ئاماژه‌یه‌ ئەو په‌تیگه‌رییه‌ به‌ر له‌دامه‌زاندنی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان و له‌سالانی ۱۹۲۰ کانه‌وه‌ ده‌ستی پیکردووه‌.

۳- حه‌ول دان بۆ پلان دارپشتنی زمانی چۆ و شیوه‌ چۆ و بۆی که‌لکن. ئەگه‌ر به‌میتۆدی هه‌لۆه‌شانگه‌راییی کار له‌سه‌ر ئەو قسانه‌ی د. ئەمیر هه‌سه‌ن پوور بکه‌ین ئەوه‌نده‌ که‌لینی تێدایه‌ بۆ ته‌واو هه‌لۆه‌شانده‌وه‌ی ته‌واوی تیکسته‌که‌! هه‌روه‌ها ئەگه‌ر له‌په‌وانگه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌وه‌ له‌ قسه‌کانی بکۆلینه‌وه‌، ئەوه‌ ئاخپه‌وه‌ری قسه‌کان هه‌موو ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی ون ده‌که‌ن و وینه‌ی توێژه‌ریکی "شۆفینی" دژ به‌ کوردمان له‌ ئەندیشه‌دا دروست ده‌بیته‌وه‌!

ئەگەر لەپەرووی دینیە وەش لە مەسەلە کە وردبینه وە، ئەو پەور، مافی نەتە وەببون، کە خودا بە کوردی و زمانی کوردی داوہ دەسیننێنە وە! ئەمەش ئەفسانەى ئەلموسلى - مان وەبیردینیتە وە کە دەبیوت لە کاتى دابەشکردنى زمانەکان بە سەر نەتە وەکان، کورد درەنگ هاتن بۆیە هیچ زمانى بۆ ئەوان نە مابوو هەربۆیەش کورد زمانى نەتە وەبیان نییە!!

بەپێویستى دەزانم قسە لەسەر دێر بەدێرى (قسەکانى) د. ئەمیر بکەم. دەربارەى خالى یەکەم. لەم بەشەدا چەند مەسەلە یەک پێویستیان بە هەلۆستە لەسەر کردنە:

- بۆچوونى نادیموکراتیکى

ئەگەر کارکردن لەسەر دۆزینە وەى ئەگەرەکانى یەكخستنى نەتە وەو زمانى نەتە وەو پرژگار بوون لەبیرکردنە وەو هەژموونى عەشیرەت و هۆزو و میر و میرنشینی بۆچوونى نادیموکراتیک بى، خۆم شانازى دەکەم کە بابایەکی نادیموکراتیک بى! وەبزانم مەسەلەى دیموکراسى و نەتە وەو زمان زیتەر پەیوەستن بە دەولەت و بیرکردنە وەى تاکەکانى ناو دەولەت، بەواتایەکی ئاسانتر دیموکراسیەت و نەتە وەو زمان ناسنامەن بۆ قۆناغىکی مێژوویى، چونکە ئەو (سێ) یە لەقەلە مرەوى میرنشین فۆرمەلە نابن تەنھا لە ناو دەولەتدا و عەقلىەتى دامەزراوێى بەرجەستە دەبن! لە ناو دەولەتى تاکنەتەوش قسە لە سەر تاکزمانى دەکرى نەك جووتستاندەرى!

- بۆچوونى نادیموکراتى دەسەلاتى کوردى

لەمەڕ کیشەى زمانى پەسمى، لەهەجەى ستاندارد. تا ئیستا دەسەلاتى کوردى دوو پرۆژە دەستوورى دەرکردووە: لەبەندى هەشتەمى پرۆژە دەستورى هەریمى کوردستانی عیراق داهاووێ زمانى کوردى زمانى فەرمى یە لەهەریمى

کوردستاندا، که‌چی له پرۆژه ده‌ستووری دووهدا که له ۲۰۰۹ پهرله‌مانی کوردستان په‌سندی کردوو له‌پرگه‌یه‌کی مادده‌ی چوارده‌دا هاتوو:

"کوردی و عه‌ره‌بی دووزمانی فه‌رمیی هه‌ریمی کوردستانن".

له‌م دوو به‌نده‌دا پهرله‌مان و حکومه‌ت ناسنامه‌ی زمانی فه‌رمیی و زمانی ستانده‌ری کوردیان دیارنه‌کردوو به‌په‌چه‌وانه‌وه، بۆچوونی حکومه‌تی هه‌ریم و پهرله‌مانی کوردستان له‌مه‌ر زمانی فه‌رمی و ستانده‌ر نا دیموکراتییه، چونکه به‌شه‌فافی ناسنامه‌ی زمانه‌که دیاری ناکه‌ن. ئه‌وه‌ته له پهرله‌مان و حکومه‌تی عیراقی دا سه‌رۆک کۆمار و نوینه‌رانی کورد به‌کوردی قسه‌ ناکه‌ن، چونکه شه‌رم له (زمانه‌که‌یان) ده‌که‌ن ئه‌گه‌رنا ده‌ستووری عیراقی و هه‌ریمی کوردستان مافی ئه‌وه‌ی پێداون به‌زمانی خۆیان قسه‌ بکه‌ن و لێدوان به‌دن!

* له‌هه‌جی ستاندارد و زمانی ستانده‌ر

زمان و له‌هه‌ج زۆر له‌یه‌که‌ جودان هه‌ر که له‌هه‌ج به‌ره‌و زمان ده‌چی، چی تر به له‌هه‌ج نامینێته‌وه! له‌هه‌جی له‌نده‌ن و له‌هه‌جی پارێس، که بوونه‌ زمانی ئینگلیزی و زمانی فه‌ره‌نسی، ئیستا ئه‌و دوو له‌هه‌ج نیین، زمانن! له‌هه‌ج، زمانی ئاخاوتنه، زمانی نه‌ته‌وه‌ نییه، هه‌روه‌ها زیاتر زمانی دایکه، زمانی دایکیش زمانی ستانده‌ر نییه، ئه‌و زمانی نووسینه‌ی که چه‌ند قۆناغی‌کی بری وه‌ک زمانی کوردی مه‌لای، زمانی ئه‌ده‌بی، زمانی ئه‌ده‌بیی یه‌که‌گرتوو، زمانی شیوه‌ستانده‌ر، ئیستا ئه‌گه‌ر هه‌شتا ته‌واو به‌په‌وه‌ری پلانی زمان و سیاسه‌تی زمان وه‌ک زمانی‌کی ستانده‌ر شه‌کلێ نه‌گرتبێ، نه‌ بنزاری سۆرانی یه‌ نه‌ بنزاری سلیمانی؟!

سهيره كه له وه دايه، د. ئەمير پوور دهيه وئى حكومهتى كوردى تووشى "خيانه تيكي زمانه وانى" بكات به وهى (زمانىك!) به ره و (له هجه) بگه رينيت وه!! هه موو حكومه ته كانى عيراق، به وپه پرى شوڤينيان وه، له د. ئەمير ديموكراسى تر، سینه فراوانترن به رانبه ر زمانى كوردى ئەوان له دستوره كانيان (له پاشان له نووسينيكي تر به دريژى باس له و دستورانه و زمانى كوردى ده كه م) ناسنامه ي (زمان) بو زمانى كوردى به كاردين كه چى كاك دكتور حكومهتى كوردى به ناديموكراتيك و ئەوانه ي باوهريان وايه كورد زمانىكى ستاندهرى هه يه، كه له سه ر زارى كرمانجى ناوه پراست شه كلئى گرتوه، به "شوڤينزمى سوڤرانى" ناوزه ديان ده كات!!

* ته بيهه تى جووتستاندهرى و فره له هجه يه تى زمانى كوردى

ليڤه دا د. ئەمير كه وتوت ته هه له يه كى گه و ره وه! ستانده ريوون يانى به توپزى به ستانده ر كردن په يوه سته به سياسه ته وه نه ك سروشتى زمانه وه. هه چ زمانىكى نه ته وه يه ك نيهه خوئى قه بولئى جووتستانده ر بكات، به لام ده كرى زمانى نه ته وه يه ك به (زه بر) نه ك به ره وه دوو ستانده رى، به لكو چه ند ستانده رى بېردرى!!

به لام گرنگه ئەوه له بېر نه كه ين، به و پرؤسه يه زمانه نه ته وه ييه كه ده كوژين، چونكه زمانى ستانده ر له گه ل منداله كانمان گه و ره ده بئى، ئەو زمانى په ره رده يه، زمانى كتبه به شيك له كه سئى كه لتورى تاكه كان پيكدئى... له هه ر شوڤينيك كار له سه ر ئەو دووستانده ريه كرابئى نه ته وه كان به ره و په رته وازه يى چوون.

زورجار فاكته رى مه زه بى، ئايينى و سياسى ده بنه هؤى دروستبوونى دووستانده ر، له ناو كورددا كيشه ي مه زه بى و ئايينى نيهه و ئايين هؤكاره بو

تاك زمانى نهك دووبه‌ره‌كى چونكه به‌پراستی جووتستانده‌رى هه‌م دووزمانى و هه‌م دوو به‌ره‌كى لێده‌كه‌وێته‌وه هه‌روهك ئیستا له‌ ئه‌و كێشه‌یه‌ زۆر به‌زه‌قى له‌لای كروات و سربیه‌كانى ناو بۆگسلافیای كۆن په‌نگى داوه‌ته‌وه!

فره‌ له‌هه‌جیه‌تى زمانى كوردى هه‌یچ په‌یوه‌ندى به‌ جووتستانده‌رییه‌وه نییه‌. ئه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌ى فره‌ له‌هه‌جیه‌ى هۆكاربووايه ئه‌وه هه‌رگیز عه‌ره‌ب و ئینگلیز و فره‌نسى زمانى تاكستانده‌ریان له‌ناو خاكى نه‌ته‌وه پێ دروست نه‌ده‌کرا!!

دیاردەى فره‌ له‌هه‌جیه‌ى هه‌یچ ئارێشه‌یه‌ك بۆ زمانى ستانده‌ر دروست ناکات به‌پێچه‌وانه‌وه هۆكارێکه بۆ ده‌وله‌مه‌ندکردنى زمان، حكومه‌تى هه‌رێم نه‌ك هه‌یچ بۆچوونێكى نا دیموکراتیکى له‌باره‌ى فره‌ له‌هه‌جیه‌ى كوردى نه‌نواندوه‌وه به‌لكو، له‌به‌ندى دووه‌مى مادده‌ى چوارده‌ى ده‌ستورى په‌سه‌نكراوى هه‌رێمدا زمانى تورکمانى و سریانى وه‌ك دوو زمانى په‌سمى له‌ته‌ك زمانى كوردى و عه‌ره‌بى ناساندوه‌وه! هه‌روه‌ها له‌ژێر فشارى ده‌قه‌رى بادینان، ئه‌وه‌ خه‌ریکه به‌په‌سمى و به‌فه‌رمانێكى وه‌زارى دان به‌هه‌ژموونى شیوه‌زارى بادینى و ناو کرمانجى سه‌روو له‌قوناغه‌كانى خویندنى ناوه‌ندیش داينى!!

له‌خالى دووه‌مدا، په‌رخنه‌ له‌و توێژه‌رانه‌ ده‌گرێ که باوه‌پیان به‌ تاكستانده‌رى كوردى هه‌یه‌ و ده‌لێ: "سیاسه‌تیکى تیژپه‌رى په‌تیگه‌رى له‌گۆرێ دایه‌ كه‌ كۆله‌ى زمانى كوردى کوتاوه‌" له‌نه‌زه‌ر كاك د. پوره‌وه ئه‌و بزاقه‌ زمانه‌وانیه‌ى له‌سه‌رده‌مى ده‌سه‌لاتى شیخ مه‌حموده‌وه كار له‌سه‌ر فه‌راهه‌م هه‌ینانى زمانى كوردى ده‌كات و ده‌یه‌وێ كورد له‌هه‌ژموونى ده‌سه‌لاتى زاره‌كان پزگارى ببێ و بونیاتى نه‌ته‌وه و یه‌كێتى نه‌ته‌وه‌یى له‌ریگای یه‌ك زمانیه‌وه به‌رپا ببێ، ئه‌و، ئه‌و ئه‌زموون و بزاقه‌ى پێ هه‌رس ناکرێ، به‌لكو به‌ هه‌ره‌شه‌ بۆ

سه‌ر زمانی کوردی ناوده‌بات!! نازانم مه‌به‌ست له‌زمانی کوردی لای د. پوور چیه؟! خو به‌گوێهره‌ی تیۆره‌که‌ی پوور بێ کورد زمانی نییه، به‌لکو چه‌ند "له‌هجه"یه‌کی هه‌یه!! زۆریک له‌ کوردناسه‌کان و توێژهره‌ فارسه‌کان قسه‌یان له‌ مه‌سه‌له‌وه‌ کردووه! جیاوازی د.پوور له‌ گه‌ل ئه‌وانه‌ ئه‌وه‌یه: ئه‌وان یان له‌ بێئاگایی و بێزانیاری ئه‌کادیمی یان دوژمنکاریانه‌ بووه، به‌لام نازانم ئه‌وه‌ی پوور له‌ چ پروانگه‌یه‌که‌یه‌وه‌یه!!؟!

د. پوور ته‌نها له‌وه‌ راست ده‌کات که ئه‌و بزاقه‌ی کار بو‌ فه‌راهه‌م هه‌ینانی زمانیکی ستانده‌رو فه‌رمیی بو‌ کورد ده‌کات له‌ده‌ره‌وه‌ی ستراتیژیه‌تی و پلان و سیاسه‌تی حکومه‌تی هه‌ریم کارده‌کات!! به‌دنیاییه‌وه‌ ئه‌وه‌ سیاسه‌تیکی ره‌سمی "ده‌وله‌ت" نییه! منیش ده‌لیم ته‌واو دانیابه‌ کاک دکتۆر، هه‌یچ دام و ده‌زگایه‌کی ده‌سه‌لاتی حوکمه‌رانی کوردی کار بو‌ زمانی ستانده‌ری کوردی ناکات، به‌لکو وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده‌ وه‌ک (تۆ) بیر ده‌کاته‌وه‌ و پرۆگرام داده‌نی بو‌ دابه‌شکردنی نه‌وه‌ی نوێ ی کورد بو‌ دوو نه‌وه‌ی ته‌واو له‌یه‌ک جوودا... ئه‌وه‌ جارن، پۆشنبیری هه‌ردوو ده‌قهر ده‌یاننوانی له‌ریگای شیوه‌ی "سۆرمانجی"یه‌وه‌ له‌یه‌ک بگه‌ن یان عه‌ره‌بی ده‌بووه‌ لینگوا فرانکایه‌ک، به‌لام ئه‌م نه‌وه‌ی نوێیه‌ جگه‌ له‌زانیی دیالیکته‌که‌ی خوێ هه‌یچی تر نازانی!! به‌مه‌ش هه‌یچ ناوه‌ندیکی له‌یه‌که‌گه‌یشتن له‌ نیوان ئه‌و دوو نه‌وه‌یه‌ نامینی، چونکه‌ له‌ ناو ئه‌و پرۆسه‌یه‌وه‌ به‌ره‌و دوو نه‌ته‌وه‌ ده‌چن!!

هه‌ندێ نووسه‌ر، باوه‌ریان وایه، با هه‌ردوو له‌هجه به‌ره‌و (دوو - زمان) بچن، ئیمه‌ خو‌مان به‌ کورد ده‌زانین، ئه‌وانیش ئازادن خو‌یان به‌کورد ده‌زانن یان نه‌ء!؟

به‌دنیاییه‌وه ده‌لێم سه‌دام بیزانیا ئه‌و جووره توێژه‌رانه له‌ناو کورددا هه‌ن، هه‌رگیز شه‌پری چه‌کداری له‌گه‌ڵ کورد نه‌ده‌کرد، به‌لکو هه‌روه‌ک چۆن به‌هه‌ندی نووسه‌ری خۆی (ئاسۆ) و (بزاڤ)ی دروست کرد ئه‌وه له‌ به‌شه‌کانی کوردستانیش بپریاری خویندن به‌ زمانی دایک : مندالی هه‌رعه‌شیره‌ت و هۆزیکێ کوردی به‌ زار و بنزاری خۆی بخوینێ - ده‌سه‌پاند و هه‌روه‌ها چه‌ند ده‌زگایه‌کی داده‌نا بۆ تاوانده‌وه‌ی زمانی کوردی بۆ چه‌ند زمانیکێ تر!!

ده‌سه‌لاتدارانی ئیستای به‌غدا، هه‌ر که‌ عیراق به‌ره‌و (مه‌رکه‌زیه‌ت) و (دکتاتۆریه‌ت) بچیته‌وه‌ شه‌پری زمان له‌گه‌ڵ کورد ده‌که‌ن!! ئه‌مه‌ش به‌ کاریکی دیموکراتی ده‌زانن، چونکه‌ به‌شی له‌ توێژه‌ری کورد باوه‌ری وایه‌ که‌ رپگرتن له‌ زارۆکی بادینی له‌ خویندن به‌ زمانی دایکی (بنزاری بادینی)، پرۆسه‌یه‌که‌ له‌ کوشتنی زمان_linguicide!! جا بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌مه‌ پوونه‌دات، ئه‌وه‌ حکومه‌تی عیراقی بۆ هه‌ر ده‌قه‌ریکی کوردی زار و بنزازه‌ کوردیه‌کان ده‌کاته زمانی پێخویندن!!

له‌کۆنفرانسه‌که‌ چه‌ند وتاریکی تر خویندراوه‌، وه‌ک:

- 1- زمانی کوردی و سیاسه‌تی زمانی له‌نیوان جه‌غه‌ری شیخ لئیسلام.
- 2- ترکییه، سیاسه‌تی زمانی میدیاو زمانی کوردی کریستیان سینکلیر.
- 3- بارودۆخی زمانی کوردی له‌تورکییه: ئۆپنگین، ئه‌رگین.
- 4- به‌کارهینانی زمان له‌پۆمانه‌ کوردیه‌کاندا: د. هاشمی ئه‌حمه‌د زاده.
- 5- کاردانه‌وه‌ی زمانی کوردی له‌سه‌ر زمانی ئارامیی نوێ: پۆنا سابار.
- 6- خه‌ونی من له‌مه‌ر سیستمی په‌روه‌رده‌ی کوردی: مقایل ل شایه‌ت.

جه عفهري شيخ لئيسلامى يش يه كيكه له و تويزه رانه ي وهك ئه ميرى حه سه ن
پوور باوه رپى به جووتستانده رى هه يه، له و وتاره ي به بئى ئاگايى ئاماژه به
هه رپه شه ي فره زمانى له سه ر يه كپارچه يى خاك و يه كيئى نه ته وه يى ده كات.
ليزه دا له شيخ لئيسلام ده پرسم ئه گه ر له ولاتىكى فره نه ته وه يى وهك ئيراندا
فره زمانى هه رپه شه بئى ئه ي چوئن له ناو يه ك نه ته وه دا ديارده ي فره زمانى
بونىادى نه ته وه هه لئاوه شينئيه وه؟! ئه مه چ ئارگيومينئيكه، كه داگيركارانى
كوردستان له پيناو پاراستنى زمانى خوئيان ئه وه قه بوولئى هيج زمانىكى تر
ناكه ن له ولات، ئه دى له سه ر چ بنه ما و شه نگستئى هه وئى يئى بو زمانى كوردى
چاپ ده دن؟! بو چى له ناو داموده زگايى حكومه تى كورديدا فره زمانى كوردى
هه بئى؟!!

ئوپنگين ئه رگينى زانكوئى سئى ي پاريش له كوئايى ليكولئينه وه كه ي بانگه شه ي
بو دوو زمانى ده كات و ده لئى:

هه ل و مه رجى زمانى كوردى له تركيه و يده چئى نمونه يه ك بئى له "دوو زمانئىتى
به بئى دوو زارئىتى". د. هاشمى ئه حمه د زاده ش له وتاره كه ي ده گاته ئه و رايه ي
كه بلئيت: "زانرى پوئماننوسى كوردى هاوشانى يه كترى به (سئى) دىالئىكى
كوردى به ره و پيش ده چئى!!"

مىكايل ل. شايه ت يش له كتئيبخانه ي كوئنگره ي ئه مريكا به ناوى خه ونى من
له مه ر سيستمى په روه رده ي كوردى ده لئى: له و سيستمه مه كورديه دا هه م
كورمانجى و هه م سوئرانى هه ردوو كيان فيره منداله مه دره سه يى كورد بكرئى "
مكايل، له كوئايى ده لئى: ئه وانه بوچوونى منن نه ك كتئيبخانه ي كوئنگره ي
ئه مهريكا!!!"

نازانم بۆ له قوتابخانه مندالە كورد فير كوردمانجی و "سۆرانی" بكری؟ چما قوتابخانه عه‌شیره‌تخانه‌یه؟! یان پاوانی ئاقاری مائی دوو ئاغایه‌ میگه‌لی هه‌ردوولای تی بكری؟!

له‌قوتابخانه‌ مندالی كورد ده‌بی فیری "زمان" ی كوردی بی، نه‌ك زارو بنزاری و كۆلان و گه‌ره‌کی كوردی!! ئه‌و زارو بنزارانه، زمانی ده‌ره‌وه‌ی قوتابخانه‌ن! با زمانی راگه‌یانندی حیزب و ئه‌ده‌بی ناوچه‌ش بی، به‌لام نه‌ك قوتابخانه‌! ئه‌ری عه‌ره‌به‌ میسریه‌كان زاری میسیری ده‌خوینن یان زمانی عه‌ره‌بی؟! ئه‌ری ده‌كری به‌زمانی لاوك و حه‌یران ماتماتیک و فیزیوا کیمیاو سیاسه‌ت و کارگێری بووترینه‌وه‌؟!!

ئه‌وانه‌ چۆن بیرده‌که‌نه‌وه‌؟! ئه‌ری ئه‌و کۆنفرانسه‌ بۆ یه‌کیتی زمانی كوردی بوو یان بۆ دوو له‌تی زمانی كوردی؟!

پوخته:

خۆم باوه‌رناکه‌م هه‌یچ توێژه‌ریکی په‌سه‌تی نه‌ته‌وه‌یه‌ك هه‌بی بانگه‌شه‌ بۆ دوور زمانی بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی بکات!!

له‌وانه‌یه‌، ئه‌و کوردانه‌ی له‌ده‌ره‌وه‌ی ولات کار بۆ دوو ستانده‌ری و سێ ستانده‌ری ده‌که‌ن، بلێن ئیمه‌ مه‌به‌ستمان دروستکردنی دوو زمان و سێ زمان نییه‌، به‌لکو ته‌نها مه‌به‌ستمان زمانی خویندن و فیکردنه‌!! به‌پاستی ئه‌گه‌ر وابی، کورد واته‌نی، بیانووکه‌یان خرابتره‌ عوزره‌که‌یان قه‌باحتره‌، چونکه‌ ئه‌وان له‌ده‌ره‌وه‌، ده‌بی ئه‌وه‌نده‌ له‌زمانی ستانده‌ری نه‌ته‌وه‌یی گه‌یشت بن که‌ زمانی خویندن بونیادی نه‌ته‌وه‌ دروست ده‌کات، ئه‌وجا که‌ دووسێ ستانده‌ر

له‌خویندن په‌پیره‌وکرا ئه‌وه دووسۆ نه‌ته‌وه له‌کورد دروست ده‌بن و تاکه‌کانی هه‌ر هیچ له‌یه‌ک ناگه‌ن، هه‌رکاتیکیش تاکه‌کانی دوو زمان له‌یه‌ک نه‌گه‌یشتن، ئه‌وه زمانی ئه‌و دوو تاکه، زمانی جودان نه‌ک دوو دیالیکتی یه‌ک زمان!!
خالیکی تر، هینده "گه‌وره" کردنی زاریک هه‌ر زاریک جگه له‌گه‌رانه‌وه‌ی بۆ سه‌رده‌می میراتی، ئا‌غایه‌تی و ده‌ره‌به‌گایه‌تی هیچی تر ناگه‌یه‌نی، چونکه مه‌ودای دیالیکت له‌مه‌ودای هۆزو عه‌شیره‌ت تیناپه‌ری!! له‌سه‌رده‌می عه‌وله‌مه‌دا، ئه‌وه خه‌ریکه زمانه هه‌ژمونداره‌کان زمانه نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان له‌ماله‌وه تیرۆر بکه‌ن، که‌چی هه‌ندی تو‌یژه‌ری ئی‌مه ده‌هۆل بۆ سه‌روه‌ری دیالیکت لیده‌ده‌ن!!

به‌داخه‌وه، خه‌لکی عه‌وام هیچ کیشه‌یه‌کی زمانی نییه سۆرانی بادینی، گه‌رمیانی هه‌ورامی له "ئاخاوتن" و "مامه‌له‌کردن" له‌یه‌ک ده‌گه‌ن، که‌چی شه‌هاده داره‌کان سیاسه‌تیکی ئه‌وها بۆ نه‌وه‌ی داها‌توو داده‌پێژن بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ریه‌ک له‌و زا‌رو بنزارانه‌ بن به‌زمانی سه‌ربه‌خۆ و له‌پاشان نه‌ته‌وه‌ی سه‌ربه‌خۆ... سه‌یره‌که له‌وه‌دایه، زۆریه‌ی کۆنفرانسه‌کانی کوردیش بۆ زیاتر چه‌ند (له‌ت) کردنی زمان و پینووس و بیرکردنه‌وه و هزری کوردیه!

له‌کۆتایی هینده ده‌لێین، گرنکه کورد وه‌ک هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌کی تر یه‌ک (زمان)ی هه‌بۆ جا کامه (زار) و (بنزاری کوردی) ده‌توانی له (زار) پزگاری ببۆ و ببی به (زمان)ی نه‌ته‌وه‌و ستانده‌ر و فه‌رمیی ولات، لام گرنگ نییه، چونکه ئه‌و (زمان) ه، ده‌بیته (باوکی) هه‌موو زا‌ره‌کان و یه‌ک مالباتی کوردی پته‌و پیکدینۆ و هه‌موویان له‌یه‌کتر و داگیرکاران ده‌پاریزی!!

ناسیۆنالیزمی کوردی و زمانی کوردی

ده‌روازه

زمان و نه‌ته‌وه دوو پیکه‌پینه‌ر و ئامانجی ستراتیزی هه‌ر بزوتنه‌وه‌یه‌کی رزگار یخوازی نه‌ته‌وه‌یین.

زمان، هه‌ر ئامرازیکی په‌یوه‌ندی نییه‌ مرۆفه‌کان له‌و که‌ناله‌وه‌ له‌یه‌کتری بگه‌ن، به‌لکو وێرای ئه‌و په‌هه‌نده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌، زمان په‌هه‌ندیکی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی پیکده‌هیئێ. له‌ میژووی مرۆفایه‌تی و قوناغه‌کانی گه‌شه‌کردنی هزری کۆمه‌لایه‌تی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ پال هزر و باوه‌ره‌ ئایینییه‌که‌دا، په‌یوه‌ندی دیالیکتیکی نیوان زمان و ئایین ئاشکرا تر ده‌بی و زمان ده‌بیته‌ ناسنامه‌ی ئایینه‌که‌ و ده‌قی ئایینییه‌که‌ش هۆکارێک ده‌بی له‌ پاراستن و هه‌تا پیرۆز راگرتن زمانه‌که‌. هه‌رچی زمانه‌ وه‌ک ناسنامه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌، له‌ چوارچێوه‌ی تیرروانیی زانستیدا چه‌مکیکی زۆر نوێ یه‌ به‌ هه‌یج جۆری به‌راورد ناکرێ به‌ میژووی ئایین وه‌ک باوه‌ر و میتۆدی ژیان..

له‌م نووسینه‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین خۆینده‌وه‌یه‌ک بۆ ((ناسیۆنالیزمی کوردی) و قوناغه‌کانی و هه‌روه‌ها ئامانجه‌ ستراتیزییه‌کانی بکه‌ین بۆ ئه‌وه‌ی بزانی زمان و نه‌ته‌وه‌ و ئایین و ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوی ی ئه‌و بزافه‌ دایه‌.

تایینی نتهوهیی و زمانی نتهوهیی

چه مکی نتهوه

چه مکی نتهوه، وهك چه مکی ئه تنیكى ههروهها وهك بوونیكى سیاسى Political entity میژویكى كوڤى نییه ... بهواتایهكى تر، ئه گهر نتهوه ئه وه خه لكانه بگریتهوه. كه زمانى هاوبهش و كه لتورى هاوبهش و ئابورى هاوبهش و جوگرافیهكى هاوبهش كوڤان بکاتهوه وه فادارى بو نتهوه پیرۆزیه كانی له سه ره وهی هه موو شتیكى ترى پوحى و ماددى بیټ، ئه وه ئه وه چه مکه ته مهنى له دووسه د سال تپهر ناکات.

له قورئانى پیرۆزدا، سى و شه (قوم، مله، الناس) بو خه لکانیكى جوگرافیهكى هاوبهش، ئاینیكى هاوبهش (خودایی یان مرؤفكرده) و ئابورى هاوبهش هاتووه. گو تارى قورئان له باره ی هه ریهك له م سى یه، گو تارىكى هه مه لایه نه وهك - یه كى نییه، به لكو هه ریه كه ی، ئه گهر له هه ندى تیکستدا له یهك نزیك بن، واتا و مه دلولى تاییهت به خویشی هه یه. بو نموونه وشه ی ((الناس)) مه دلولیكى فره ره هه نده له ئایه تی (۱۳) سوره تی (الحجرات) (یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر وانپی وجعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا...) لیتره واتای ((خه لك)) ی عه وام ناگه ینى، به لكو واتای ((ئومه)) ش ده گه ینى، چونكه (گهل) و (قه بیله) به شیكن له (ئومه). هه رچی وشه ی ((مله - میللهت)) له ئایه تی ((مله ابراهیم حنیفا)) مه دلولى سیاسى و باوه رپی هه یه نهك مه دلولیكى نته وه یی یان ئه تنیكى. هه رچی وشه ی (قوم) جگه له وه ی له هه ندى دهق هه ر ته نها به واتای (خه لك) دى، ئه وه ئه وه وشه یه بو هوزو خیلى هه موو پیغه مبه ره كان، جگه له هوزو قه بیله ی پیغه مبه رى ئیسلام، به كار هاتووه. هه ر له وپوهش تایینی نته وه یی و زمانی نته وه یی به ریا بووه. گو تارى ئه وه ده قانه

تایبەت کراوه بە (قەوم) یەکێ دیارکراو هەرودها چەندین دەقی تر بە ئاشکرا لە ناسنامەی نەتەوێی پێغەمبەرەکه و زمانی پەيامەکهی دەدوین. ئەو تە ئایەتی (٤)ی سۆرەتی (ابراھیم) بەراشکاوی لەو مەسەلە یە دەدوێ (وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومە لیبین لهم) - ئێمە هیچ پێغەمبەرە کمان پەوانە نەکردوو تەنھا بە زمانی قەومەکهی نەبیت و بەو زمانە پەيامەکهی خودای بۆ پوو نکر دونه تەو)) . لەم پوانگەو ، جگە لە ئیسلام هەموو ئاینەکانیتر وەک یەهودیەت و مەسیحیەت ... ئاینی نەتەوێین !

مەدلولەکانی چەمکی نەتەو

لەسەردەمی نوێدا، ئینگلیزەکان وشەی Nation و فەرەنسیەکان Nacion و ئەلمانیەکان Volk و فارسیەکان و تورکیەکان و کوردیش میلەت بە کار دینن ئەو هەموو ناو، ئەگەر بە واتای (نەتەوێش) بێ، ئەو بەزاقە ناسیۆ نالیستیەکان، بەتایبەتی ئەوانە ی ئەوروپا هەر بە واتای ئەتئیکی یان گروپی ئەتئیکی بە کاری ناهینن.

زۆر بە ی سەرچاوەکان ئاماژە بۆ ئەو دەکەن، کە بزاقی ناسیۆنالیزم لەدوای هەردوو شۆرشێ ئەمریکی و فەرەنسی پەیدا بوو. نەتەوێش لەو دوو شۆرشەدا مەدلولێکی نەتەوێی - ئەتئیکی نەبوو. لە ئەمریکا - نەتەوێەک نییە کە یەک زمان و یەک پەگەزی هەبێ، بۆیە لەوێ لەبریتی قەومی ئەمریکی، گەلی ئەمریکا، یان ئومەتی ئەمریکا بە کار دێ. بە واتای فاکتەری فرە رەگەزی، زمانی و ئەتئیکی تەواو کاریگەری بەسەر گوتاری شۆرشێ ئەمریکی دا هەبوو هەر ئەمیش وایکردوو، دەوڵەتی ئەمریکا بە پەسمی هەتا زمانی ئینگلیزی بە زمانی پەسمی و لاتەکهی نەناسینی!

فرید هالیداس (۲۰۰۲ = ۱۵ و ۱۶) ده‌ریاره‌ی گوتاری خه‌لکی به‌ره‌لستکاری سیسته‌می پاشاکانی فه‌ره‌نسا و قه‌شه‌کانی ولات، خو‌یان به‌ نه‌ته‌وه nation La ناوده‌برد.

له‌راستیدا ده‌سته‌واژه‌ی (میلله‌ت) بو‌ه‌موو خه‌لکی فه‌ره‌نسا، بی‌جیاوازی و بی‌له‌به‌ر چاوغرتنی شو‌رپش و خو‌راگرییه‌کانی پی‌شوو خه‌لکی که به‌کارده‌هینرا، به‌واتایه‌کی تر، چه‌مکی (نه‌ته‌وه) که له‌لایه‌ن شو‌رشگی‌رانی فه‌ره‌نسیه‌وه به‌کارده‌هینرا، نیشانده‌ری یه‌کی‌تی گه‌ل و خه‌لک به‌کارده‌هینرا، نیشانده‌ری یه‌کی‌تی گه‌ل و خه‌لک (هاو ولاتی‌بوون) بوو که ته‌واوی تاکه‌کانی کۆمه‌لی تیا‌دا پشکدار و یه‌کسان بوون.

ئه‌م خویندنه‌وه‌یه بو‌ (نه‌ته‌وه) په‌یوه‌سته به‌بنه‌ماکانی په‌یمانی کۆمه‌لایه‌تی جان جاک رو‌سو و بنه‌ماکانی ناسیۆنالیزی مه‌ده‌نی Civic nationalism چونکه له‌و پوانگه‌یه‌وه نه‌ته‌وه له‌سه‌ر ئتینکی هاوبه‌ش دانامه‌زری، به‌لکو نه‌ته‌وه هه‌ر خو‌ی بوونیککی سیاسی political entity. ئیرنست پانان له‌ موحازه‌ریه‌کی سالی ۱۸۸۲ به‌ناوی نه‌ته‌وه چی یه‌ What is a nation? پی‌ناسه‌ی نه‌ته‌وه‌ی ئه‌وها کردووه = نه‌ته‌وه ده‌نگدانیککی خه‌لکی پو‌ژانه‌یه. ئه‌مه‌ش به‌ ویستی خه‌لکه‌که‌وه په‌یوه‌سته و هه‌ولیکه بو‌ پیکه‌وه ژیان ... ئه‌م جو‌ره دیتنه‌ش بو‌ نه‌ته‌وه خو‌ی جو‌ریک له‌ عه‌قلانیه‌ت و لیبرالیه‌ت ده‌گه‌یه‌نی.

نه‌ته‌وه ده‌کری بوونیککی که‌لتوریی Cultural entity – بی‌نه‌ک بوونیککی سیاسی. فه‌یله سو‌فیککی بواری ناسیۆنالیزم ده‌نووسی (نه‌ته‌وه‌کان پیکهاته‌ی ناسروشتین و ده‌ستکردن.

سنوری نیوان نه‌ته‌وه‌کان له خوینی شه‌ره‌کانی پ‌ابردوو پ‌اکیشراون. هیچ نیشتمانیک له‌سه‌ر زه‌وی نییه، نیشتمانی تاکه نه‌ته‌وه‌یه‌ک بی و نه‌ته‌وه‌ی دی جودا لی ی نه‌ژیایی)

تیۆری خه‌لك یاخود volk یا falk خویندنه‌وه‌یکی ئه‌تنیکیه بۆ چه‌مکی نه‌ته‌وه، فرید ه‌الیدای (2002 = 16 و 17) له باره‌ی تیۆری خه‌لكه‌وه ده‌نووسی، Volk نیشاندهری كۆمه‌لگه‌یه‌كه كه به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌ده‌وری ته‌وه‌ره‌ی میژوو، نه‌ریت و فه‌ره‌نگه‌وه جیگ‌یربوون، نه‌ك ناسنامه‌ی سیاسی. دارێژه‌رانی تیۆری Volk، هه‌رده‌ر و فیشه، له‌و ب‌روایه‌ دابوون كه مرۆفایه‌تی دابه‌ش بۆته سه‌ر چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیا جیا كه ده‌شی له‌ پ‌یی لیکۆلینه‌وه و هه‌لسه‌نگاندندا په‌ی به‌ لایه‌نه جیا‌وازه‌کانیان ببه‌ین. به‌بروایی ئه‌وانه، وه‌ك چۆن زاناکان ده‌توانن گیاو گۆل و پ‌وداوه‌کان، گیانله‌به‌رو (كان)ه‌کانی شوینه جیا جیاکانی دنیا له‌سه‌ر نه‌خه‌شی گۆی زه‌وی نیشاندنه‌ن یاں وه‌ك چۆ زمانناسان ده‌توانن زمانه جیا جیاکانی دانیشتوانی سه‌ر گۆی زه‌وی دیاری ب‌که‌ن، ئه‌واش ده‌توانن ب‌وونی نه‌ته‌وه جیا جیاکان به‌هه‌موو تایبه‌تمه‌ندییه دیاریکراوه‌کانیان وه نیشان بدرین و دیاری ب‌کرین.

ئهم تیۆره، تیۆریکی ئه‌لمانیه بۆ نه‌ته‌وه، هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه‌ش، بزاقیکی نه‌ته‌وه په‌سه‌ندی له‌ ئه‌وروپاوه به‌ره‌و پ‌ۆژه‌لات په‌وانه‌کرا و فاشیزم و نازیزم و تورکیه‌تی و عه‌ره‌بیزم بوونه بزاقیکی ره‌گه‌ز په‌رستانه‌ی هۆفانی!

٢٠١ . ئایینی نه‌ته‌وه‌یی و زمانی نه‌ته‌وه‌یی

(ئایین) و (زمان) له‌په‌یه‌وه‌ندییه‌کی دیالیکتیکی دان هه‌ردووک له‌گه‌ل مرۆف له‌دایک ده‌بن و له‌گه‌ل گه‌شه‌ی كۆمه‌لگادا به‌ ئاراسته‌ی جیا جیا داده‌چن. ئایین

له فیتره‌ته‌وه‌یه هه‌روه‌ها زمان یش له فیتره‌ته‌وه‌یه، به‌لام دیارکردنی ناسنامه‌ی ئایین و زمان و نه‌ته‌وه له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی ئه‌تنیکی له‌سه‌ر زه‌وی به‌رپابوو به‌ واتای زمانی دایک هه‌لگری ناسنامه‌ی زمانی نه‌ته‌وه نییه. ئه‌و پرۆسه‌یه، له‌دوای قوناغی گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگای مرۆفایه‌تیوو دروست بووه. له‌ پوانگه‌ی ئایینه‌وه، ده‌رکه‌وتنی نه‌ته‌وه‌کان له‌دوای جیگیربوونی که‌شته‌که‌ی نوح پیڤه‌مبه‌ر له‌ کوردستانه‌وه ده‌ستی پیکردوه هه‌ر ئه‌مه‌ش وای له Edgarwgram W . A . Wigram: the cradle of mankind کوردستان به‌لانکی مرۆفایه‌تی ناو ببه‌ن هه‌روه‌ها توێژه‌رانی بواری زمانناسی هه‌موو مرۆفایه‌تی بۆ هه‌رسی کوره‌که‌ی نوح : سام، حام، یافیس بگه‌رینه‌وه ! له‌ قورئاندا، زۆر جه‌خت له‌سه‌ر (زمان) کراوه به‌جۆرێک له‌ بیست و پینج ده‌قی قورئانیدا وشه‌ی (لسان) هاتوه. له‌زۆربه‌ی تیکسته‌کانیشدا به‌واتای زمانی قه‌وم هاتوه. به‌ گوێره‌ی ئه‌و ده‌قانه، زمانی قه‌وم و زمانی ئایین قه‌وم یه‌ک بووه. ئه‌مه‌ش، ئه‌و کاته بووه که‌ کۆمه‌لگای مرۆفایه‌تی گه‌شه‌ی کردوه و به‌ره‌و قوناغی شارو مه‌ده‌نیه‌ت چوو و هه‌ر قه‌ومێک وه‌ک بوونیکێ ئه‌تنیکی و یه‌که‌یه‌کی سیاسی له‌ ناوچه‌یه‌کی جوگرافی جیگیر بووه. ئایین نه‌ته‌وه‌یی یه‌کی له‌و دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌یه که‌ له‌ناو کۆمه‌لگای شار به‌رپابوو هه‌ر له‌و پینج زمانی ئایینی نه‌ته‌وه‌یی گه‌شه‌ی کردوه. قورئان دووپاتی ئه‌وه ده‌کاته‌وه که‌ زمانی په‌یامی هه‌ر فریاده‌سیکی ئه‌وسا، زمانی خه‌لکی ده‌قه‌ره‌که‌ بووه. هه‌بوونی ئایین نه‌ته‌وه‌یی و زمانی نه‌ته‌وه‌یی دوو دیارده‌ی زۆر سروشتی بوونه، چونکه‌ مرۆف هه‌ر له‌ کۆمه‌لگای به‌راییه‌وه، که‌ خاوه‌نی ته‌نها که‌لتوریکێ به‌رای و هزریکی ساده‌بووه، ئایین به‌هه‌ردوو په‌هه‌ندی ئاسمانیی و نا ئاسمانیی به‌شیک بووه له‌ بوون و بیرکردنه‌وه‌و سیسته‌می سیاسی و فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی

ده‌ولّه‌تی. زۆربه‌ی هه‌ره زۆری نه‌ته‌وه‌کانی شار، ئایینی ئاسمانیان په‌دکردۆته‌وه هه‌رچه‌نده ده‌قه‌که وزمانه‌که تایه‌ت بووه به‌ خۆیان، هه‌ر په‌یوه‌ست بوونه به‌ که‌لتوری باب و باپیرانیان ... ئه‌و که‌لتوره‌ش جگه‌ له‌ پاشقه‌بردن هیچی تری بۆ نه‌کردوون!

له‌سه‌ده‌ی نویدا، جۆره‌ نه‌ته‌وه په‌سه‌ندییه‌ک په‌یدا بوو، که‌له‌سه‌ر ئاستیکی مه‌عریفیی داکوکی له‌بنه‌ماکانی ناسیۆنالیزمی ئه‌تنیکی - [Ethno nationalism ده‌کات. موله‌ر جیری له "Us and them" - ئیمه‌ و ئه‌وان" ئه‌وها ئه‌و جۆره ناسیۆنالیزمه ده‌ناسینی: شیوه‌یه‌که له ناسیۆنالیزم، که نه‌ته‌وه له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌تنیکی پیناسه ده‌کات... سیمای بنه‌په‌تی ئه‌و شیوه ناسیۆنالیزمه ئه‌و په‌گه‌زانه له‌ خۆ ده‌گری (زمانی هاوبه‌ش، که‌لتوری هاوبه‌ش، نه‌ژادیکی ئه‌تنیکی هاوبه‌ش) هه‌روه‌ها (هاوخوین) و (خزمایه‌تی) به‌به‌شیک له‌ پیکه‌ینه‌ره‌کانی ئه‌و ناسیۆنالیزمه داده‌نی.

له‌لایه‌کی تر، ئانتنی سمیس، ئه‌و ناسیۆنالیزمه به‌ ناسیۆنالیزمیکی نا - رۆژئاوایی پیناسه ده‌کات چونکه‌ فاکته‌ری ئه‌تنیکی به‌گرنه‌تر له‌ فاکته‌ری جوگرافیا داده‌نی... هه‌روه‌ها به‌ گویره‌ی بنه‌ما و شه‌نگسته‌کانی ئه‌و ناسیۆنالیزمه خه‌لکانی کۆمه‌لگای دایه‌ سپۆرا - که‌سانی ده‌ره‌وه‌ی جوگرافیای نه‌ته‌وه - به‌به‌شیک له‌ تاکه‌کانی نه‌ته‌وه داده‌نی، چونکه‌ له‌گه‌ڵ تاکه‌کانی ناو ده‌ولّه‌تی نه‌ته‌وه هاو زمان و هاو خوین و هاو که‌لتورن.

وه‌ک له‌سه‌ره‌تاش ئاماژه‌مان بۆ کرد، ناسیۆنالیزمی پۆژه‌ه‌لاتی - ناسیۆنالیزمیکی ئه‌تنیکی هه‌روه‌ها به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی هه‌رسی ده‌ولّه‌تی قه‌ومی عه‌ره‌بی، تورکی و فارسی به‌شیک له‌ خاکی کوردیان وه‌به‌رکه‌وتوو، ئه‌وه ئه‌و

ناسیۆنالیزمه جوگرافیای ئه تنیکیش دهشیۆینی و بیهوی و نهیهوی مۆرکیکی کۆلۆنیالیستی وهردهگری! له و نیوهش، ناسیۆنالیزمی کوردی که ههه ته نیا بزافیکی میلیه کۆپی بنه ماکانی ناسیۆنالیزمی رۆژه لاتی کردووه و نهیتوانیوه بنه ماکانی ناسیۆنالیزم له هزری تاکه کانی دروست بکات بهوهی خاوهن دهولت و نهتهوه و زمانی خۆی بییت.

۲-۱-۲ ناسیۆنالیزمی کوردی

ناریشهی نهتهوه - عهشیرهت

له قوناغی سه ره له دانی ناسیۆنالیزم، تاکه کانی کۆمه لگا وه فادارو دل سۆز بوون بو (سه رکرده) و عهشیره ته که یان. مینتالیتی خیل به سهر ته وای بیر کردنه وه و سیستمی کۆمه لایه تی و سیاسی خه لک زال بوو. په یوه ندییه جفاکیه کان له سهر پرهنسیپه کانی عهشیره تگری دامه زرابوون. له ناو کۆمه لگای عهشیره تدا جووری خزمایه تیه کانیش له یه کتر جودان: ئه و په یوه ندییهی له نیوان خال - خوارزادا هه یه، په یوه ندییه که له ریگای هاوسه رگریه وه دروست ده بی، بۆیه له تهره ف تاکه کانی عهشیره ته وه به چاویکی نزمتر سه یرده کری!!

جا ئه گه ره له نیو خیزانیکدا، په یوه ندییه جفاکیه کان به و جوړه بووین، ده بی له نیوان دوو خیزاندا چۆن بووبی؟!

یان له ناو عهشیره ت و عهشیره تیکی تر چۆن بووبی?!

ئایین و نه ته وه گه ری نه یان توانی زۆریک له و په یوه سستی بوونه به عهشیره ته وه چاره سه ربکه ن، خه لک هینده ی وه لاو خۆشه ویستی بو عهشیره ت و ئاگاکی هیه، ئه وه نده خۆشه ویستی ی بو ((نه ته وه)) نییه ! ئه مه ش ده گه ریته وه بو وهی تاکه کانی نه ته وه یه ک، که عهشیره ت و عهشیره تگری به شیک گرنگ له ژیا نی کۆمه لایه تی پیکده هی نی هیشتا ته واو رزگار نه بوونه له ته لیسمی

عه‌شیره‌تگه‌ری! دوو خالی ژۆر گرنگ هه‌یه به‌ره‌و ئه‌وه‌مان ده‌بات کـه‌وا
 وازن ببه‌ین که عه‌شیره‌ت ئاماده‌گی زیاتر هه‌یه له نه‌ته‌وه، بیرکردنه‌وه‌ی
 ئینتمای تاکه‌کانی نه‌ته‌وه له‌لایه‌که هه‌روه‌ها غیابی حوکم‌پرانیه‌تی حوکومه‌تکاری
 ده‌ریاز بوون له‌ئاقاری ناوچه‌گه‌ری. ئه‌و حاله‌ته‌ی دواوه هه‌یشتا هه‌ر
 دیارده‌یه‌کی زاله له‌سه‌ر بیرکردنه‌وه‌ی هه‌تا پۆشنبیر و سیاسه‌کانی ولات،
 شیوازیك له‌میرنشینی، که له‌سه‌ر بنه‌مای ناوچه‌گه‌ری دامه‌زراوه، له‌ناو
 قه‌له‌م‌په‌وه‌ی حوکومه‌تی هه‌ریمی کوردستانی هه‌ستی پی‌ده‌کری. هه‌روه‌ها
 هه‌روه‌که چۆن مه‌سه‌له‌ی ((نه‌ته‌وه)) وه‌که نه‌ته‌وه، ده‌خه‌ریته ژۆر گومانه‌وه
 زمانی نه‌ته‌وایه‌تیش ده‌خه‌ریته ژۆر پرسیاره‌وه به‌وه‌ی نه‌که کار بۆ زمانیکی
 ستانده‌رو فه‌رمی بۆ ده‌سه‌لاتی کوردی ناکری، به‌لکو بزاقیک هه‌یه کار بۆ
 گه‌رانه‌وه‌ی هه‌ژموونی زمانی عه‌شیره‌ت و میرنشینه‌کان ده‌کات له‌هه‌مووش
 سه‌ه‌یتر، هه‌لوه‌شانده‌نه‌وه‌ی زمانی ستانده‌ر سه‌پاندنی زمانی ناوچه‌گه‌ری به
 به‌شیک له‌پیاوه‌کردنی دیموکراسیه‌ت تیده‌گه‌ن!! ئه‌مه‌یان ده‌سه‌لاتی **خپوی**
 عه‌شیره‌تگه‌ری به‌سه‌ر نه‌ته‌وه‌گه‌ری نادات!؟

ئه‌مه له‌سه‌رده‌میک جاپی بۆ ده‌دری، عه‌شیره‌تگه‌ری و په‌یوه‌ست بوون
 به‌بنه‌ماکانی عه‌شیره‌تگه‌ری ته‌نها له‌شوینه دووره‌کان دنیای مه‌ده‌نیه‌ت و
 چه‌زاره‌ت خه‌ریکه ده‌پوکیته‌وه که‌چی له‌ناو کۆمه‌لگای کوردیدا، به‌شیک له ((
 پۆناکبیرانی)) کوردو سیاسه‌تمه‌دارانی به‌به‌رگیکی دیموکراسیه‌وه زیندووی
 ده‌که‌نه‌وه!!

١٠٣ جۆره‌کانی ناسیۆنالیزمی کوردی

ژمارهیهك له ناسیۆنالیزم له ناو نه ته وه كاندا پهیره و كراوه: ناسیۆنالیزمی مه دهنی، ناسیۆنالیزمی ئەتنيكى، ناسیۆنالیزمی چهپ یان ناسیۆنالیزمی سۆشیا لیستی، ناسیۆنالیزمی فراوانخوازی.. هتد جگه له ناسیۆنالیزمی مه دهنی، ئەوانی تر زیاتر بزاقیكن ئایدیۆلۆژیا ئاراسته یان دهكات و میژووێكى پهشیان ههیه، چونكه زۆربه یان ههتا مافی ((هاو لاتیپوون)) به نه ته وه كانی نیو قه له مپهروی زۆره ملی ی خو یان به په وا نابینن. ئەوروپا كریتتترین میژووی له ژیا نی سیاسی خو ی له پینگای (فاشیزم) و (نازیزمه وی) تۆمار کردووه ههروه ها كورد تووشی گه و ره ترین هه په شه ی له ناو بردن بووه له لایه ن ناسیۆنالیزمی عه ره بی و تورکی و فارسی.

ده كری ناسیۆنالیزمی كوردی بۆ دوو جۆر دوو قوناغ دابهش بگهین:

ناسیۆنالیزی میلی: ئەم جۆره ناسیۆنالیزمه نه رۆژئاواییه له ناو كۆمه لگای سه رمایه دارى سه ره په لدا بى و له ئاكامی گۆرانى كى كۆمه لایه تی و سیاسى یه وه به رپا بو بى نه رۆژه لاتییه ناوه رۆكێكى ((ئیستعمارى)) و ((ره گه ز په سه ندى)) هه بى و نه ته وه ی تر به ((كه متر له خو ی)) بخوینێته وه.

ئەم جۆره ناسیۆنالیزمه، ناسیۆنالیزمى كوردى و ساخ له مه ئایین ئاراسته ی دهكات و ب نه ماكانى گوزراشت له ب نه ماكانى ئایین و كه لتورى دروستى كۆمه لگا دهكات. له پ رووی تیۆرییه وه، ئەحم دی خانى فه یله سوف و شاعیر به بنیاتنه رى داده نرى ههروه ها حاجى قادرى كۆی به ((شۆرشگێرى كوردنى ئەو تیۆره داده نرى ده توانین شۆرشه كانى به درخان، عوبه دى لای نه هرى و عبدا السلام بارزانى و شیخ مه حمودى حه فید و شیخ سه عیدى پیران به پیا ده كهرى ئەو جۆره ناسیۆنالیزمه دابنێن، چونكه ئەو شۆرشانه دهنگى نه ته وه یه كى نارپازى بوو له پینا و حورمه تی دین و مافی نه ته وه یه كانى نه ته وه یه ك.

٢٠٣ ناسیۆنالیزی میلی و زمانی کوردی

له خوارووی کوردستان دوو بزاقی پزگاریخوازی له ماوه‌ی سالانی ١٩١٩-١٩٧٥ له‌لایه‌ن دوو سه‌رکرده‌ی کلاسیکییه‌وه رابه‌رایه‌تی ((ناسیۆنالیزی میلی)) کوردیان ده‌کرد. ئه‌و دوو بزاقه، ئه‌گه‌ر له دوو قوناغی جودا و بی‌پالپشتی یه‌کدی بوون، مه‌سه‌له‌ی زمانی کوردیان به به‌شیک له مافه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کورد داناه. له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی شیخ مه‌حمودا ١٩١٨-١٩٣٠، سلیمانی جاریکی تر بۆ وه مه‌لبه‌ندیکی روناکییری. هه‌رچه‌ند حکومه‌تی عێراقی به هاوکاری هه‌مه‌لایه‌نی ئینگلیز توانی کۆتایی به ده‌سه‌لاتی شیخ مه‌حمود له سلیمانی به‌ینی، به‌لام حکومه‌ت و ئینگلیز ناچار بوون دان به هه‌ندی له مافه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی کورد بنین یه‌کی له‌وانه زمانی نه‌ته‌وه‌یی کورد.

له ١٩٢٢/١٢/٢٤ حکومه‌تی عێراق و حکومه‌تی به‌ریتانیا له باره‌ی حکومه‌تی کوردیه‌وه ئه‌و پراگه‌یانیدیان بلاوکرده‌وه: حکومه‌تی خاوه‌نشکۆی به‌ریتانیا و حکومه‌تی عێراق دان به‌مافی ئه‌و کورانه‌ ده‌نین که له‌سنوری عێراقدان بۆ دامه‌زاندنی حکومه‌تیکی کوردی له‌ناوچه‌که‌یاندا...))

هه‌روه‌ها ئه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی عێراقی له کانونی دووه‌می ١٩٢٦ ئه‌و بریاره‌ی خواره‌وه‌ی ده‌رکرد: ده‌بی مافی کورده‌کان بده‌ین، کارمه‌نده‌کانیان له خۆیان بن، زمانیان زمانی ره‌سمی بی، منداله‌کانیان له قوتابخانه‌کاندا ده‌بی فییری زمانی خۆیان بین و به زمانی خۆیان بخوینن...))

له‌وه‌لاوه‌ش، له ١٩٢٦/٢/٢ شه‌ش په‌رله‌مانتاری کورد له ئه‌نجومه‌نی نوینه‌رانی عێراق له‌گه‌ڵ هه‌ندی له پیاو ماقولانی سلیمانی و که‌رکوک، چه‌ند داواکاریه‌کیان: له‌سه‌رۆک وه‌زیرانی عێراق کرد، داواکارییه‌کان ئه‌مانه‌ بوون:

- ۱- زمانی کوردی ببیته دووم زمانی فەرمیی له پەرلهمانی عیراقیدا.
- ۲- هەموو بەرپرس لیوا کوردییەکان، کورد بن.
- ۳- یەکیک له سێ نوینەرەکهی سەرۆک وەزیران، کورد بێت هەرۆهەها له بەرپرسیانی حکومەتی ناوەندی ش کورد هەبێ.

سیاسەتمەدارانی عیراقی هەر پیکۆلی ئەوەیان دەکرد، عیراق له ژێر ماندی (ئینتداب)ی بەریتانی دەریچێ و ببیته دەولەتیکی سەرەخۆ له کۆمەڵە گیەلان. له دواى شەری یەکه می جیهانی کیشەکانی دواى جەنگی یەکه می جیهانی له عیراقدا زۆر بوون و هەرپەشەیان له دەسلاتی بەریتانیا له ناوچەکه دەکرد. بەرژەوهندییەکانی بەریتانیا له دەقەرەکه دا به ئاراستەى خواستەکانی کورد نەبوو، بۆیە ئینگلیزەکان بریاری لکاندنێ باشوری کوردستانیان به عیراقی عەرەبی دابوو، بەلام ئەو پرۆژە ئیستعماریە پێویستی به بریاریکی نیونەتەوهی هەبوو. مەسەله که یان گیەلان کۆمەڵە گیەلان، ئەوانیش لێژنە یەکیان پیکهینا بۆ ئەوهی له ئلیندهی ئەو مەسەله یه بکۆلیتەوه و سنوری جوگرافی سیاسی دەولەتە نوێیەکان دیاری بکات، کۆمەڵە گیەلان چەند مەرجیکی دانا بۆ ئەوهی عیراق (به باشوری کوردستانهوه) ببیته دەولەتیکی سەرەخۆ، یەکی له وانه: دەبێ خواستەکانی کورد بۆ دامەزراندنی فەرمانبەری کورد بۆ بەرپۆه بردنی ناوچەکه یان دابەشکردنی دەسلاتی دادوهری، خویندن به کوردی له قوتابخانەکاندا هەرۆهەها بەرپەسمیکردنی زمانی کوردی له گشت دام دەزگاکانی ناوچەکه یاندا، له بەر چاوبگیرین ...)) ناچاری حکومەتی عیراقی له ۱۹۳۱/۵/۲۳ پەیمانی یاسای زمانه ناوچەییەکانی به ناوی یاسای ژماره (۷۴) بلاوکردهوه. ئەویاسایه له ژماره (۹۸۹) الوقائع العراقية، له ۱۹۳۱/۶/۱ بلاوکراوه تەوه.

ئەو مافە ((دەستوری)) و ((نێودەولەتییانە)) بوونە بنەما و شەنگست بۆ داواکارییەکانی شۆرشەکانی بارزان.

لە شۆرشێ ١٩٤٣، مەلا مستەفا یاداشتییکی لەسەر مافی کورد بۆ حکومەتی عێراقی ناردوو، کە ئەم چەند خالە، لە خالە سەرەکیەکانن:

١- پیکهینانی ویلایەتی کوردستان لە شارە کوردییەکانی کەرکوک، سلیمانی، هەولێر، قەزا کوردییەکانی موصل، ئەو ویلایەتەش لە لایەن وەزیریکی کوردییەو بەرێوەبیری.

٢- دانانی بریکاری کوردی بۆ هەموو وەزارەتەکانی عێراقی.

٣- زمانی کوردی ببێتە زمانی کارگیری و فیڕکردن لە کوردستان.

لە دوا پوختانی دەسەلاتی پاشایەتی لە عێراق، حکومەتی کۆماری عێراقی دەستوریکی کاتی دەرکرد. لەو دەستورەدا جگە لە دووپاتکردنەوی لە ناساندنی زمانی کوردی وەک زمانی دووهم لە عێراق و زمانی یەكەم لە کوردستان، ئەو لە بەندیکی تری دەستورەدا هاتوو: عەرەب و کورد هاوبەشن لەم نیشتمانەدا و دان بە مافە نەتەواییەکانیان لە ناویەکی عێراق نراوە.... هەر وەها لە دوا سەرھەڵدانی شۆرشی ئەیلول، چەندەھا رێککەوتنامە لە نێوان سەرکردایەتی کورد و پزیمەکانی عێراقی کراوە مافە زمانەوانی و کەلتورییەکان یەکی لە بەندە سەرەکیەکانی ئەو رێککەوتنامە بوو بە تاییبەتی لە رێکەوتنامە ی بە عس - پارتی ١٩٦٣، رێککەوتنامە ی بە زاز حوزەیرانی ١٩٦٦.

رێککەوتنامە ی یازدە ی ئازاری ١٩٧٠ دوا دەستکەوتی میژوویی ناسیۆنالیزی میلیی کوردی بوو، بە جۆرێک سەرکردایەتی کوردتوانی

سەرانى حكومهتى عىراقى ، كه له سەر بنه ماى ناسيۆنالىزمى ئەتىكى و ئايدىيۆلۆژى سۆشپاليزمى! ، دامەزرا بوو ناچارىكات، له بەرانبەر زمانى نەتەوهيى كورد بە چۆك دابى و بپيارىبات:

((زمانى كوردى هاوشانى زمانى عەرەبى دەبىتە زمانى رەسمى ئەو ناوچانەى كه زۆربەى دانىشتوانەكانى كوردن. له و شوینانە، زمانى كوردى دەبىتە زمانى پىخویندن و فپىركردن هەر وه ها زمانى عەرەبى یش دەبىتە ماددەيهك له و قوتابخانانە دەخویندرى. هەر وه ها زمانى كوردیش وهك زمانىك له سەرانسەرى قوتابخانەكانى عىراقى وهك زمانى دووهم دەخویندرى)). ئەو بپيارەى بەناو ئەنجومەنى شۆرشى عىراقى ھۆكارىك بوو زمانىكى نىمچە ستاندەر له هەردوو شارى هەولپىر و سلپمانى دروست بپى هەر وه ها هەر بەو زمانەش چەندە ها گۆقارو پۆژنامەى كوردى وهك پۆششنبىرى نوئى، بەيان، كاروان، كۆپى زانىارى و هاوكارى ... هتد دەرىچن.

ناسيۆنالىزمى ئايدىيۆلۆژى

پىناسەكردنى ناسيۆنالىزم وهك ئايدىيۆلۆژيايهكى رپوت تەواو له شوپىنى خۆى نپپه، چونكه ناسيۆنالىزم له چەند بوارىكه وه شرۆفە كراوه وه هەر بواره و پىناسەيهكى بۆ هەيه. ماىكل فرپدن باوهپى وايه كه پۆلپن كردنى ناسيۆنالىزم وهك (ئايدىيۆلۆژيا يهك) هەردەم له لپكۆلپنه وه سىياسەكاندا لپلپى و تارماپپهكى بۆ خۆوه هپناوه. هەتا بەم دواپپانە، ناسيۆنالىزم هەر جپگەى گرنگى و خەمى مپژوونووسان و كۆمەلناسان بووه و مونەزىرانى سىياسى پشستگوپان خستبوو.

ناسیۆنالیزم خۆی ئایدیۆلۆژیا نییه، به‌لکو له‌لایه‌ن ئایدیۆلۆژیای تره‌وه‌ ته‌به‌نی ده‌کری.

هه‌روه‌ها لی‌ره‌و له‌و‌ی تاسیۆنالیزم له‌گه‌ڵ چه‌مکی نیشتمانیی patriotism تیکه‌ڵ یه‌ک ده‌کری، به‌لام ئه‌م دووه‌ش ته‌واو له‌یه‌ک جیان هه‌تا هه‌ندی نوسه‌ری وه‌ک پروفیسۆر لو کاکس به‌ دوو شتی هه‌قدژی یه‌کتریان داده‌نی، چونکه له‌ دیدی لو کاکس، نیشتمانیی بریتیه له‌ خۆشه‌ویستی خه‌لك بۆ خاك و میژوووه‌که‌ی هه‌رچی ناسیۆنالیزمه بریتیه له‌ چیمه‌نتۆیه‌کی له‌زگه‌ که‌ کوتله‌یه‌کی بی‌شکل پیکه‌وه ده‌به‌ستیتته‌وه.))

له‌یه‌کیتی سۆقیه‌ت و پۆژه‌ه‌لاتی ناوه‌پاست، ناسیۆنالیزمی ئایدیۆلۆژی خۆی له‌ خۆیدا واتای ناسیۆنالیزمی سۆشیالیزمی، ناسیۆنالیزمی چه‌پ ده‌گه‌یه‌نی. له‌ناو کوردان، ئه‌م جوړه ناسیۆنالیزمه له‌گه‌ل دروستبوونی کۆمه‌له‌ی مارکسی – لینینی (کۆمه‌له‌ی په‌نجده‌رانی کوردستان په‌یدا بوو.

پابه‌رانی ئه‌و بزاقه‌ هه‌لگری ئایدیۆلۆژیای مارکسی – لینینی بوون یان وه‌ک هه‌ندیکیان ده‌لێن له‌به‌ر رۆشنایی مارکسیزم – لینینزم له‌ مه‌سه‌له‌کان ده‌پوانن. له‌دوای هه‌ره‌سی شۆرش ئه‌یلول ١٩٧٥، جگه‌ له‌پارتی سۆشیالیستی کورد ناسراو به‌ (پاسۆک) هه‌موو حیزبه‌ه‌مانیه‌کانی تر، بانگه‌شه‌یان بۆ ناسیۆنالیزمی ئایدیۆلۆژی (مارکسیه‌ت وه‌ک چاره‌سه‌ریک بۆ مه‌سه‌له‌ی کورد، ده‌کرد.

ئه‌و جوړه ناسیۆنالیزمه هینده‌ی داسۆزه‌ بۆ (مارکسیه‌ت!) و بنه‌ماکانی هینده‌ داسۆز نییه‌ بۆ دۆزه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌که‌ی. هه‌ر له‌و پوانگه‌وه، ساردی له‌ مارکسیزم هه‌نگاوێک بووه‌ بۆ هه‌ر ئنشقاقێک له‌ناو به‌ره‌ی چه‌په‌کانی کوردستان!

له ساڵى ۱۹۷۶ - ۵۰ هەتا ساڵى ۱۹۹۱ هېچ رېككەوتنامە يەكى نووسراو له نىوان حىزبەكانى كوردى و حكومەتى عىراقى دانە بوو. گفتوگۆكانى بەرەى كوردستانى و پزىمى عىراقى هەر جەخت كردنەو بوو له سەر بەندەكانى رېككەوتنامەى يازدەى ئازارى ۱۹۷۰!!

له و ماوه يە له لايەك ئەو حىزبانە، شەرى شاخيان گواستەو بو ناو شار بو ئووى (نەووى نووى) ش له خەباتى شاخى حىزبە كوردىەكان بگات!
له ماوهى دەسەلاتى حكومەتى هەرىمدا ۱۹۹۲ - ۲۰۱۰، دەسەلاتى كوردى جورئەتى دەسەلاتى پاشايەتى عىراق و حكومەتە يەك له دوا يەكەكانى بە غداى نەبوو بەووى زمانى كوردى بگاتە زمانى پەرمى حكومەتەكەى و زمانى ستاندرى وەزارەتى پەروەردەى!!

ئەو خەم ساردىەى حكومەتى هەرىم له دياركردنى زمانى پەرمىى حكومەت و زمانى پىخویندن له هەرىمى كوردستان، دەرفەتى بو هەندى كەس خۆشكرد، فیتنەى بادىن - سۆرانى هەلبگىرسیتەو!

ئەو تە ئىستا بە ((پەرمىى)) كار بو بە دوو ستاندرى كوردى دەكرى!!

ئەو بزافە هەر دەروايشتەى ناسیونالیزمى ئایدیۆلۆژیه، كە جگە له ((مالىۆیرانى، پاشا گەردانى)) هېچى تری بو كورد نەهینا!!

ئەو پاشا گەردانىە، ترسناكترین هەولە دەرحەق بە كورد دەكرى، چونكە جیاوازی سیاسى هیندە گرنگ نییە، بەلام بانگاشەكردن بو دوو ستاندرى له ناو یەك نەتەویدا رېگا بو دروستبوونى دوو نەتەو خۆش دەكات هەروەها ئەو دوو هەش نەتەو تیرۆر دەكا و حوكمپرانى كوردى بەرەو سەردەمى دەسەلاتى عەشیرەت دەباتەو!!

زمانی کوردی له ناو ده‌ستووری عێراق

پڕۆژه‌یه‌ك بۆ په‌رله‌مانتاره نوێیه‌كانی ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌رانی عێراق

له كۆمه‌لگای كراوه‌دا، كه مرۆڤ وه‌ك بونه‌وه‌ریكی پڕ پڕیز چه‌قی فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی دام و ده‌زگاكان پێكدیڤێ، چاوه‌ڕێ ده‌كری ده‌ماره‌كانی دكتاتۆریه‌تی سیاسی، نه‌ته‌وه‌یی هه‌تا كه‌سیی خاوه‌بینه‌وه، به‌شێوازیكی تر، مرۆڤ ناتوانی به‌ ئازادی خۆی وه‌ك بونه‌وه‌ریكی زمانه‌وانی ئینسانی ده‌رك به‌ بوونی سیاسی خۆی بکات هه‌تا له‌مپه‌ره‌كانی به‌رده‌م كۆمه‌لگای كراوه‌ لانه‌برین. ئه‌نزیمه‌ی عه‌ره‌بی له‌ عێراق نه‌یتوانیوه‌ هیچ گۆرانکارییه‌ك له‌ زهنیه‌تی تاکی عه‌ره‌بی بکات، چونکه‌ حیزبی عه‌ره‌بی خاوه‌ن هه‌ر فه‌لسه‌فه‌یه‌کی سیاسی بێ یان هه‌تا هه‌ر ره‌وتیکی سیاسیش بێت عه‌لمانی بێ یان (نا - عه‌لمانی) نه‌یتوانیوه‌ له‌ به‌رانبه‌ر کورد گپ له‌ كه‌لتووری شوڤینزمی سیاسی و نه‌ته‌وه‌یی به‌ربدات. له‌هه‌ندێ قۆناغی سیاسیدا، حیزبی عه‌ره‌بی وه‌ك حیزبیکی كه‌مالی ئه‌تاتۆرکی له‌ ئاست کورددا نه‌ك هه‌ر شوڤینیه‌ت به‌لکو به‌ره‌و فاشیه‌ت چوووه‌ . کورد له‌ میژووی عێراقدا به‌دوو جۆر (به‌شداری سیاسی) له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بی عێراقدا کردووه‌ . له‌سه‌رده‌می پاشایه‌تیدا به‌شێك له‌ کورد به‌شداری سیاسی له‌ ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌رانی عێراقی داکردووه‌ . به‌شێکی تر له‌دوای روخانی رژیمی به‌عسی وه‌ك پارتی سیاسی به‌شداریان له‌و ئه‌نجومه‌نه‌ کردووه‌ .

ئەگەرچی ئەو دوو (بەشە) لە کورد لەیەك جیان: ئەوانەى سەردەمى پاشایەتى (تەواو) نوینەرى کۆمەلانى خەلکى کوردستان نەبوونە، بەلام ئەوانەى دوایى لەپینگای هەلبژاردنەوه، وهك نوینەرى حیزب و خەلك بەشداربوونە، ئەم نووسینە هەول دەدات ئەو راستیە روون بکاتەوه که دەسەلاتى کوردیش مكوپ بووه لەپاراستنى حالەتى داگیرکردن لە کوردستان و دیار نەبوونی ناسنامەى نەتەوهی کورد لە عیراقد، وپراى ئەمەش تەواو جەخت لەسەر (زمان)ى نوینەرانى کورد دەکات، که کهسیان جورئەت ناکەن بەزمانى خویان بدوین. دەبێ هۆکارو پاساوهکان چین؟

عەرەبەکانى دەسەلات بە (شیعە) و (سونە) و (عەلمانى)یەوه باوەرپیان بە بنەماکانى سیستەمى فیدرالى نییە، ئەوان بەحوکمى (زۆربە) و (دەسەلات) هەتا (دین) خویندەنەوهیەکی عەرەبایەتى بۆ ناسنامەى عیراق دەکەن، ئەوان عیراق وهك هەر دەولەتیکى دى عەرەبى دەبینن، کوردیش وهك (نەتەوهى دووهم و خاوهن مال و شەرىك) ناخوینیتەوه، کورد لە نەزەر ئەوان (ئەقەلیەتى قەومیە) نەك نەتەوهیەکی جودا لەعەرەب و خاوهن خاك لەعیراقى زۆرەملی زۆربەى پەرلەمانتارەکانى کورد لە بەغدا (سیاسى) و (نەتەوهى) نین و لە مەسەلە نەتەوهییهکان، وهك (زمان) و (جوگرافیا)ى نەتەوهى بى ئاگان. ئەمەریکا گەمەى سیاسى لە عیراق بە (ئاراستەیهك)دا بردووه، کیشەى دەسەلاتى سیاسى کورد لە بەغدا هەر تەنیا بۆتە قسەکردن لەسەر بودجە!! بەجۆرێك چارەنووسى سیاسى هەریمی کوردستان بەرهوشى بودجەى عیراقەوه بەستراوتەوه، هەر کیشەیهکی سیاسى لە پاشان عەسکەرى لەنیوان (بەغدا) و (هەولێر) دروست ببی و بەغدا بودجەى هەریم نەنیری، ئەوه گەورەترین کیشەى سیاسى و ئابوورى لەکوردستان بەرپا دەبیت کورد لە بەغدا عەرەب بە

(برا گه‌وره) ده‌خوینیتته‌وه، به‌گوفتارو ره‌فتاری خو‌یان له‌ په‌رله‌مانی عیراقیدا جه‌خت له‌سه‌ر (یه‌ك گه‌لی). عیراق ده‌كه‌نه‌وه!

ئه‌گه‌ر فاكته‌ری زمانی جودا كاری له‌سه‌ر نه‌كری، چۆن بزانی له‌عیراق زیاتر له‌ نه‌ته‌وه‌و گه‌لیك هه‌یه‌؟

ئه‌وه‌ دوو خولی پێشوو ته‌نیا کاریان له‌سه‌ر ناسنامه‌ی كورد له‌رووی زمانه‌وه‌ نه‌كرد ئه‌مجاره‌ كه‌ نوینه‌رانی كوردستان (نه‌ك كورد) هه‌ر ته‌نیا نوینه‌ری ده‌سه‌لاتی كورد نین، به‌لكو ئۆپۆزسیۆنیش به‌ قه‌باره‌یه‌کی گه‌وره‌تر له‌جاری پێشوو به‌شداره‌، بۆیه‌ ده‌توانن مه‌سه‌له‌ی زمان وه‌ك پرۆژه‌یه‌ك پێشكه‌شی په‌رله‌مانی عیراقی بكه‌ن، پرۆژه‌ی زمانی كوردی بۆ دیاركردنێ هه‌قیقه‌تی دوو نه‌ته‌وه‌ له‌ عیراق مه‌سه‌له‌یه‌کی فاكته‌ری زمان رۆلیکی زۆر گرنه‌گ ده‌گێڕێ له‌رۆانی جودایی نه‌ته‌وه‌دا، زمان و بونیادی نه‌ته‌وه‌ له‌ولاتیكی فره‌ نه‌ته‌وه‌دا پێویستییه‌کی حه‌تمیه‌ بۆ پاراستنی كه‌لتور و زمان و دینی نه‌ته‌وه‌ Language and nation – building زمان یه‌كێ له‌ ئه‌ستونه‌ پته‌وه‌كانی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌، بۆیه‌ گرنه‌گه‌ نه‌ك هه‌ر نوینه‌رانی كورد له‌هه‌رپه‌می ده‌سه‌لاتی ئه‌و جووره‌ ده‌وله‌ته‌دا، به‌لكو تاكه‌كانیش مه‌سه‌له‌ی زمان به‌ ئامانجی ستراتژی خو‌یان بزانی و به‌ به‌شێك له‌ ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یی بزانی نوینه‌ری كوردستان ده‌توانن له‌سه‌ر چه‌ند بنه‌ماو شه‌نگستێك (شه‌پری زمان) له‌گه‌ڵ نوینه‌رانی (باشور) و (ناوه‌راست) ی عیراق بكه‌ن.

عه‌ره‌ب فاكته‌ری دین زۆر دیماگۆژیانه‌ به‌كارده‌هێنن هه‌تا عه‌لمانییه‌كانی عه‌ره‌بیش به‌ به‌هانه‌ی زمانی قورئانه‌وه‌ (پرۆسه‌ی ته‌عریب) به‌سه‌ر (غه‌یره‌ عه‌ره‌ب) په‌یپه‌وه‌ ده‌كه‌ن. هه‌ر له‌دامه‌زاندنی یه‌كه‌م حكومه‌تی عیراقیدا،

كه سێكى وهك (ساتع ئەلحه سهرى) وهزیرى مه عاریفی ئەوسا، شه پى تۆفیق وهه بى ده كرد به وهى نابى له پیناوه دروست كردنى ئەو دهنگانهى له زمانى عه ره بى نیین و له زمانى كوردى داهه ن له سه ره شیوهى پیتى عه ره بى گۆراناكارییان تیدا بكړی!! ئەو وهزیرهى حكومه تى ژیر سایه ی ئینگلیز ده یگوت: نابى ده سكارى پیته كانى زمانى عه ره بى بكړیت، چونكه زمانى قورئانى پیرۆزه!! بیگومان (ئه لحه سهرى) ده یزانى ئەم گۆراناكاریه په یوه ندى به زمانى قورئانه وه نییه، چونكه زیاتر له سه رده مى (ئیمامى عه لى) نه ك پیغه مبه رو سى خه لیفه كه ی تر ئەو پیتانه ی زمانى قورئان سه ره و بۆر) و نوخته یان بۆ كراوه!!

له لایه كى تره وه (زمانى قورئان) و (ئاخاوتنى عه ره بى) زۆر له یه ك جودان. شیوه ی ئاخاوتنى عیراقى هیچ په یوه ندى به كى به زمانى قورئانه وه نییه ئەمه و زمانى قورئان، زمانى قورئانه و زمانى كى (ئومه مى) یه نه ك (نه ته وه یى) دوا دینى خودا دینى كى جیهانییه نه ك نه ته وه یى، بۆیه زمانه كه شى زمانى كى رۆحانى جیهانییه.

قورئانى پیرۆز فاكتهرى زمان به بونیادی نه ته وه هه روه ها به ئایه تى كى خودای گه وه داناوه: (وجعلناكم شعوبا وقبائلا.. ومن آياته اختلاف السننكم) جودایى ئەم (دوو ه - زمان و نه ته وه) ده سه لاتی پر ه ژمونی خودا له ئافراندى مرۆقى یه ك شیوازی زمان و نه ته وه ی جودا ده سه لمینى. مرۆق خوى بونه وه رى كى زمانه وانیه. ئەو هه قیقه ته ش ئه وكاته ته وا وه رى كى پیده كړى كه ته وا له پرسى تاییۆلۆژیاى زمانه كان بگه ین كه هیچ دوو (زمان) يك هه رچه نده له هه مان خیزانه زمان بن به گویره ی تیۆره كانى (فونیم) و (مورفیم) و (سینتاكس) وهك یه ك نیین! له م روانگه وه نوینه رانى كوردستان ده توانن ته واو

داکۆکی له قودسیه‌تی زمانی خۆیان بکه‌ن و ئه‌و ئه‌فسانه‌ی عه‌ره‌به‌کانی ده‌سه‌لات پوچه‌لتر بکه‌نه‌وه و شانازی به‌زمانی خۆیان بکه‌ن، چونکه خودای گه‌وره شانازی به زاتی خۆی ده‌کات به‌وه‌ی ئه‌و هه‌موو مرۆڤه‌ی له‌یه‌ک (مرۆڤ) - ئاده‌م) دروست کردوه و خاوه‌ن ئه‌و هه‌موو زمانه‌ جودایه‌ن.

به‌پێی ده‌ستووری کاتی عیراقی سه‌رده‌می شۆرش‌ی چوارده‌ی ته‌مموز، کورد له عه‌ره‌ب جودایه‌ له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بی عیراق هاوبه‌شه‌ له‌ده‌وله‌تی عیراق، له‌سه‌رده‌می پاشایه‌تیش به‌گوێره‌ی بنه‌ماکانی بریاری سه‌ره‌به‌خۆیی عیراق ئاماژه‌ به‌کورد کراره‌ وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیاواز له‌عیراق که ده‌بی‌ زمانی خۆی له‌وله‌اتی خۆی به‌کاربینی حکومه‌تی عیراقی له ۱۹۳۱/۵/۲۳ په‌یمان‌ی "یاسای زمانه‌ ناوچه‌ییه‌کانی بلاوکرده‌وه‌ به‌ناوی یاسای ژماره (۷۴) ئه‌م یاسایه‌ له‌ژماره (۹۸۹) الوقائع العراقیه له ۱۹۳۱/۶/۱ بلاوکراوه‌ته‌وه. له‌ده‌ستووری ئێستای عیراقدا زمانی کوردی له‌هه‌رئیمی کوردستان زمانێکی فه‌رمییه‌ و زمانی یه‌که‌مه‌، هه‌روه‌ها له‌باشور و ناوه‌راستی عیراقیش زمانی دووه‌مه‌، ئایا (ده‌ق) له‌مه‌ راشکاوتر ده‌بی‌؟! ئایا فه‌رامۆشکردنی ئه‌م ده‌قه له‌لایه‌ن خودی سه‌رۆک کۆمار و وه‌زیره‌ کورده‌کان و په‌رله‌مانتاره‌ کورده‌کان هه‌لاتن نییه‌ له‌ (کوردی‌تی)؟ ده‌بی‌ بیانوی ئه‌وانه‌ چی بی‌؟! ئایا ئه‌و بیده‌نگیه‌ی ئه‌و (پۆستدارانه‌) به‌ عه‌ره‌ب ناساندنی عیراق ناگه‌یه‌نی؟! خۆشمان ده‌زانین، ئه‌گه‌ر سه‌رۆک کۆمار گوتاریکی نیشتمانی به‌ (کوردی) بدات و له‌ژیره‌وه‌ قسه‌کانی بۆ عه‌ره‌ب وه‌ربگێردی‌ له ۸۰٪ عه‌ره‌به‌کانی عیراق به‌ (زگ ده‌ده‌ن!) به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌مان گوتار به‌ (ئینگلیزی) بدات هیچ روونادات؟! سه‌رۆک کۆمار و کورده‌کانی تر به‌گوێره‌ی ده‌ستوری عیراقی بۆیان هه‌یه‌ به‌زمانی زگماکی خۆیان بدوین و

بنوسن، له م روانگه وه به کارهينانی زمانی كوردی له و دام و دهزگایانه ته و او
ئو راستییه ساغ دهكاته وه كه له عیراقد دوو نه ته وهی جیاواز دهژین. ئه گهر
كورد خوی ئو ههنگاوه ناویت، ههركیز عه ره به كان چ عه لمانی چ (نا عه لمانی)
نهك ئو ههنگاوه ناوین به لكو ناشهیلن.

زمان جودایی به لگه یه له سه ر كوردستانی تی ناوچه جی ناكوكه كان.

هه ردوو به ندی (58) ی كۆن و (140) ی فه رامۆشكراو به پێگای دیاری كردنی
پروسی زمانی جوداوه چاره سه ر ده كړین، هه موو عه ره بێك ده زانی ئه وه
ده سه لاتی عه ره بی بووه كه له سه رده می حكومه ته كه ی نوری سه عیده وه هه تا
ئیس تا خه ریکی به عه ره بگردنی كوردستان ئه مه راستیه كه هیه كه سێك ناتوانی
نكولی لی بكات، ده سه لاتی كوردی ده توانی بانگی هه موو پێخراوه
جیهانییه كان بكات له سه ر بنه مای زمان چاره نووسی ئه و جیانه دیاری بكری،
ده سه لاتی عه ره بی باوه ری به فاكته ری میژو و سیاسی نییه، ده سه لاتی
كوردی له و روانگه وه هه ولی له گه ل دان، به س ئه و عه قلیه ته ئه مه ی قه بول
نییه، به لام كورد به پالپشتی هه ر پێخراویکی نیونه ته وه یی ده توانی له سه ر
بنه مای زمانه وه ئه و ناوچانه بگێریته وه سه ر كوردستان. عه ره بی عیراق ئه گهر
بو مه سه له ی هه والگری یان ناچاری نه بی نایه وی (كوردی) فیژیبی، هه رچی
كورده به تاییه تی كوردی ئه و جیانه كوردی و عه ره بی چاك ده زانی، له و
پێودانگه وه ده كړی خه لكی ئه و ناوچانه له پرووی زمانه وه تیست بكرین Test.

زمانی كوردی بونیادی نه ته وه ی كوردی ده گه یه نی، زمان و نه ته وه هاوتای
یه كترن، هه ر به زمانه وه ش ناسنامه ی نه ته وه ده رده كه وی، ئه و دووه ش
هه ردوو ك ئایه تی گه وره یی خودا ده سه لمینن، به كه مزانی زمانی ئه ویت، یان
هه ولدان بو سپینه وه ی زمانی ئه ویت شوقینیزی زمانی لی به ریا ده بی،

هه‌روه‌ها پیکۆله، هه‌ولیکه بۆ سپینه‌وه‌ی ئایه‌تیکی خودای گه‌وره هه‌روه‌ها
په‌تکردنه‌وه‌ی چه‌ند ئایه‌تیکی قورئانی پیروژه.

نوینه‌رانی کوردستان له په‌رله‌مانی ئاینده‌ی عیراق له‌سه‌ریانه وه‌ک
(موسلمان) وه‌ک (کورد) له‌هه‌موو دانیشتنه‌کانی په‌رله‌مانی عیراقی به (کوردی)
قسه بکه‌ن به‌مه‌ش هه‌م په‌یامیکی خودا جیبه‌جی ده‌که‌ن، هه‌م ته‌واو به‌ندیکی
ده‌ستووری عیراقی جیبه‌جی ده‌که‌ن که دان به ناسنامه‌ی قه‌ومی و زمانی
نه‌ته‌وه‌یی کورد داده‌نییت.

ئه‌گه‌ر له‌م خوله‌ی په‌رله‌مانی عیراقی نوینه‌رانی کوردستان نه‌توانن له‌سه‌ر
بنه‌ماکانی (زمان) و (نه‌ته‌وه) سنووری جوگرافیایی کوردستانی باشور (نه‌ک
هه‌ریمی کوردستان) له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی به‌غدا یه‌کلا بکه‌نه‌وه، ئه‌وه له
خوله‌کانی ئاینده په‌وشه‌که زۆر ئالۆزتر ده‌بییت و به‌دوور نازانری عه‌ره‌به‌کان
مه‌سه‌له‌ی ساغ نه‌بوونه‌وه‌ی زمانی فه‌رمیی له‌کوردستان و بزاقی
جووتستانده‌ری له کوردستان بقۆزنه‌وه و زمانی کوردی ته‌نیا به‌زمانی
(هه‌ولێر) و سلیمانی شروقه بکه‌ن!!